FRIEDRICH ENGELS

SOSYALİZMİN ÜTOPYADAN BİLİME GELİŞMESİ

inter
yayınları

ENGELS - SOSYALİZMİN ÜTOPYADAN BİLİME GELİŞMESİ

FRIEDRICH ENGELS

SOSYALİZMİN
ÜTOPYADAN BİLİME GELİŞMESİ

Bu kitap, *Friedrich Engels,* **"Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft"** özgün adlı *Dietz* Verlag –Berlin, tarafından yapılan Almanca baskısından Türkçeye çevrilmiştir.

Yayınevi

Birinci Basım : Kasım 1999

Dizgi : Dönüşüm (0212) 244 29 97
Baskı : Eren ofset
Kapak : İnter Grafik-Tasarım

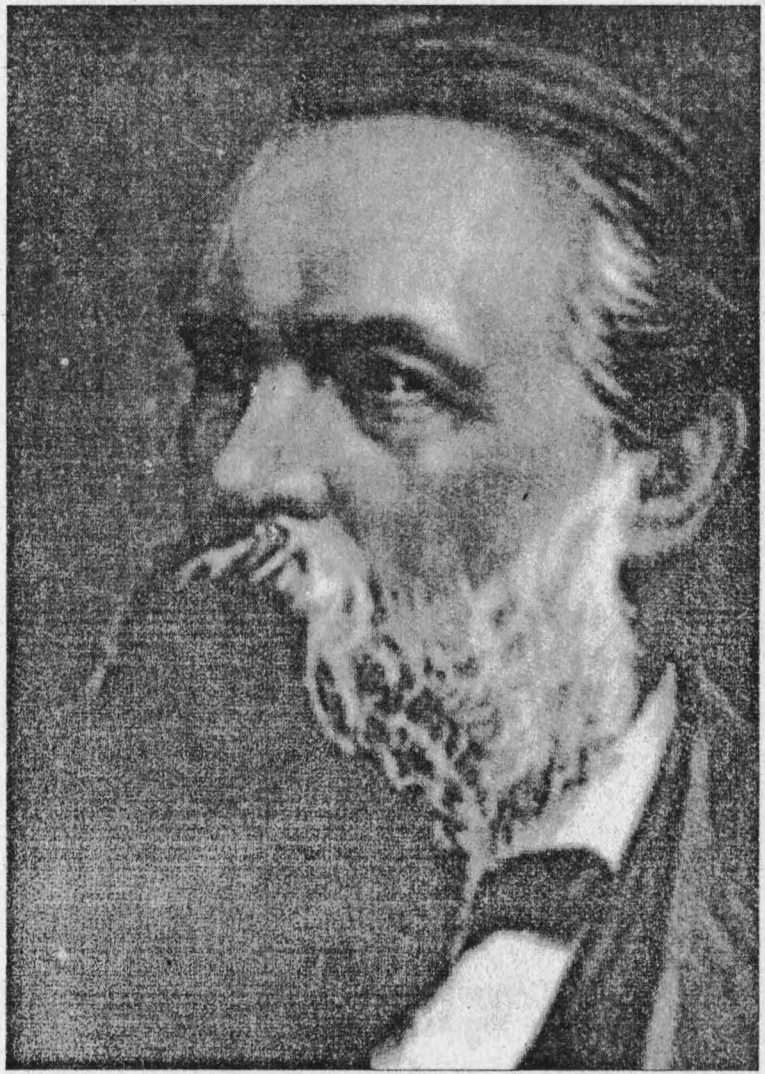
ISBN 975 - 7349 - 76 - 3

İNTER YAYINLARI
Ankara Cd. No: 31 Fahrettin Kerim Gökay
Vakfı İşhanı Kat: 4 Daire: 51
Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel: (0212) 519 16 16

FRIEDRICH ENGELS

SOSYALİZMİN ÜTOPYADAN BİLİME GELİŞMESİ

Çeviren: **İsmail YARKIN**
M. A. İNCİ

İÇİNDEKİLER

Önsözler
1– Fransızca İlk Baskıya Önsöz (1880) *Karl Marx* 7
2– Almanca Birinci Baskıya
Önsöz (1882) *Friedrich Engels* 10
3–Almanca Dördüncü Baskıya
Önsöz 1891 *Friedrich Engels* 13
4–İlk İngilizce Birinci Baskıya
Giriş (1892) *Friedrich Engels* 15

Sosyalizmin Ütopyadan Bilime Gelişmesi
Friedrich Engels 41-92
I 45
II 60
III 69

Mark (Alman Köylüsü. Neydi? Nedir? Ne olabilir?)
Friedrich Engels 93-115

Ekler
Notlar 121
Yazın Dizini 141
Kişi Dizini 147

KARL MARX

Fransızca İlk Baskıya Önsöz (1880)[1]

Elinizdeki broşürün içeriğini kapsayan sayfalar, ilk önce "Revue Socialiste"de[2] Friedrich Engels'in en yeni çalışması "Bilimin Altüst Edilmesi"nin[3] çevirisi olarak üç makale halinde yayınlandı[1].

Modern sosyalizmin en parlak temsilcilerinden biri olan Friedrich Engels, ilk önce, Marx ve Ruge tarafından Paris'de çıkarılan "Alman-Fransız yıllıkları'nda yayınlanan "Ekonominin Eleştirisi Taslağı"[2] ile tanındı. "Taslak"ta, bilimsel sosyalizmin bazı genel ilkeleri formüle edilmiş bulunuyordu. Engels, daha sonra yaşadığı Manchester'de (Almanca olarak) "İngiltere'de Çalışan Sınıfların Durumu'nu[3], Marx'ın "Kapital"de gereğince değer verdiği önemli eseri yazdı. İngiltere'deki ilk ikameti sırasında —daha sonra Brüksel'de de olduğu gibi— sosyalist hareketin resmi organı olan "Northern Star"da ve Robert Owen'in "New Moral World"ünde[4] çalıştı.

[1] *Lafargue tarafından imzalanan baskıda şu ek gelmektedir:* "Bunlar, kapitalist üretimin ekonomik güçlerinin diyalektik gelişmesini Fransız okuyucu için anlaşılabilir kılmak amacıyla, üçüncü bölüme çeşitli ekler yapan yazar tarafından gözden geçirildi".

[2] Bkz.: Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 1, s. 499-524.

[3] Bkz.: Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 2, s. 229-506.

Brüksel'deki ikameti sırasında, o ve Marx, Flaman ve Wallon işçi kulüpleriyle ilişki içinde olan Komünist Alman İşçi Derneği'ni[5] kurdular; her ikisi, ortaklaşa, Bornstedt ile birlikte "Deutsch–Brüsseler–Zeitung"u yayınladı. *Adiller Birliği*'nin (Londra) Alman komitesinin çağrısı üzerine, Karl Schapper'in 1839'da Blanqui-suikastinin katılımcısı olarak Fransa'dan kaçtıktan sonra kurduğu bu birliğe üye oldular. Gizli birliklere özgü biçimler ortadan kaldırıldıktan sonra, Birlik, uluslararası *Komünistler Birliği*'ne dönüştürüldü. Ama buna rağmen, Birlik, mevcut koşullar altında, hükümetlerden gizli tutulmak zorundaydı. 1847'de Marx ve Engels, Birlik'in Londra'daki uluslararası kongresinde, Şubat Devrimi'nden hemen önce yayınlanan ve hemen hemen tüm Avrupa dillerine çevrilen "Komünist Partisi Manifestosu"nu[1] kaleme almakla görevlendirdi[2]. Aynı yıl içinde, kamuya açık ve enternasyonal bir birlik olan ve burjuva radikallerinin ve sosyalist işçilerinin temsilcilerinin içinde bir araya geldikleri *Brüksel Demokratik Toplumu*'nun kurulmasına katıldılar.

Şubat Devriminden sonra, Engels, 1848'de Marx tarafından Köln'de kurulan ve Mayıs 1849'da bir Prusya devlet darbesiyle bastırılan "Neue Rheinische Zeitung"un yazı kurulu üyelerinden biri oldu. Engels, Elberfeld ayaklanmasına katıldıktan sonra, o dönemde bir gönüllüler taburunun albayı olan Willich'in yaveri olarak, Prusya'ya karşı Baden kampanyasına (1849 Haziran–Temmuz) katıldı.[6]

[1] Bkz.: Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 4, s. 439-493, (Karl Marx-Friedrich Engels, "Komünist Partisi Manifestosu ve Komünizmin Temel İlkeleri", –İnter Yayınları).

[2] Lafargue tarafından imzalanan baskıda şu ek geliyor: "Komünist Manifesto", modern sosyalizmin en değerli belgelerinden biridir. O, bugün de, burjuva toplumunun gelişmesinin ve kapitalist topluma bir son vermek zorunda olan proletaryanın oluşumunun en güçlü ve en berrak açıklaması olarak kalmaktadır; burada ve Marx'ın bir yıl önce yayınlanan "Felsefenin Sefaleti"nde sınıf mücadelesi teorisi ilk kez formüle edilmiş olarak bulunmaktadır.

Londra'da iken, 1850'de, Marx tarafından yayınlanan ve basılan Hamburg'da "Neue Rheinische Zeitung" çalışanıydı. Burada Engels, 19 yıl sonra Leipzig'de broşür olarak yayınlanan ve üç baskı yapan "Alman Köylü Savaşı"nı[1] ilk kez yayınladı.

Sosyalist hareketin Almanya'da yeniden yükselmesinden sonra, çoğunluğu daha sonra broşür olarak basılan "Rusya'dan Toplumsal Şeyler"[2], "Alman İmparatorluk Meclisinde Prusya Şnapsı"[3], "Konut Sorunu Üzerine"[4], "Bakunistler İşbaşında"[5] v.b. gibi "Volksstaat" ve "Vorwärts"de yayınlanan makalelerin en önemlisiydi.

Engels, 1870'de Manchester'den Londra'ya taşındıktan sonra, Enternasyonal'in Genel Konseyi'nin üyesi oldu ve İspanya, Portekiz ve İtalya ile haberleşme için görevlendirildi.

İronik bir şekilde "Bay Dühring'in Bilimi Altüst Etmesi" başlığını verdiği (Bay Eugen Dühring'in genel olarak bilim ve özel olarak sosyalizm üzerine sözde yeni teorilerine yanıt olarak) en yeni makale dizisini "Vorwaerts"e gönderdi. Bu dizi, bir kitap halinde birleştirildi ve Alman sosyalistleri arasında büyük başarı kazandı. Elinizdeki broşürde, bu kitabın teorik bölümünden, belirli ölçüde *bilimsel sosyalizme bir giriş* oluşturan en çarpıcı bölümleri getiriyoruz.

[1] Bkz.: Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 7, s. 327-413.

[2] Bkz.: Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 18, s. 556-567.

[3] Bkz.: Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 19, s. 37-51.

[4] Bkz.: Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 18, s. 209-287.

[5] Bkz.: a.g.e, s. 476-493.

FRIEDRICH ENGELS

Almanca Birinci Baskıya Önsöz (1882)[7]

Aşağıdaki yazı, "Bay E. Dühring'in Bilimi Alt-Üst Etmesi", Leipzig 1878[3] adlı çalışmamın üç bölümünden oluştu. Bunları, dostum Paul Lafargue için, Fransızcaya çevrilmek üzere derledim ve bazı yeni açıklamalar ekledim. Gözden geçirdiğim Fransızca çeviri, önce "Revue Socialiste"[2] ve daha sonra bağımsız olarak "Socialisme utopique et Socialisme scientifique", Paris 1880, başlığı altında basıldı. Fransızca çeviriden yapılan bir Polonyaca çeviri, kısa bir zaman önce Cenevre'de yayınlandı ve "Socyjalizm utopijny a naukowy", İmperimerie de L'Aurore, Geneve 1882, başlığını taşımaktadır.

Lafargue'ın çevirisinin Fransız dilini kullanan ülkelerde ve özellikle de Fransa'daki şaşırtıcı başarısı, bu üç bölümün Almanca ayrı baskısının da aynı şekilde yararlı olup olamayacağı sorusunu kendime sormak zorunda kalmama yol açtı. Tam bu sırada Zürih "Sozialdemokrat"[8] Yazı Kurulu, Alman sosyal-demokrasisi içinde yeni propaganda broşürlerinin yayınlanması için genel talebin olduğunu bildirdi ve bu üç bölümü bunun için

kullanmak isteyip istemediğimi sordu. Elbette bununla hemfikir oldum ve çalışmamı hizmete sundum.

Ama bu esasen, doğrudan halk propagandası için yazılmamıştı. İlk başta salt bir bilimsel araştırma, buna nasıl uygun olurdu? Biçimde ve içerikte hangi değişiklikler gerekliydi?

Biçim açısından, yalnızca birçok yabancı sözcük sakınca yaratıyordu. Ama Lasalle bile konuşmalarında ve propaganda yazılarında yabancı sözcükler konusunda kesinlikle tutumlu davranmadı ve bilebildiğim kadarıyla, buna ilişkin şikayetler gelmedi. O dönemden bu yana işçilerimiz, daha çok ve daha düzenli olarak gazete okudular ve böylelikle aynı ölçüde, daha fazla yabancı sözcükle tanışıklık kazandılar. Kendimi, tüm gereksiz yabancı sözcükleri atmakla sınırladım. Kaçınılmaz olanlarda, sözde açıklayıcı çevirilerden kaçındım. Çoğu genel olarak kabul edilmiş teknik-bilimsel ifadeler olan kaçınılmaz yabancı sözcükler, zaten çevrilebilselerdi, kaçınılmaz olmazlardı. Yani, çeviri, anlamı çarpıtır; onları açıklama yerine, onları karıştırır. Burada sözlü bilgi, daha yararlı olur.

Buna karşın, koruyabildiğime inandığım içerik, Alman işçilerine daha az zorluk çıkaracaktır. Zor olan, bir bütün olarak yalnızca üçüncü bölümdür, ama kendilerinin genel yaşam koşullarını özetlediği işçiler açısından, "kültürlü" burjuvalara göre daha az. Burada yaptığın sayısız açıklayıcı ekler sırasında, gerçekte, işçileri, "kültürlü" karşı konulmaz bir dürtünün egemenliği altında, sosyalizm konusundaki korkunç cahilliklerini ve bununla açıklanabilir muazzam yanlış anlamayı hergün yeniden siyah kalemle kağıda döken milletvekili Bay von Eynern, başmüşavir Heinrich von Sybel ya da benzeri kişilere göre dah az düşündüm. Don Quijote mızrağını yeldeğirmenlerine karşı kullanırsa, bu onun görevi ve rolüdür; ama Sancho Pansa'ya böyle bir şey için izin vermemiz olanaksızdır.

Böylesi okurlar, sosyalizmin taslak halindeki bir gelişme tarihi içinde, Kant-Laplace'ın kozmogonisine, modern doğa bilimine ve Darwin'e, klasik Alman felsefesine ve Hegel'e rastlamaktan dolayı şaşıracaktır. Ama bilimsel sosyalizm, bir kez, esas olarak Alman ürünüdür ve ancak klasik felsefesinin bilinçli diyalektik geleneğini canlı tuttuğu ulusta oluşabilirdi. Almanya'da* Materyalist tarih anlayışı ve onun proletarya ile burjuvazi arasındaki modern sınıf mücadelesine uygulanması, yalnızca diyalektik aracılığıyla olanaklı oldu. Ve Alman burjuvazisinin akıl hocaları, büyük Alman filozoflarının anısını ve onlar tarafından taşınan diyalektiği, bizim diyalektiğin gerçekte korunması için doğa bilimlerini tanık olarak çağırmak zorunda olduğumuz ölçüde, cansıkıcı bir eklektizmin bataklığı içinde boğmuş olsalar da — biz Alman sosyalistleri, yalnızca Saint-Simon, Fourier ve Owen'den değil, aynı zamanda Kant, Fichte ve Hegel'den geldiğimiz için gurur duyuyoruz.

Londra 21 Eylül 1882 *Friedrich Engels*

---

* "Almanya'da", bir yazım yanlışı. Doğrusu, "Almanlarda" olmalıdır. Çünkü, bilimsel sosyalizmin doğuşu sırasında, bir yandan Alman diyalektiği ne kadar kaçınılmazsa, İngiltere ve Fransa'nın gelişmiş ekonomik ve politik ilişkileri de o kadar kaçınılmazdır. Kırklı yılların başlarında bugüne göre çok daha geri olan Almanya'nın ekonomik ve politik gelişme aşaması, en iyi halden sosyalist karikatürler yaratabilirdi (bkz.: "Komünist Manifesto", III, I. C. "Almanya'da 'gerçek' Sosyalizm"[1]). Ancak İngiltere ve Fransa'da yaratılan ekonomik ve politik koşulların Alman diyalektik eleştiriye tabi tutulmasıyla birlikte, ilk gerçek sonuçlar da elde edilebildi. Yani bu yönüyle bilimsel sosyalizm, salt bir Alman ürünü değil, aynı zamanda, hatta bundan da fazla, enternasyonal bir üründür[2].

[1] Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 4. s. 485-488; Karl Marx/Friedrich Engels ("Komünist Manifesto ve Komünizmin Temel İlkeleri", s. 67-70, –İnter Yayınları.)

[2] Bu dipnot, Engels tarafından 1883 tarihli Almanca üçüncü baskıya eklendi.

FRIEDRICH ENGELS

Almanca Dördüncü Baskıya Önsöz (1891)[9]

Bu yazının[1] içeriğinin Alman işçilerimize az zorluk çıkaracağı tahminim doğrulandı. Birinci baskının yayınlandığı 1883'den bu yana, hem de sabık Sosyalistler Yasası'nın egemenliği altında, tam olarak 10.000 adet dağıtıldı — bu, aynı zamanda, polis yasaklarının modern proletaryanın hareketi gibi bir hareketin karşısında ne kadar güçsüz olduğunu kanıtlamaktadır.

Birinci baskıdan bu yana, yabancı dillerde çeşitli çeviriler yayınlandı: Pasquale Martignetti tarafından İtalyancası : "Il Socialismo Utopico e il Socialismo scientifico", Benevento 1883, Rusçası: "Razvitie naucznago Socializma", Cenevre 1884; Danimarkaca : "Socialismens Udvikling fra utopi til Videnskab", "Socilastisk Bibliothek"de, I. Bind, Ujöbenhaun 1885; İspanyolca: "Socialismo utopico y socialismo cientifico", Madrid 1886 ve bir Hollandaca: "De Outwikkeling van het Socialisme van Utopie tot Wetenschap" Haag 1886.

Şimdiki baskı, çeşitli küçük değişikliklere uğradı; yalnızca iki yerde önemli ekler yapıldı: Fourier ve Owen'e göre kendisine az yer verilen Saint-Simon'a ilişkin bölüm ve üçüncü bölümün sonuna doğru "tröstler"in[10] bu arada önem kazanan yeni üretim biçimine ilişkin olarak.

Londra, 12 Mayıs 1891 *Friedrich Engels*

[1] Bkz.: elinizdeki kitap s. 41-92

FRIEDRICH ENGELS

[İngilizce Birinci Baskıya (1892)[11]] Giriş

Elinizdeki küçük yazı, aslında daha büyük bir bütünün parçasıdır. 1875 dolaylarında, Berlin Üniversitesi'nde doçent olan Dr. E. Dühring, birdenbire ve pek gürültülü bir biçimde, sosyalizme döndüğünü açıkladı ve Alman kamuoyunu sadece külfetli bir sosyalist teoriye değil, toplumun yeniden örgütlenmesi için tam pratik bir plana da kavuşturdu. Tabii ki, öncellerine de çattı; tüm öfkesini Marx'a kusarak, en çok onu onurlandırdı.

Bu, Almanya'da Sosyalist Parti'nin iki kesiminin —Eisenachçılar ve Lassallecılar— daha yeni birleştikleri[12] ve böylece sadece muazzam bir güç artışı değil, aynı zamanda —ve daha da önemlisi— tüm bu gücü ortak düşmana karşı kullanma yeteneğini elde ettikleri sıralarda oldu. Almanya'da Sosyalist Parti hızla bir güç haline gelmek üzereydi. Fakat onu bir güç yapmanın ilk koşulu, yeni sağlanmış birliği tehlikeye atmamaktı. Dr. Dühring açıkça, kendi şahsı etrafında bir mezhep, gelecekteki ayrı bir partinin çekirdeğini oluşturmaya koyuldu. Böylece, bize meydan okumasına karşı meydana çıkıp, istesek de istemesek de, hesabını görmemiz zorunlu hale geldi.

Pek güç olmasa da, besbelli uzun süreli bir işti bu. Bilindiği gibi, biz Almanlar, korkunç ciddi bir esaslılığa, esaslı bir fikir

derinliğine ya da derin fikirli bir esaslılığa —nasıl isterseniz öyle deyin— düşkünüzdür. İçimizden biri yeni bir öğreti olarak gördüğü birşeyi açıklayınca, ilkönce onu herşeyi kapsayan bir sistem haline getirmek zorundadır. Hem mantığın en önde gelen ilkelerinin, hem de evrenin temel yasalarının, ta ezelden beri, son tahlilde sadece, herşeyin üzerine tüy diken bu yeni keşfedilen teoriye ulaşmak amacıyla varolageldiğini kanıtlaması gerekir. Ve Dr. Dühring, bu bakımdan ulusal standarta tümüyle uyuyordu. Tam bir "Felsefe Sistemi", bilinç, ahlak, doğa ve tarih felsefesi sistemi; tam bir "Politik Ekonomi ve Sosyalizm Sistemi" ve son olarak bir "Politik Ekonominin Eleştirel Tarihi" — görünüşü de, içeriği de ağır, oktav boyda üç koca cilt, genelde daha önceki tüm filozoflara ve iktisatçılara karşı ve özelde Marx'a karşı seferber edilmiş üç kolordu kanıt —gerçekten de, tam bir "bilimi altüst etme" çabası— işte hedef edinmem gereken bunlardı. Zaman ve mekân kavramlarından bimetalizme; madde ve hareketin öncesiz ve sonrasızlığından, ahlaki fikirlerin geçici niteliğine, Darwin'in doğal seçmesinden gelecekteki bir toplumda gençliğin eğitimine kadar, akla gelebilecek her konuyu ele almam gerekiyordu. Buna rağmen, hasmının işi sistematik olarak geniş ve ayrıntılı tutmuş olması, bana, ona karşı ve daha önce olduğundan daha birbiriyle bağıntılı biçimde, Marx'ın ve benim bu pek çeşitli konulardaki görüşlerimizi geliştirme fırsatı verdi. Ve başka bakımlardan pek nankör olan bu görevi üstlenmemin başlıca gerekçesi de budur.

Yanıtım, önce Leipzig'de, Sosyalist Parti'nin merkez yayın organı "Vorwärts"de[13] bir makale dizisi halinde ve daha sonra kitap olarak yayınlandı: "Bay Eugen Dühring'in Bilimi Altüst Edişi"[3], ikinci bir baskısı 1886'da Zürih'te yapıldı.

Şimdi Fransız Yasama Meclisi'nde Lille temsilcisi olan dostum Paul Lafargue'ın dileği üzerine, bu kitabın üç bölümünü elden geçirip bir kitapçık haline getirdim, Lafargue bunu Fransız-

caya çevirip, 1880'de "Socialisme utopique et socialisme scientifique"[14] adıyla yayınladı. Bu Fransızca metne göre bir Lehçe ve bir İspanyolca basımı yapıldı. 1883 yılında Alman dostlarımız, bu polemik yazısını orijinal dilde yayınladılar. O zamandan beri, Almanca metne dayanarak İtalyanca, Rusça, Danimarkaca, Felemenkçe ve Romence çevirileri yayınlandı. Elinizdeki İngilizce basımı ile birlikte bu kitapçık, böylece on dilde yayınlanmış oluyor. Herhangi bir başka sosyalist yapıtın, 1848'deki "Komünist Manifesto"muzun ya da Marx'ın "Kapital"inin bile, bu kadar çok çevrildiğini bilmiyorum. Almanya'da toplam 20 000 nüshayı bulan dört basımı yapıldı.

Ek, "Mark"[1], Almanya'da toprak mülkiyetinin tarihi ve gelişimi hakkında bazı temel bilgileri, Alman Sosyalist Partisi içinde yaymak niyetiyle yazıldı. Kent işçilerini Sosyalist Parti'ye kazanmanın oldukça ilerlemiş olduğu ve tarım işçileri ile köylüleri ele almak gerektiği bir zamanda, bu özellikle zorunlu görünüyordu. Eski Cermen kabilelerinin hepsinde ortak olan toprak mülkiyetinin özgün biçimleri ve bunların ortadan kalkışının tarihi, İngiltere'de Almanya'da olduğundan çok daha az bilindiği için, bu ek, çevirinin kapsamına alındı. Orijinal metni dokunmadan bıraktım, yani Maxim Kovalevsky'nin bu yakınlarda ileri sürdüğü hipoteze dayanmadım. Bu hipoteze göre, tarımlık ve otlaklık alanlar Mark üyeleri arasında paylaşılmazdan önce, bunlar birkaç kuşağı içeren büyük bir ataerkil aile topluluğunun ortak hesabına işleniyordu (ki bugün de var olan Güney Slavlarının Zádruga'sı buna bir örnektir) ve paylaşma, daha sonra, topluluk ortak işletmeciliğe güçlük çıkaracak kadar büyüyünce oldu. Kovalevsky muhtemelen tümüyle haklıdır, ama sorun hâlâ sub judice'dir[2].

[1] Bkz. elinizdeki kitap, s. 93-115

[2] Karara bağlanmamıştır.

Bu yapıtta kullanılan ekonomik terimler, yeni oldukları ölçüde, Marx'ın "Kapital"inin İngilizce baskısındakilere uygundur. Nesnelerin yalnızca üreticinin kullanımı için değil, aynı zamanda değişim amacıyla da, yani kullanım değeri olarak değil, meta olarak üretildiği ekonomik evreye "meta üretimi" diyoruz. Bu evre, değişim için üretimin başlangıcından günümüze kadar uzanır; ancak, tam gelişimine kapitalist üretim koşullarında, yani üretim araçlarının sahibi olan kapitalistin, işçileri, kendi işgücü dışında tüm üretim araçlarından mahrum bırakılmış insanları, ücret karşılığı çalıştırdığı ve ürünlerin satış fiyatının kendi gideri üstündeki fazlasını cebine attığı koşullarda ulaşır. Sanayi üretimi tarihini, ortaçağdan bu yana üç döneme ayırıyoruz: 1) küçük zanaatçı ustanın, az sayıda kalfa ve çırakla birlikte çalıştığı, her işçinin nesnenin bütününü ürettiği zanaatçılık dönemi; 2) daha büyük sayıda işçinin, büyük bir işyerinde toplanıp, nesnenin bütününü işbölümü ilkesine göre ürettiği; her işçinin, işlemin yalnızca bir bölümünü yaptığı, böylece ürünün ancak ardarda hepsinin elinden geçtikten sonra tamamlandığı manüfaktür dönemi; 3) ürünün herhangi bir güçle işletilen makinelerce üretildiği ve işçinin işinin mekanizmanın çalışmasını denetlemek ve düzeltmekle sınırlı olduğu modern sanayi dönemi.

Bu kitapçığın içeriğinin, İngiliz kamuoyunun büyük bir kesiminin itirazı ile karşılaşacağını çok iyi biliyorum. Fakat biz Kıtalılar, İngiliz "saygıdeğerliliği"nin, yani İngiliz darkafalılığının önyargılarını en ufak şekilde kaale alacak olsaydık, durumumuz zaten olduğundan da kötü olurdu. Bu kitap, bizim "tarihi materyalizm" dediğimiz şeyi savunmaktadır; ve materyalizm, İngiliz okurların büyük çoğunluğunun kulaklarını tırmalayan bir sözcüktür. "Agnostisizm, eh, olabilir, fakat materyalizm — olacak şey değil.

Yine de, tüm modern materyalizmin asıl yurdu, 17. yüzyıldan beri, İngiltere'den başkası değildir.

"Materyalizm, Büyük Britanya'nın öz çocuğudur. Daha henüz onun skolastikçisi Duns Scotus kendi kendisine, 'madde düşünemez mi' diye sormuştu.

Bu mucizeyi gerçekleştirmek için o, Tanrının mutlak gücüne başvurmuştu; bir başka deyişle, bizzat teolojiyi, materyalizmi vaaz etmeye zorlamıştı. Üstelik nominalistti[15]. Nominalizm, İngiliz materyalistlerinde başlıca bir unsur olduğu gibi, genel olarak materyalizmin ilk dışavurumudur.

İngiliz materyalizminin ve tüm modern deneysel bilimin gerçek atası Bacon'dur. Doğabilim, onun gözünde gerçek bilimdir ve duyusal fizik, doğabilimin en soylu parçasıdır. Homoeomerileriyle[16] Anaksagoras ve atomlarıyla Demokrit, onun sık sık başvurduğu otoritelerdir. Onun öğretisine göre, duyular yanılmazdır ve tüm bilgilerin kaynağıdır. Bilim, deneyim üzerine kuruludur ve duyusal veriye rasyonel bir yöntem uygulamaktan ibarettir. Tümevarım, tahlil, karşılaştırma, gözlem, deney, rasyonel bir yöntemin başlıca koşullarıdır. Maddenin doğuştan özellikleri arasında hareket, ilk ve en üstün özelliktir, sadece mekanik ve matematik hareket olarak değil, dahası, maddenin içgüdüsü, yaşam ruhu, gerilme kuvveti, —Jacob Böhme'nin deyimini kullanmak gerekirse— Qual'i* olarak da. Maddenin ilkel biçimleri, onda içkin olan ve özgül ayrılıkları oluşturan canlı, bireyselleştiren özsel güçlerdir.

İlk yaratıcısı Bacon'da materyalizm, henüz safdil bir biçimde, çok yanlı bir gelişmenin tohumlarını barındırır. Madde,

* "Qual" felsefi bir kelime oyunudur. Qual, kelime olarak, torture [eziyet –ÇN], herhangi bir eyleme teşvik eden acı demektir; mistik Böhme, bu Almanca kelimeye, aynı zamanda Latince *qualitas* [nitelik] anlamından da birşeyler katar; onun "Qual"i, dışarıdan verilen acının tersine, şeyin —ona maruz kalan ilişki ya insanın— kendiliğinden gelişmesinden oluşan ve kendisi de bu gelişme üzerinde ilerletici bir etki yapan aktifleştirici ilkeydi.

ozanca duyumsal parlaklıkla, tüm insana gülümser. Bizzat aforistik doktrin ise henüz teolojik tutarsızlıklarla doludur.

Daha sonraki gelişmesi içinde, materyalizm tek yanlılaşır. Hobbes, Bacon'cu materyalizmi sistemleştirendir. Duyumsallık çekiciliğini yitirir ve geometricinin soyut duyumsallığı haline gelir. Fizik hareket, mekanik ya da matematik harekete kurban edilir; geometri baş bilim ilan edilir. Materyalizm insan düşmanı olur. Kendi alanındaki insan düşmanı, tensiz ruhu aşabilmek için, bizzat materyalizm kendi tenini öldürmek ve çileci haline gelmek zorunda kalır. Kendini bir us varlığı olarak gösterir, ama anlağın amansız tutarlılığını da geliştirir.

Eğer duyular insanlara bütün bilgileri veriyorsa, diye tanıtlamaya koyulur Hobbes, Bacon'dan yola çıkarak, sezgi, düşünce, tasarım vb., duyusal biçiminden azçok yoksun bırakılmış maddi dünyanın görüntülerinden başka birşey değildir. Bilim bu görüntülere ancak bir ad verebilir. Bir ad, birden çok görüntüye uygulanabilir. Hatta, adların adları bile olabilir. Fakat, bir yandan tüm fikirlerin kökenini duyular dünyasında buldurmak ve öte yandan bir sözcüğün bir sözcükten daha fazla birşey olduğunu, tasarlanmış, hep tekil varlıklar dışında, genel varlıkların da olduğunu savlamak, bir çelişki olurdu. Gövdesiz bir töz, daha çok maddesiz bir gövde kadar çelişiktir. Gövde, varlık, töz, bir ve aynı gerçek fikirdir. Düşünce, düşünen bir maddeden ayrılamaz. O bütün değişikliklerin öznesidir. Sonsuz sözcüğü, eğer kafamızın sonsuz toplama yeteneğini anlatmıyorsa, anlamsızdır. Sadece maddilik algılanabildiği ve bilinebildiği içindir ki, Tanrının varlığı hakkında hiçbir şey bilinemez. Sadece benim öz varlığım kesindir. Her türlü insani tutku, biten ya da başlayan mekanik bir harekettir. İçgüdü nesneleri iyilik dediğimiz şeydir. İnsan, doğayla aynı yasalara tabidir. Güç ve özgürlük özdeştir.

Hobbes, Bacon'u sistemleştirmişti, ama onun temel ilkesini, bilgi ve fikirlerin kökeninin duyular dünyasında olduğunu ayrıntılı bir biçimde temellendirmemişti.

İnsan zekasının kökeni üzerine denemede Locke, Bacon ve Hobbes'un ilkesini temellendirir[17].

Nasıl Hobbes, Bacon'cu materyalizmin deist önyargılarını yıktıysa, Collins, Dodwell, Coward, Hartley, Priestley vb. de Locke'cu duyumculuğun son teolojik engelini öyle yıktılar. Her halükârda materyalist için deizm[18], dinden kurtulmanın rahat ve tembelce bir yolundan başka birşey değildir."*

Karl Marx, modern materyalizmin İngiliz kökeni hakkında böyle yazıyordu. Ve bugün İngilizler, onun onların atalarını övmüş olmasından pek hoşlanmıyorlarsa, bu bizi ancak üzebilir. Bacon, Hobbes ve Locke'un, Almanların ve İngilizlerin Fransızlar üstünde karada ve denizde kazandıkları zaferlere rağmen 18. yüzyılı tam anlamıyla bir Fransız yüzyılı yapan o ünlü Fransız materyalistlerinin parlak ekolünün babaları oldukları yadsınamaz; hem de, İngiltere ve Almanya'daki biz diğerlerinin, sonuçlarına hâlâ sonuçlarına alışmaya çalıştığımız, yüzyılın sonunu taçlandıran Fransız devriminden önce.

Bunu yadsımanın mümkünü yok. Yüzyılımızın ortalarında kültürlü bir yabancı İngiltere'ye yerleştiğinde, onun gözüne en çok birşey çarpıyordu ve bu da —o bunu böyle kavramak zorundaydı— "saygıdeğer" İngiliz orta sınıfının dini bağnazlığı ve budalalığı idi. Biz o sıralar hepimiz materyalisttik ya da, en azından, çok ileri derecede, özgür düşünen kimselerdik; İngiltere'de nerdeyse tüm kültürlü kişilerin her türlü olmadık mucizeye inandığını ve Buckland ile Mantell gibi jeologların bile, sakın ha Musa'nın yaradılış tarihinin efsaneleriyle fazlaca çatış-

* K. Marx ve F. Engels, "Kutsal Aile", Frankfurt a. Main 1845, s. 201–204. (Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 2, s. 135/136.

masın diye kendi bilimlerinin olgularını çarpıttıklarını aklımız alınıyordu; o zamanlar, dini konularda kendi aklını kullanmaya cesaret eden insanlar bulmak için, eğitimsizler, "ayaktakımı" diye anılan işçiler, özellikle Owen'ci sosyalistler arasına girmek gerekiyordu.

Fakat İngiltere o zamandan beri "uygarlaştı". 1851 fuarı[19], İngilizlerin o adasal kapalılığının ölüm çanını çaldı. İngiltere, yeme-içmede, âdetlerde, düşüncelerde yavaş yavaş enternasyonalleşti; öyle ki, keşke bazı İngiliz âdetleri ve töreleri Kıtada, kıtasal alışkanlıkların burada tutunduğu kadar çok tutunmuş olsa idi, demeye başlıyorum. Şu kadarı kesin: (1851'den önce yalnız aristokrasinin bildiği) salata yağının yayılmasına, dini konulardaki kıtasal kuşkuculuğun o uğursuz yayılması eşlik etti; ve iş o raddeye vardı ki, agnostisizm gerçi henüz İngiliz Kilisesi kadar makbul değilse de, saygıdeğerlik bakımından Baptizmle neredeyse başabaş ve her halükârda Selamet Ordusu'ndan[20] daha üstte bir seviyede yer alıyor. Ve ben, imansızlığın gelişmesine yürekten üzülen ve bunu kınayan kimseleri, bu yeni yetme fikirlerin her gün kullanılan birçok nesne gibi yabancı kökenli olmadığını, Made in Germany, Alman Malı markalı olmadığını, tam tersine, eski İngiliz kökenli olduğunu; ve onların Britanyalı asıl sahiplerinin bundan iki yüzyıl önce, bugünkü torunlarından epeyce ileri gittiklerini öğrenmenin avutacağını düşünmeden edemiyorum.

Gerçekten de, agnostisizm,[1] utangaç bir materyalizmden başka nedir ki? Agnostikin doğa anlayışı, baştan sona materyalisttir. Tüm doğal dünya, yasaların hükmü altındadır ve dışardan her türlü etkiyi kesinlikle dışlar. Fakat, diye ekler agnostik, bize bilinen dünyanın ötesinde en yüce bir varlığın varlığını ya da yokluğunu tanıtlayacak durumda değiliz. Laplace, büyük

[1] İngilizcede, "yerinde bir Lancashire deyimi kullanmak gerekirse" *eklenmiştir.*

astronomun "Mécanique céleste" adlı yapıtında neden Tanrının adının bile anılmadığını soran Napolyon'a, kıvançla: "Je n'avais pas besoin de cette hypothèse"[1] karşılığını verdiği çağda, bu sakınca kaydının bir anlamı olabilirdi. Fakat bugün, gelişme içindeki evren anlayışımızda ne bir yaradana ne de bir hükümrdara kesinlikle yer yoktur; varolan tüm âlemden dışlanmış en yüce bir varlığı varsaymak ise kendi kendisiyle çelişirdi ve üstelik, bana öyle geliyor ki, dindar kimselerin duygularını yok yere incitmek olurdu.

Bundan başka, agnostikimiz, bütün bilgimizin, duyularımızla duyumladığımız iletilere dayandığını kabul eder. Fakat, diye ekler, duyularımızın bize onlarla algıladığımız nesnelerin doğru tasarımlarını verdiğini nereden biliyoruz? Ve devamla bize şunu anlatır: O, nesnelerden ya da onların niteliklerinden söz ederken, kastettiği, gerçekte kendileri hakkında kesin hiçbir şey bilemeyeceği bizzat bu nesneler ve nitelikleri değil, sadece onların kendi duyularında yarattığı izlenimleridir. Gerçekten de bu, salt tanıtlama yoluyla altedilmesi zor görünen bir anlayış tarzıdır. Fakat insanlar gerekçelendirmeden önce, eyleme girişirler. "Başlangıçta eylem vardı."[21] Ve insan eylemi, söz konusu güçlüğü, insan ukalalığı onu keşfetmeden çok önce yenmişti. The proof of the pudding is in the eating.[2] Bu şeyleri, onlarda algıladığımız niteliklere göre, kendi yararımıza kullanmaya başladığımız an, duyu algılarımızın doğruluğunu ya da yanlışlığını yanılmaz bir sınamaya tabi tutarız. Bu algılar yanlışsa, o zaman o şeyin kullanılabilirliğine dair yargımız da yanlış olmak ve onu kullanma çabamız da başarısızlığa uğramak zorundadır. Fakat amacımıza ulaşırsak, o şey, onun hakkındaki tasavvurumuza uyarsa, kullandığımız amacın gereğini yerine getirirse, o zaman bu, bu sınırlar içinde bizim o nesne ve onun nitelik-

[1] Bu hipoteze ihtiyacım yoktu.

[2] Pudingin tadına yenerek bakılır.

leri hakkındaki algılarımızın kendi dışımızdaki gerçeklikle uyuştuğunun pozitif kanıtıdır. Buna karşılık, bir başarısızlığa uğradığımızda, bunun nedenini bulmamız da çoğunlukla pek uzun sürmez; denememize temel aldığımız algının ya eksik ve yüzeysel, ya da başka algıların sonuçlarıyla durumun elvermediği bir tarzda kenetlenmiş olduğunu anlarız. Duyularımızı gerektiğince eğitip kullandığımız ve eylem tarzımızı usulüne uygun tarzda yapılan ve değerlendirilen algıların koyduğu sınırlar içinde tuttuğumuz sürece, eylemlerimizin başarılarının, algılarımızın algılanan şeylerin nesnel doğası ile uyuştuğunu tanıtladığını anlarız. Bugüne değin bilindiği kadarıyla, bilimsel olarak denetlenmiş duyu algılarımızın, beynimizde, dış dünya hakkında, doğaları itibariyle gerçeklikten sapan tasavvurlar yarattığı, ya da dış dünya ile, ona dair duyu algılarımız arasında doğuştan bir bağdaşmazlık bulunduğu sonucuna varmamıza yol açan tek bir örnek yoktur.

Fakat bunun üzerine yeni-Kantçı agnostik ortaya çıkıp der ki: Evet, olasılıkla, bir şeyin niteliklerini doğru algılayabiliriz, fakat herhangi bir duyum ya da düşünme süreciyle bizzat o şeyi kavrayamayız. Bu kendinden şey, bilgimizin ötesindedir. Buna daha Hegel, çok zaman önce şu karşılığı vermişti: Bir şeyin tüm niteliklerini biliyorsanız, o şeyin kendisini de biliyorsunuzdur; geriye, söz konusu şeyin bizim dışımızda var olduğu olgusundan başka bir şey kalmaz ve duyularınız size bu olguyu öğretir öğretmez, bu şeyin, Kant'ın o ünlü bilinemez 'kendinden şey'inin son kırıntısını da kavrarsınız. Bugün buna sadece şunu ekleyebiliriz: Kant'ın çağında, doğal nesneler hakkındaki bilgimiz gerçekten öyle bölük pörçüktü ki, her birinin[1] ardında esrarengiz bir başka kendinden şey bulunduğu sanılabilirdi. Fakat o zamandan beri, bu kavranamaz şeyler birbiri ardına, bilimin devasa ilerlemesiyle kavrandılar, tahlil edildiler ve dahası, yeniden

[1] İngilizce baskıda: herbiri üzerine bilgimizin olduğu az şeyin

üretildiler. Ve *yapa*bildiğimiz şeyi kesinlikle 'bilinemez' diye niteleyemeyiz. Yüzyılımızın ilk yarısında, organik maddeler, kimya için böyle sırlarla dolu nesnelerdi. Şimdi onları birbiri ardına, kimyasal elementleri kullanarak ve organik süreçlerin yardımı olmadan yapmayı öğreniyoruz. Modern kimya ilan ediyor: Herhangi bir cismin kimyasal bileşimi bilinir bilinmez, bu cisim elementlerden yapılabilir. Şu anda henüz en yüksek organik maddelerin, albüminli cisimlerin bileşimini tam olarak bilmekten çok uzağız; ama yüzyıllar sonra bile olsa, bu bilgiyi edineceğimizden ve onun yardımıyla yapay albümin üreteceğimizden kuşkulanmak için kesinlikle hiçbir neden yoktur. O aşamaya ulaşınca ise, organik yaşamı da yaratacağız, çünkü yaşam, en alt biçimlerinden en yüksek biçimlerine kadar, albüminli cisimlerin normal var olma tarzından başka birşey değildir.

Ama agnostikimiz bir kez bu biçimsel saklınca kayıtlarını ileri sürdükten sonra, aslında olduğu gibi, iflah olmaz bir materyalist gibi konuşur ve davranır. Şunu söyleyebilir: *Bizim* bildiğimiz kadarıyla, madde ve hareket, ya da şimdi dendiği gibi, enerji, ne yaratılabilir, ne de yok edilebilir, fakat bu ikisinin bilinmeyen herhangi bir zamanda yaratılmamış olduğu konusunda elimizde kanıt yoktur. Fakat bu itirafı verili bir durumda ona karşı kullanmayı denerseniz, sizi hemen tersleyip sükunete davet edecektir. Spiritüalizmin olabilirliğini *in abstracto*[1] — kabul etse de, *in concreto*[2] onu duymak bile istemeyecektir. Size şöyle diyecektir: Bildiğimiz ve bilebileceğimiz kadarıyla, evrenin bir yaradanı ya da hükümranı yoktur; madde ve enerji, bizim açımızdan, ne yaratılabilir ne de yok edilebilir; bizim için, düşünme, enerjinin özel bir biçimi, beynin bir işlevidir; *bizim* tüm bildiğimiz, maddi âlemin değişmez yasalarla yönetildiğidir vs. vs.; yani o, bir *bilim* adamı olduğu ölçüde, herhangi birşey

[1] soyut biçimde

[2] somut durumda, somutta

bildiği ölçüde, bir materyalisttir; onun bilimi dışında, esaslı bilgi sahibi olmadığı alanlarda, bilgisizliğini Grekçeye çevirip, buna agnostisizm der.

Ne olursa olsun, bir şey kesin görünüyor: Ben bir agnostik olsaydım bile, bu kitapçıkta kabataslak anlatılan tarih anlayışını "tarihsel agnostisizm" diye niteleyemezdim. Dindar kimseler bana gülerdi, agnostikler ise öfkeyle, kendileriyle alay mı ettiğimi sorarlardı. Böylece, tüm önemli tarihsel olayların sonal nedenini ve tayin edici itici gücünü, toplumun iktisadi gelişiminde, üretim ve değişim tarzındaki dönüşümlerde, toplumun bunlardan kaynaklanan farklı sınıflara bölünmesinde ve bu sınıfların kendi aralarındaki mücadelelerde gören dünya tarihinin seyri anlayışını adlandırmak için, başka birçok dilde olduğu gibi, İngilizcede de "tarihi materyalizm" terimini kullanırsam, Almancada darkafalılık denilen İngiliz "saygıdeğerliği"nin de bundan fazlaca dehşete kapılmayacağını umuyorum.

Tarihi materyalizmin İngiliz darkafalısının saygıdeğerliğinin bile yararına olabileceğini gösterirsem, bu yaptığım belki daha çabuk bağışlanacaktır. Kırk ya da elli yıl önce İngiltere'ye yerleşen her kültürlü yabancıya, ona "saygıdeğer" İngiliz orta sınıfının dinsel bağnazlığı ve budalalığı olarak görünmek zorunda olan şeyin nahoş geldiği olgusuna işaret etmiştim. Şimdi, o zamanın saygıdeğer İngiliz orta sınıfının o zeki yabancıya göründüğü kadar budala olmadığını tanıtlayacağım. Bu sınıfın dinsel eğilimleri açıklanabilir.

Avrupa ortaçağdan çıktığında, kentlerin gelişen orta sınıfı onun devrimci ögesiydi. Ortaçağın feodal yapılanması içinde kazanmış olduğu hatırı sayılır konum, onun engin gücüne çok dar geliyordu. Kentsoyluluğun özgür gelişmesi, feodal sistemin sürdürülmesiyle bağdaşmıyordu, feodal sistem düşmek zorundaydı.

Feodalizmin büyük uluslararası merkezi ise Katolik Roma Kilisesiydi. Bütün iç savaşlara rağmen o, tüm feodalleşmiş Batı Avrupa'yı, gerek hizipçi-Grek ve gerekse de müslüman dünyasına karşı büyük bir politik sistemde birleştiriyordu. Feodal yapılanmayı, tanrısal kutsama halesiyle çeviriyordu. Hiyerarşisini feodal örneğe göre düzenlemişti ve sonunda o, tüm feodal beylerin en güçlüsü oldu, çünkü tüm Katolik toprak mülkiyetinin en azından üçte biri ona aitti. Dünyevi feodalizme her ülkede ve tek tek saldırabilmek için, önce onun bu kutsal merkezi örgütünü yıkmak gerekiyordu.

Burjuvazinin yükselmesine adım adıma paralel olarak ise bilimdeki müthiş atılım gelişiyordu. Astronomi, mekanik, fizik, anatomi, fizyoloji yeniden ele alındı. Burjuvazi, sanayi üretimini geliştirmek için, doğal nesnelerin özelliklerini ve doğa güçlerinin etki tarzlarını araştıran bir bilime gereksinim duyuyordu. Bilim ise o zamana dek, kilisenin —imanın koyduğu sınırları aşmasına izin verilmeyen— uysal beslemesi olmuştu — kısacası, o, bilimden başka herşeydi. Bilim kiliseye karşı ayaklandı; burjuvazinin bilime ihtiyacı vardı ve ayaklanmaya katıldı.

Bununla, yükselen burjuvazinin mevcut kiliseyle çatışmak zorunda olduğu noktalardan sadece ikisine değindim; fakat bu, birincisi, Katolik Kilisesinin iktidardaki konumuna karşı mücadeleden en çok çıkarı olan sınıfın tam da bu burjuvazi olduğunu; ve ikincisi, o çağda feodalizme karşı her mücadelenin dini bir kılığa bürünmek, ilk önce kiliseye karşı yönelmek zorunda olduğunu göstermeye yeter. Çığlığı kentlerin üniversiteleri ve tacirleri koparsa da, bu çığlık, salt var olmak için ruhani ve dünyevi feodal beylerine karşı her yerde zorlu bir mücadele vermek zorunda olan köylü yığınları arasında kaçınılmaz olarak güçlü bir yankı buldu.

Avrupa burjuvazisinin feodalizme karşı büyük[1] mücadelesi, üç büyük kesin savaşta doruğuna ulaştı.

[1] İngilizce baskıda: uzun

Birincisi, Almanya'da Reformasyon dediğimiz şeydi. Luther'in kiliseye karşı isyan çağrısına, iki siyasi ayaklanma karşılık verdi: ilkönce 1523'te Franz von Sickingen önderliğinde küçük soyluluğun ayaklanması[22]; sonra 1525'te büyük Köylü Savaşı. Bunların ikisi de, özellikle, bunlarda en çok çıkarı olan tarafın, burjuvazinin, nedenlerini burada ele alamayacağımız kararsızlığı yüzünden bozguna uğradı. O andan itibaren mücadele yozlaşarak, yerli prenslerle merkezi iktidar arasında bir kavgaya döndü ve Almanya'nın politik bakımdan faal Avrupa ulusları arasından 200 yıl boyunca silinmesiyle sonuçlandı. Lutherci Reformasyon, gerçekten yeni bir din, tam da mutlak monarşinin ihtiyaç duyduğu gibi bir din ortaya çıkardı. Kuzeydoğu Alman köylüleri, Luther'ciliği kabul eder etmez, özgür insanlıktan serfliğe düşürüldüler.

Fakat Luther'in başarısızlığa uğradığı yerde, Calvin zafer kazandı. Onun dogması, çağının en gözüpek burjuvalarına uygundu. Onun takdiri ilahi'si, rekabete dayalı ticaret dünyasında, başarının ya da iflasın insanın çalışkanlığına ya da becerisine değil, ondan bağımsız olan koşullara bağlı olduğu olgusunun dini ifadesiydi. "Bu, birinin isteğine ya da koşuşturmasına değil", bilinmeyen daha üstün iktisadi güçlerin "merhametine bağlıdır". Ve bu, tüm eski ticaret yollarının ve ticari merkezlerin yerini yenilerinin aldığı, Hindistan'ın ve Amerika'nın dünyaya açıldığı ve hatta en kutsal eski iktisadi inanç maddelerinin —altının ve gümüşün değerinin— bile sarsılmaya ve yıkılmaya başladığı bir iktisadi alt üst oluş döneminde özellikle doğruydu. Dahası, Calvin'in kilise yapılanması baştan sona demokratik ve cumhuriyetçiydi; ve Tanrının saltanatının cumhuriyetçileştirildiği yerde, bu dünyanın zenginleri krallara, piskoposlara ve feodal beylere kul kalabilir miydi? Alman Luther'ciliği küçük Alman prenslerinin elinde uysal bir araç olurken, Calvinizm Hollanda'da bir

cumhuriyet, İngiltere'de ve özellikle de İskoçya'da güçlü cumhuriyetçi partiler kurdu.

Burjuvazinin ikinci büyük ayaklanması, Calvinizmde, kendi mücadele teorisi için biçilmiş bir kaftan buldu. Bu ayaklanma İngiltere'de oldu. Ayaklanmayı kentlerin orta sınıfı başlattı ve kırlık bölgelerin orta köylüleri (yeomanry) başarıya ulaştırdı. Çok garip: Üç büyük burjuva devriminin hepsinde de, savaşan orduyu köylüler oluşturuyor ve zafer kazanıldıktan sonra tam da bu sınıf, bu zaferin iktisadi sonuçları yüzünden en kesin yıkıma uğruyor. Cromwell'den yüzyıl sonra, İngiltere'nin yeomanry'si hemen hemen ortadan kalkmıştı. Her halükârda ama, ancak bu yeomanry'nin ve kentlerin plebyen unsurlarının katılımıyladır ki, bu savaş kesin sonuç alınıncaya kadar sürdürüldü ve I. Charles darağacına çekildi[1], Burjuvazinin, zaferin meyvelerinden sadece o çağda devşirilecek kadar olgunlaşmış olanlarını bile toplayabilmesi için, devrimin hedefin epeyce ilerisine kadar götürülmesi gerekmişti — tıpkı 1793'te Fransa'da ve 1848'de Almanya'da olduğu gibi. Gerçekten de bu, burjuva toplumun gelişme yasalarından biri gibi görünüyor.

Devrimci etkinliğin bu aşırılığını, kaçınılmaz olarak gericilik izledi, [2]o da hedefi haddiyle aştı[2] Bir dizi yalpalamanın ardından, sonunda yeni ağırlık merkezi saptandı ve o, daha sonraki gelişmelerin çıkış noktası oldu. İngiliz tarihinin darkafalılarca "büyük isyan" diye adlandırılan şahane dönemi ve onu izleyen mücadeleler, liberal tarihçilerin "Şanlı Devrim"[23] diye adlandırdıkları görece minnacık 1689 olayıyla son buldu.

Yeni çıkış noktası, yükselen burjuvaziyle eskiden feodal olan büyük toprak sahipleri arasında bir uzlaşmaydı. Bunlar, bugün olduğu gibi o gün de aristokrasi diye adlandırılmasına

[1] İngilizce baskıda eklenmiş: burjuvazi, bunu tek başına gerçekleştiremezdi.

[2-2] İngilizce baskıda: o da kendisinin bizzat tutunacağı noktayı aştı.

rağmen, çoktandır, Fransa'da Louis Philippe'in ancak çok sonraları olacağı şey olma yolundaydılar: ulusun ilk burjuvaları. İngiltere'nin talihine bakın ki, eski feodal baronlar Güllerin Savaşları[24] sırasında birbirinin hesabını görmüştü. Ardılları çoğunlukla aynı eski ailelerin oğulları olsalar da, o kadar uzak yan kollardan geliyorlardı ki, yepyeni bir takım oluşturuyorlardı; alışkanlıkları ve eğilimleri feodalden çok burjuvaydı; paranın değerini pek iyi biliyorlardı ve derhal yüzlerce küçük kiracı çiftçinin yerine koyunları koyarak gelirlerini artırmaya koyuldular. VIII. Henry, kilise arazilerini hediye edip yok pahasına satarak yığınla yeni burjuva toprak beyi yarattı; ta 17. yüzyılın sonuna kadar kesintisiz sürdürülen büyük çiftliklere elkonup, bunların tam ya da yarı türedilere bağışlanması da aynı sonucu verdi. Bundan ötürü, VII. Henry'den beri İngiliz "aristokrasisi" sanayi üretiminin gelişmesine karşı çıkmak şöyle dursun, bilakis ondan kazanç sağlamaya baktı. Ve aynı şekilde, ekonomik ya da politik nedenlerle, endüstriyel ve mali burjuvazinin önderleriyle işbirliği yapmak isteyen birtakım büyük toprak sahipleri her zaman bulundu. Bundan dolayı, 1689 uzlaşması kolayca başarıldı. Politik *spolia opima*[1] —makamlar, arpalıklar, dolgun maaşlar—, mali, endüstriyel ve ticari orta sınıfın çıkarlarını yeterince gözetmek koşuluyla, büyük toprak sahibi soylu ailelere bırakıldı. Ve bu ekonomik çıkarlar daha o çağda o denli güçlüydü ki, sonunda ulusun genel politikasını belirlediler. Detay sorunlarında kavgalar olabiliyordu, fakat aristokratik oligarşi, kendi ekonomik refahının endüstriyel ve ticari burjuvazininkiyle nasıl kopmaz bir şekilde kenetlenmiş olduğunu çok iyi biliyordu.

Bu zamandan itibaren burjuvazi, İngiltere'nin egemen sınıflarının mütevazi, fakat resmen tanınan bir ögesi oldu. Onların hepsiyle birlikte, ulusun çalışan büyük yığınını boyunduruk altında tutmakta ortak çıkarı vardı. Tezgâhtarları, işçileri, uşakla-

[1] ganimetin en iyi parçaları

rı karşısında bizzat tüccarın ya da fabrikatörün konumu, onların işvereni, ya da yakın zamanlara kadar İngiltere'de dendiği gibi, "doğal amir"i konumuydu. Onlardan mümkün olduğunca çok ve iyi iş çıkartmak zorundaydı; bunun için onları başeğmeye alıştırması gerekiyordu. Kendisi dindardı; krala ve feodal beylere karşı altında savaştığı sancağı ona dini vermişti; bu dinin, doğal astlarının kafasını çelmek ve onları akıl sır ermez takdiri ilahinin başlarına geçirmiş olduğu patronların buyruklarına başeğdirmek için sunduğu araçları görmekte gecikmedi. Sözün kısası, İngiliz burjuvası şimdi, "alt zümreler"e, üreten büyük halk kütlesine başkaldırtmamakta elbirliği yapıyordu ve bunda kullanılan araçlardan biri dinin etkisiydi.

Buna, burjuvazinin dini eğilimlerini güçlendiren bir başka olgu daha eklendi: İngiltere'de materyalizmin doğuşu. Bu yeni dinsiz öğreti, sadece dindar orta sınıfı dehşete düşürmekle kalmadı, üstüne üstlük kendisini, burjuvazi de dahil eğitimsiz yığınlara yeten dinin tersine, ancak bilginlere ve kültürlü dünya insanlarına yaraşır bir felsefe olarak sundu. Sahneye Hobbes'la, krallığın mutlak gücünün savunucusu olarak çıktı ve mutlak monarşiyi, puer robustus sed malitiosus'a[25], yani halka baş kaldırtmamaya çağırdı. Hobbes'un ardıllarında, Bolingbroke, Shaftesbury vb.de de materyalizmin yeni, deist biçimi, aristokratik, esoterik bir öğreti olarak ve bu nedenle sadece dini sapkınlığı yüzünden değil, anti-burjuva politik bağlantıları yüzünden de burjuvazinin nefret ettiği bir şey olarak kaldı. Bundan ötürü de, aristokrasinin materyalizminin ve deizminin tersine, Stuart'lara karşı savaş bayrağını ve savaşçıları sağlamış olan Protestan mezhepleri, ilerici orta sınıfın ana vurucu gücünü sağladılar ve bugün de "Büyük Liberal Parti'nin belkemiğini oluşturmaktadırlar.

Bu arada materyalizm, İngiltere'den Fransa'ya geçti ve orada kartezyanizmden[26] çıkan ikinci bir materyalist felsefe ekolü

ile karşılaştı ve onunla kaynaştı. Fransa'da da başlangıçta, özellikle aristokratik bir doktrin olarak kaldı. Fakat çok geçmeden devrimci karakteri ortaya çıktı. Fransız materyalistleri eleştirilerini yalnız dini konularla sınırlamadılar; çağlarının her bilimsel geleneğini, her politik kurumunu eleştirdiler; öğretilerinin evrensel uygulanırlığını sınamak için kestirme yolu tuttular: Adıyla anılacakları dev yapıtta, "Encyclopédie"de, onu tüm bilgi konularına cesurca uyguladılar. Böylece materyalizm, şu ya da bu biçimde —açık materyalizm veya deizm olarak— Fransa'nın tüm kültürlü gençliğinin dünya görüşü haline geldi; öylesine ki, İngiliz kralcılarının kurduğu bu öğreti, Büyük Devrim sırasında Fransız cumhuriyetçilerinin ve teröristlerinin teorik bayrağı ve "İnsan Hakları Bildirgesi"nin[27] metnine kaynak oldu.

Büyük Fransız Devrimi burjuvazinin üçüncü, ama din örtüsünü tamamen atan ilk ayaklanmasıydı ve açıktan açığa politik alanda yürütüldü. Fakat o aynı zamanda, taraflardan birinin, aristokrasinin yıkımına ve diğerinin, burjuvazinin kesin zaferine kadar sürdürülen ilk ayaklanmaydı da. İngiltere'de devrim öncesi ve devrim sonrası kurumların sürekliliği ve büyük toprak sahipleriyle kapitalistler arasındaki uzlaşma, ifadelerini adli teamüllerin sürekliliğinde ve feodal yasa biçimlerinin bağnazlıkla korunmasında buldular. Fransa'da devrim, geçmişin geleneklerinden tam bir kopuş gerçekleştirdi, feodalizmin son kalıntılarını süpürüp attı ve Code Civil'de[28], —Marx'ın "meta üretimi" diye nitelediği iktisadi gelişme aşamasından kaynaklanan hukuki ilişkilerin nerdeyse mükemmel ifadesi olan— eski Roma hukukunun modern kapitalist koşullara ustalıkla uyarlanmasını yarattı; öylesine ustalıkla ki, bu devrimci Fransız kanunnamesi, bugün bile, —İngiltere de dahil— tüm diğer ülkelerde, mülkiyet hukuku reformlarında örnek alınmaktadır. Fakat bunun yüzünden şunu unutmayalım. İngiliz hukuku, kapitalist toplumun

ekonomik ilişkilerini, ifade edilecek şeye İngiliz yazınının İngiliz söyleyişine uyduğu kadar uyan —vous écrivez Londres et vous pronencez Constantinople[1], demişti bir Fransız— barbarca bir feodal dille ifade etmeye devam ediyorsa da, bu aynı İngiliz hukuku, kişisel özgürlüğün, özyönetimin ve mahkemelerinki dışında her türlü dış müdahaleden korunmanın, kısacası, mutlak monarşi sırasında Kıtada yitirilmiş ve şimdiye kadar hiçbir yerde tümüyle yeniden ele geçirilmemiş olan o eski Cermen özgürlüklerinin en iyi kısmını su katılmamış halde muhafaza etmiş, Amerika'ya ve sömürgelere taşımış biricik hukuktur.

Yine İngiliz burjuvamıza dönelim. Fransız Devrimi ona, Kıtadaki monarşilerin yardımıyla Fransız deniz ticaretini yıkmak, Fransız sömürgelerini ilhak etmek ve Fransa'nın denizlerdeki son rekabet iddiasını bastırmak için şahane bir fırsat sundu. Onunla mücadele etmesinin bir nedeni buydu. Bir ikincisi, bu devrimin yöntemlerinin hiç hoşuna gitmemesiydi. Sadece "lanet olası" terörizmi değil, burjuva emegenliğini sonuna kadar götürmeye kalkışması da. Ona görgü kurallarını —değersiz de olsalar— öğreten, modalar uyduran, içerde düzenin koruyucusu orduya ve dışarda yeni sömürgeler ve yeni pazarlar fetheden donanmaya subay sağlayan aristokrasi olmasaydı, İngiliz burjuvasının hali nice olurdu? Doğrusunu söylemek gerekirse, burjuvazi içinde ilerici bir azınlık, bu uzlaşmada çıkarları pek iyi gözetilmemiş olan insanlar da vardı; daha az varlıklı orta sınıftan oluşan bu azınlık, devrime sempati duyuyordu[29], fakat parlamentoda güçsüzdü.

Yani materyalizm Fransız Devriminin amentüsü haline daha çok geldikçe, yüreğinde tanrı korkusu taşıyan İngiliz burjuvası da dinine o kadar sıkı sarıldı. Paris'teki terör dönemi, halkın dini elden gittiğinde işin nereye vardığını göstermemiş miydi? Materyalizm, Fransa'dan komşu ülkelere yayılıp benzer teorik

[1] Londra yazıp İstanbul diye telaffuz ediyorsunuz.

akımlarca, özellikle Alman felsefesince desteklendiği, gerçekten de Kıtada materyalizm ve genelde özgür düşünce kültürlü bir kimsenin zorunlu niteliği haline geldikçe, İngiliz orta sınıfı pek çeşitli dini amentülerine o denli inatçı bir şekilde sarıldı. Bu amentüler birbirinden ne denli ayrılsa da, hepsi de kesinlikle dini ve Hıristiyan amentülerdi.

Devrim Fransa'da burjuvazinin politik zaferini güvence altına alırken, İngiltere'de Watt, Arkwright, Cartwright ve diğerleri ekonomik gücün ağırlık merkezini tamamen kaydıran bir sanayi devrimi başlattılar. Burjuvazinin zenginliği, toprak aristokrasisininkinden sonsuz hızlı artmaya başladı. Bizzat burjuvazi içinde fabrikatörler, mali aristokrasiyi, bankerleri vb. gittikçe daha arka plana ittiler. 1689 uzlaşması, burjuvazi lehine tedricen yapılan değişikliklerden sonra bile, tarafların karşılıklı konumuna uymuyordu artık. Tarafların karakteri de değişmişti; 1830 burjuvazisi, geçen yüzyılınkinden çok farklıydı. Aristokrasinin elinde henüz artakalan ve yeni sanayi burjuvazisinin isteklerine karşı harekete geçirdiği siyasi iktidar, yeni ekonomik çıkarlarla bağdaşmaz hale geldi. Aristokrasiye karşı yeniden mücadele etmek zorunlu hale geldi; ve bu ancak yeni ekonomik gücün zaferiyle bitebilirdi. 1830 Fransız Devrimi'nin verdiği hızla, ilkönce, tüm direnişlere rağmen, Reform Yasası[30] çıkarıldı. Bu, burjuvaziye parlamentoda söz götürmez ve güçlü bir konum sağladı. Sonra, Tahıl Yasalarının kaldırılması geldi, bu, ilk ve son kez, burjuvazinin ve özellikle onun en etkin kesimi olan fabrikatörlerin toprak aristokrasisi üzerinde üstünlüğünü kurdu. Bu burjuvazinin en büyük zaferiydi, fakat salt kendi öz çıkarı için kazandığı son zafer de oldu. Daha sonraki tüm zaferlerini, başlangıçta müttefik, fakat daha sonra ona rakip yeni bir toplumsal güçle paylaşmak zorunda kaldı.

Sanayi devrimi, büyük bir sanayi kapitalistleri sınıfı yaratmıştı, fakat aynı zamanda çok daha kalabalık bir sanayi işçileri

sınıfını da. Bu sınıf, sayıca, sanayi devriminin üretim dallarını birbiri ardına ele geçirdiği oranda durmadan arttı. Ama sayısıyla birlikte gücü de arttı ve bu güç daha 1824'te kendini göstererek, inatçı parlamentoyu, birleşme özgürlüğüne karşı yasaları kaldırmaya zorladı[31]. Reform ajitasyonu sırasında işçiler, reformcu partinin radikal kanadını oluşturdular; 1832'de çıkarılan yasa, onları oy hakkından yoksun bırakınca, taleplerini Halk Şartında (People's Charter)[32] toplayıp, büyük burjuvazinin Tahıl Yasaları Karşıtı Parti'sine[33] karşı bağımsız Çartistler Partisi halinde birleştiler. Bu, çağımızın *ilk işçi partisiydi.*

Sonra, kıtada 1848 Şubat ve Mart devrimleri geldi; işçiler bu devrimlerde pek önemli bir rol oynadı ve en azından Paris'te, kapitalist toplumun bakış açısından kesinlikle kabul edilemez taleplerle ortaya çıktılar. Ve sonra genel gericilik başladı. Önce 10 Nisan 1848'de çartistlerin yenilgisi, ardından aynı yılın Haziranında Paris işçi ayaklanmasının bastırılması, sonra İtalya, Macaristan, Güney Almanya'da 1849 felaketleri, sonunda da 2 Aralık 1851'de Louis Bonaparte'ın Paris üzerinde zaferi. İşçi talepleri umacısı en azından bir süre için sindirildi, fakat ne pahasına! Avamı dindar bir havada tutma gereğine daha önceden inanmış olan İngiliz burjuvazisi, bütün bu deneyimlerden sonra bunun gereğini kimbilir ne kadar yakından hissetmiş olmalıydı! İngiliz burjuvası, Kıtalı yoldaşlarının alaylı gülücüklerini önemsemeden, alt zümrelere İncil'i öğretmek için her yıl binler ve onbinler harcamayı sürdürdü. Kendi dini araçlarını yeterli bulmayarak, Birader Jonathan'a, din ticaretinin en büyük örgütçüsüne başvurdu ve Amerika'dan revivalizm[34], Moody ve Sankey vb. ithal etti; sonunda, ilk Hıristiyanlığın propaganda araçlarını yeniden canlandıran, tanrının seçkin kulları olarak yoksullara seslenen, kapitalizmle kendine has dini tarzda mücadele eden ve böylece ilk Hıristiyanlığa ait bir sınıf mücadelesi ögesi yetiştiren, bugün bunun için nakit para bulan varlıklı kişilerin başına

günün birinde bela olabilecek Selamet Ordusu'nun tehlikeli yardımını bile kabul etti.

Hiçbir Avrupa ülkesinde burjuvazinin siyasi iktidarı feodal aristokrasinin ortaçağ boyunca elinde tuttuğu o tekelci tarzda — en azından uzunca bir süre— ele geçiremeyeceği, tarihi gelişmenin bir yasası olarak görünüyor. Feodalizmin tümüyle yok edildiği Fransa'da bile burjuvazi, tüm sınıf olarak, hükümeti ancak çok kısa dönemler için ele geçirdi. Louis Philippe'in saltanatı sırasında, 1830–48, burjuvazinin sadece küçük bir kesimi egemen oldu, çok daha büyük kesimi, yüksek sensus[1] yüzünden oy hakkından dışlandı. İkinci Cumhuriyette, burjuvazinin tümü, ama ancak üç yıl, yönetimde bulundu; yetersizliği ikinci imparatorluğa yol açtı. Ancak şimdi, Üçüncü Cumhuriyettedir ki, bir bütün olarak burjuvazi yirmi yıl boyunca elinde yönetimi tutmuştur ve daha şimdiden kuvvetli çöküş belirtileri göstermektedir. Burjuvazinin uzun yıllar boyu saltanatı şimdiye kadar ancak feodalizmin hiç bilinmediği ve toplumun daha başlangıcında burjuva bir tabana dayandığı Amerika gibi ülkelerde mümkün olmuştur. Kaldı ki, Fransa ve Amerika'da bile burjuvazinin ardılları, işçiler, daha şimdiden kapıya dayanmışlardır.

İngiltere'de burjuvazi hiçbir zaman tek başına iktidar olmadı. 1832 zaferi bile, tüm yüksek yönetim görevlerinin nerede ise hepsini toprak aristokrasisinin tekelinde bıraktı. Varlıklı orta sınıfın bunu nefsine yedirmekteki boyun eğişi, günün birinde büyük liberal fabrikatör W[illiam] A. Forster, Bradfordlu gençlere bir söylevinde, kendi geleceğinizi yoluna koymak için Fransızca öğrenin diye yalvarıp, kendisi bakan olduğunda, Fransızcanın en az İngilizce kadar gerekli olduğu bir topluluğa girince kendini nasıl koyun gibi hissettiğini anlatıncaya kadar, benim için anlaşılmaz kalmıştı. Ve gerçekten de o zamanki İngiliz burjuvala-

[1] siyasi hakların tanınmasının belli bir [asgari] varsıllığa sahip olma şartına bağlandığı seçim sistemi –ÇN

rı, ortalama itibariyle, tümüyle kültürsüz türedilerdi, ticari kurnazlıkla bezenmiş adalılara özgü darkafalılığın ve kendini beğenmişliğin ötesinde başka nitelikler gerektiren yüksek yönetim görevlerini ister istemez aristokrasiye bırakmak zorundalardı.* Hatta bugün bile, "middle-class education"[1] üzerine basındaki sonsuz tartışmalar, İngiliz orta sınıfının kendisini hâlâ en iyi eğitime layık görmediğini ve daha mütevazı birşey aradığını gösteriyor. Nitekim, Tahıl Yasalarının ilgasından sonra bile, bunu başaran Cobden'ler, Bright'lar, Forster'ler vb. gibi adamların, ülkenin resmi yönetimine katılmaktan hariçte tutulmaları, yirmi yıl sonra yeni bir Reform Yasası'nın[35] onlara bakanlık kapısını açıncaya kadar olağan göründü. Evet, bugüne kadar bile İngiliz burjuvazisi öyle bir toplumsal aşağılık duygusunun pençesinde kıvranmaktadır ki, süs niteliğindeki bir tembeller kastını, bütün

* Ve ticari sorunlarda bile ulusal şovenizm tafracılığı çok kötü bir kılavuzdur. Pek yakın zamanlara kadar, sıradan İngiliz fabrikatörü, bir İngilizin kendi dilinden başka bir dili konuşmasını alçaltıcı sayıyor, ve "zavallı" yabancıların İngiltere'ye yerleşerek onu ürünlerini dışarda satma derdinden kurtarmış olmalarından âdeta gurur duyuyordu. Pekçoğu Alman olan bu yabancıların, böylelikle, İngiliz dış ticaretinin büyük bir kısmını —dışalım gibi dışsatımı da— ele geçirdiklerinin ve İngilizlerin dolaysız dış ticaretinin yavaş yavaş sömürgeler, Çin, Birleşik Devletler ve Güney Amerika ile sınırlandığının farkında bile değildi. Bu Almanların, zamanla tüm dünyada eksiksiz bir ticaret sömürgeleri ağı örgütleyen dışardaki Almanlarla ticaret yaptığının ise daha da az farkındaydı. Fakat yaklaşık kırk yıl önce Almanya, ciddi bir şekilde dışsatıma yönelik üretime başlayınca, bu Alman ticaret sömürgeleri ağında, Almanya'nın, dışarıya tahıl satan bir ülke iken, bu kadar kısa bir süre içinde önde gelen bir sanayi ülkesine dönüşmesine muazzam hizmetlerde bulunan bir aracı önünde hazır buldu. İşte on yıl kadar öncedir ki, sonunda İngiliz fabrikatörü korkuya kapıldı, ve elçilerine ve konsoloslarına, müşterilerini artık neden elinde tutamadığını sordu. Oybirliğiyle şu yanıt verildi: 1) Müşterilerinizin dilini öğrenmiyor, tersine, onların sizin dilinizi öğrenmesini bekliyorsunuz. 2) Müşterilerinizin gereksinmelerine, alışkanlıklarına ve zevklerine uygun davranmaya çalışmıyorsunuz bile, tersine, İngilizlerin alışkanlık ve zevklerini edinmelerini bekliyorsunuz.)

[1] Burjuva eğitim

devlet işlerinde ulusu gereğince temsil etmesi için kendi kesele-rinden ve ulusun sırtından geçindirmektedirler; ve içlerinden bi-ri aslında bizzat burjuvazinin türettiği bu seçkin ve ayrıcalıklı kurula alınmaya layık bulununca, kendilerine büyük onur veril-diğini düşünmektedir.

Yani sanayi ve ticaret orta sınıfı, daha toprak aristokrasisini siyasi iktidardan tümüyle kovmayı başaramamıştı ki, yeni raki-bi, işçi sınıfı sahneye çıktı. Çartist hareketten ve Kıtasal dev-rimlerden sonraki gericilik, ayrıca İngiliz ticaretinin 1848–1866 arasındaki o eşsiz (genelde yalnız serbest ticarete yorulan, ama daha çok demiryollarının, buharlı deniz taşıtlarının ve genelde ulaştırma araçlarının devasa genişlemesinin sonucu olan) geniş-lemesi, işçi sınıfını yeniden, Çartist hareketten önce radikal ka-nadını oluşturduğu Liberal Parti'ye bağımlılık içine sokmuştu. Bununla birlikte, işçilerin oy hakkı istekleri giderek karşı konul-maz hale geldi; Whig'ler, Liberallerin önderleri tabansızlık gös-terirken, Disraeli üstünlüğünü gösterdi; Tory'ler için fırsattan yararlanıp, kentlerdeki seçim çevrelerinde (ayrı bir evde oturan herkesi kapsayan) hane halkı oy hakkını yürürlüğe koyup, bunu seçim çevrelerinin yeniden düzenlenmesiyle birleştirdi. Çok geçmeden bunu gizli oy (the ballot) izledi; sonra, 1884'te, hane halkı oy hakkı, kırlık bölgelerdeki kazalar da dahil tüm seçim çevrelerine genişletildi ve seçim çevreleri yeniden belirlenerek bunlar en azından belli bir ölçüde dengelendi[36]. Tüm bu önlem-lerle, işçi sınıfının seçimlerde gücü öyle arttı ki, bugün en az 150–200 seçim çevresinde seçmenlerin çoğunluğunu oluşturur. Fakat geleneğe saygıyı öğreten parlamenter sistemden daha iyi bir okul yoktur! Orta sınıf, Lord John Manners'in şakacıktan "eski soylularımız" dediği gruba nasıl ibadet edercesine dalgın-lık ve derin hürmetle bakıyorsa, işçi yığınları da o zaman "yük-sek sınıf" denilen burjuvaziye derin saygı ve hürmetle bakıyor-du. Ve gerçekten de İngiliz işçisi, bundan onbeş yıl kadar önce,

patronunun toplumsal konumuna gösterdiği saygı ve kendi haklarını isterken gösterdiği çekingenlik ve tevazuyla, Alman işçilerinin onmaz komünist ve devrimci eğilimleriyle Almanya'daki kürsü sosyalistlerimizde[37] açtığı yaralara merhem olan örnek işçiydi.

Ne var ki, İngiliz burjuvaları iyi işadamlarıydı ve Alman profesörlerinden daha ileriyi görüyordu. Gücünü işçilerle istemeye istemeye paylaşmıştı. Çartist dönemde, *puer robustus sed malitiosus*'un, halkın, nelere güç yetirdiğini öğrenmişti. O zamandan beri, Halk Çartasının büyük bölümü onlara dayatılmış ve ülkenin yasası haline gelmişti. Halkı ahlaki araçlarla zapt ve idare etmek şimdi her zamankinden daha gerekliydi; kitleleri etkilemenin ilk ve en önemli aracı ise dindi. Eğitim komisyonlarında papazların çoğunlukta olması bundandır; ritualizmden[38] Selamet Ordusu'na kadar her türlü bağnaz demagojiyi desteklemek için burjuvazinin kendi kendini vergilendirmesinin durmadan artması bundandır.

Ve İngiliz saygıdeğer darkafalılığı, Kıtalı burjuvaların özgür düşünceliliği ve dini kayıtsızlığı üzerinde zafer kazandı. Fransa ve Almanya'nın işçileri asileşmişlerdi. Tamamen sosyalizm hastalığına yakalanmışlardı ve, çok anlaşılır nedenlerden ötürü, araçların yasal olup olmadığına hiç aldırış etmeden, iktidarı ele geçirmek üzereydiler. Orada, *puer robustus* gerçekten de günden güne daha *malitiosus* oluyordu. Fransız ve Alman burjuvaları için son çare olarak, tıpkı geminin güvertesinde çalımla tüttürdüğü purosunu, deniz tutunca usulcacık denize bırakıveren delikanlı gibi, özgür düşüncelerini sessizce bırakıvermekten başka ne vardı? Alaycı kişiler, birbiri ardına, görünüşte sofulaştılar, kiliseden, onun dogmalarından ve ayinlerinden saygıyla sözettiler ve hatta, kaçınamadıkları ölçüde, sonunculara uydular. Fransız burjuvaları, cuma günleri et yemeyi reddetti, Alman burjuvaları, kilisedeki yerlerinde, uzun Protestan vaazlarını sonuna

kadar dinlediler. Materyalizm, başlarını belaya sokmuştu. "Die Religion muß dem Volk erhalten werden"[1] — toplumu kesin yıkımdan kurtaracak son ve biricik araç buydu. Onların talihsizliğine bakın ki, bunu ancak dini ilelebet yıkmak için ellerinden gelen herşeyi yaptıktan sonra anladılar. Ve şimdi, alay etmek ve şöyle demek sırası İngiliz burjuvasındaydı: "Hay budalalar hay, bunu size iki yüzyıl önce söyleyebilirdim!"

Fakat korkarım ki, ne İngiliz burjuvasının dini örümcek kafalılığı, ne de Kıtalı burjuvanın post festum[2] (**[2] sonradan**) hidayete ermesi, kabaran proleter dalgayı önleyemeyecektir. Gelenek, büyük bir frenleyici güçtür, tarihin atalet momentidir. Fakat salt edilgindir ve bu nedenle yenilecektir. Din de uzun vadede kapitalist toplumun koruyucu duvarını oluşturmaz. Hukuki, felsefi ve dini fikirlerimiz verili bir toplumda egemen olan ekonomik ilişkilerin yakın ya da uzak filizcikleri ise, ekonomik ilişkiler temelli değiştikten sonra, böyle fikirler uzun vadede ayakta kalamaz. Ya doğaüstü vahye inanmak, ya da hiçbir dini vaazın çökmekte olan bir topluma payanda olamayacağını kabul etmek zorundayız.

Ve gerçekten de, İngiltere'de de işçiler yeniden harekete geçmeye başladı. Hiç kuşkusuz, her türlü geleneklerle zincire vurulmuşlardır. Burjuva geleneklerle — örneğin, ancak iki partinin, Muhafazakârlar ile Liberallerin olabileceği ve işçi sınıfının büyük Liberal Parti aracılığıyla kurtuluşu için çalışması gerektiği yaygın boş inanı. Bağımsız davranmanın el yordamıyla yapılan ilk denemeleri zamanından miras kalan işçi gelenekleriyle — örneğin, düzenli çıraklık döneminden geçmemiş tüm işçilerin, çok sayıda eski trade-union'dan çıkarılması; ki bu, bu tür her union'un kendi grev kırıcılarını kendinin yetiştirmesinden başka birşey değildir. Fakat herşeye ve herşeye rağmen,

[1] Din, halk için muhafaza edilmelidir.

[2] sonradan

bizzat Profesör Brentano'nun kürsü sosyalisti kardeşlerine üzülerek bildirmek zorunda kaldığı gibi[39], İngiliz işçi sınıfı ilerliyor. O da, İngiltere'deki herşey gibi, ağır ve ölçülü adımlarla, bazen duraksayarak, bazen kısmen verimsiz, el yordamıyla yapılan çabalarla ilerliyor; sosyalizmin *özünü* yavaş yavaş emerken, yer yer sosyalizm *adına* karşı aşırı bir güvensizlikle hareket ediyor; ve hareket birbiri ardına işçi katmanlarını sarıyor. Londra'nın Eastend'indeki vasıfsız emekçileri ölüm uykusundan sarsıp uyandırdı; ve bu taze güçlerin ona nasıl yetkin bir itki kazandırdığını hepimiz gördük. Hareketin hızı bazılarının sabrını taşırıyorsa, bunlar unutmasın ki, İngiliz ulusal karakterinin en güzel yanlarını canlı olarak sürdüren işçi sınıfıdır ve İngiltere'de ileriye doğru atılan bir adım, genellikle asla geri alınmaz. Eski Çartistlerin oğulları, yukarıda açıklanan gerekçelerden dolayı tam yetkin değildilerse, torunları atalarına yaraşır olacağa benziyorlar.

Fakat Avrupa işçi sınıfının zaferi yalnız İngiltere'ye bağlı değildir. Bu zafer ancak, en azından İngiltere, Fransa ve Almanya'nın işbirliğiyle sağlanabilir[40]. Bu son iki ülkedeki işçi hareketi, İngiltere'dekinden epeyce ilerdedir. Hatta Almanya'daki, zafere ölçülebilir bir uzaklıktadır. Orada 25 yıldan beri gösterdiği ilerlemenin bir eşi daha yoktur. Durmadan artan bir hızla ilerliyor. Alman burjuvazisi, politik yetenek, disiplin, cesaret, enerji ve sebat bakımından ne kadar acınası eksiklik içinde olduğunu tanıtladıysa, Alman işçi sınıfı da bütün bu nitelikleri fazlasıyla taşıdığını göstermiştir. Nerdeyse dört yüz yıl önce Almanya, Avrupa orta sınıfının ilk büyük ayaklanmasının çıkış noktasıydı; bugün işler bu kerteye varmışken, Avrupa proletaryasının ilk büyük zaferine yine Almanya'nın sahne olması olanaksız mıdır?

FRIEDRICH ENGELS

Sosyalizmin Ütopyadan Bilime Gelişmesi

Die

Entwicklung des Sozialismus

von der Utopie zur Wissenschaft.

Von

Friedrich Engels.

Vierte vervollständigte Auflage.

Preis 30 Pfg.

Berlin 1891.
Verlag der Expedition des „Vorwärts" Berliner Volksblatt
(Th. Glocke.)

Almanca dördüncü baskısının kapağı

I

Modern Sosyalizm, ilk önce bir yandan, mülk sahipleriyle mülksüzler, kapitalistlerle ücretli işçiler arasındaki, bugünkü toplumda egemen olan sınıf karşıtlıkları, diğer yandan üretim anarşisi görüşünün ürünüdür. Ama teorik biçimi bakımından, başlangıçta, 18. yüzyıl Fransız aydınlatmacıları tarafından ortaya sürülen ilkelerin ilerletilmiş, sözde tutarlı bir devamı gibi görünmektedir. Her yeni teori gibi, kökleri ne kadar da maddi ekonomik olgularda yatarsa yatsın, hazırda bulunan düşünce malzemesine dayanma zorundaydı.

Gelecek devrim için Fransa'da kafaları aydınlatan büyük adamların bizzat kendileri, son derece devrimci bir biçimde ortaya çıktılar. Hangi türden olursa olsun, hiçbir dış otorite tanımadılar. Din, doğa görüşü, toplum, devlet düzeni, herşey amansız bir eleştiriye tabi tutuldu; herşey, var oluşunu aklın yargıç sandalyesi karşısında haklı çıkarmalıydı, ya da varoluşundan caymalıydı. Düşünen zeka, herşeyin tek ölçeği olarak kondu. Hegel'in söylediği gibi, dünyanın başının üzerine çevrildiği bir zamandı;* önce, insan kafasının ve düşünce tarafından bulunan

* Fransız devrimi üzerine parça şöyle: "Hukuk düşüncesi, kavramı, ansızın kendisini geçerli kıldı ve hukuksuzluğun eski iskeleti buna direnç gösteremedi. Hukuk düşüncesinde, şimdi yeni bir anlayış kuruldu ve şimdi artık herşey bu temele dayanmalıydı. Güneş gökkubbede durduğu ve gezegenler onun etrafında döndüğü sürece, insanın başı, yani düşüncesi üzerinde durduğu ve gerçekliği buna göre inşa ettiği henüz görülmedi. İlk

önermelerin tüm insan davranışının ve toplumsallaşmasının temelleri olarak sayılma iddiasında bulunması anlamında; daha sonra da, bu önermelerle çelişen gerçekliğin gerçekten baştan aşağı, ters-yüz edilmesi anlamında. Şimdiye kadarki bütün toplum ve devlet biçimleri, bütün geleneksel düşünceler akıl dışı bulunarak sandık odasına atıldı; geçmiş her şey, yalnızca merhamet ve horlamaya layıktı. Gün ışığı, akıl imparatorluğu, ancak şimdi doğuyordu; bundan böyle artık hurafenin, haksızlığın, ayrıcalığın ve baskının yerine, sonsuz doğru, sonsuz adaleti, temeli doğada olan adalet ve vazgeçilmez insan hakları geçmeliydi.

Şimdi akıl imparatorluğunun burjuvazinin idealize edilmiş imparatorluğundan başka birşey olmadığını; sonsuz adaletin gerçekleşmesini burjuva adalette bulduğunu; eşitliğin yasa önünde burjuva eşitlikle aynı kapıya çıktığını; en esaslı insan haklarından birisi olarak burjuva mülkiyetin ilan edildiğini; akıl devletinin, Rousseau'nun toplumsal anlaşmasının[41], ancak burjuva demokratik cumhuriyet olarak doğduğunu ve doğabileceğini biliyoruz. 18. yüzyılın büyük düşünürleri de, tıpkı bütün öncelleri gibi, kendi çağlarının önüne koyduğu sınırları aşamadılar.

Ama feodal soylulukla diğer tüm toplumun temsilcisi olarak ortaya çıkan burjuvazi arasındaki karşıtlığın yanında, sömürenlerle sömürülenler, zengin aylaklarla çalışan yoksullar arasındaki genel karşıtlık da bulunmaktaydı. Burjuvazinin temsilcileri-

---

kez Anaksagoras, Nüs'un, aklın dünyaya hükmettiğini söyledi; ama insan, düşüncenin ruhsal gerkçekliğe hükmetmesi gerektiği sonucuna, daha yeni ulaştı. Yani bu, mükemmel bir gündoğuşuydu. Bütün düşünen varlıklar, bu çağı birlikte kutladılar. Sanki tanrısal olanla dünyanın barışması ancak şimdi gelmiş gibi, yüce bir duygusallık o dönemde egemen oldu, bir ruh coşkusu dünyayı ürpertti." (Hegel, "Tarih Felsefesi", 1840, s. 535) — Merhum profesör Hegel'in böylesine tehlikeli devrim öğretilerine karşı, Sosyalistler Yasası'nı harekete geçirmenin zamanı gelmedi mi?)

nin kendilerini yalnızca özel bir sınıfın değil, aynı zamanda tüm acı çeken insanlığın temsilcisi olarak göstermelerini olanaklı kılan, tam da bu durumdu. Dahası var. Burjuvazi, başından beri, karşıtıyla özürlüydü. Kapitalistler, ücretli işçiler olmaksızın var olamaz. Ve ortaçağ lonca burjuvasının modern burjuvaziye dönüştüğü oranda, lonca kalfası ve lonca dışı gündelikçi de proletere dönüştü. Ve burjuvazi bir bütün olarak, soyluluğa karşı mücadelede aynı zamanda o dönemin çeşitli çalışan sınıflarının çıkarlarını da beraberinde temsil ettiği iddiasında bulunsa da, her büyük burjuva hareket sırasında, modern proletaryanın az çok gelişmiş öncülü olan sınıfın bağımsız kıpırdanmaları da ortaya çıktı. Örneğin, Alınan reformasyon ve köylü savaşları döneminde Anabatistler ve Thomas Münzer; büyük İngiliz devriminde Leveller'ler[42]; büyük Fransız devriminde Babeuf. Henüz tamamlanmamış bir sınıfın bu devrimci başkaldırılarının yanısıra, bunlara teorik bildirimler de eşlik ediyordu; 16. ve 17. yüzyılda ideal toplum koşullarının ütopik betimlemeleri[43]; 18. yüzyılda artık doğrudan komünist teoriler (Morelly ve Mably). Eşitlik istemi, artık politik haklarla sınırlandırılmıyordu, aynı zamanda tek tek bireylerin toplumsal konumunu da kapsamalıydı. Yeni öğretinin ilk görüntü biçimi, çileci, her yaşamsal zevki ayıplayan, antik Isparta'ya dayanan bir komünizmdi: Bunu, üç büyük ütopyacı izledi: Burjuva yönün proleter yönün yanında henüz belli bir geçerliliğe sahip olduğu Saint-Simon; Fourier ve en gelişmiş kapitalist üretim ülkesinde ve bunun yarattığı karşıtlıkların etkisi altında, sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılmasına ilişkin olarak önerilerini Fransız materyalizmine doğrudan bağlayarak geliştiren Owen.

Bütün bu üçünde ortak olan, bunların, bu arada tarihsel olarak üretilmiş proletaryanın çıkarlarının temsilcisi olarak ortaya çıkmamalarıydı. Tıpkı, Aydınlatmacılar gibi, önce belirli bir sınıfı değil, tersine aynı anda tüm insanlığın hepsini birden kurtar-

mak istiyorlardı. Tıpkı onlar gibi, akıl imparatorluğunu ve sonsuz adaleti yerleştirmek istiyorlardı; onların imparatorluğu Aydınlatmacılarınkinden dünyalar kadar uzaktı. Bu aydınlatmacıların ilkelerine göre kurulmuş burjuva dünya da, akıl dışıdır, adaletsizdir ve bundan ötürü feodalizm ve diğer eski toplum koşulları gibi, reddedilenlerin kabına atılır. Gerçek aklın ve adaletin şimdiye kadar yeryüzünde egemen olmamış olması, onların doğru olarak tanınmamalarından gelmektedir. Şimdi ortaya çıkan ve doğruyu tanıyan dahiyane tek adam eksikti; onun şimdi ortaya çıkmış olması, doğrunun tam olarak şimdi tanınması, tarihsel gelişmenin bağıntısından zorunlu olarak çıkan, kaçınılmaz bir olay değil, tam tersine tümüyle bir şans eseridir. O, 500 yıl önce de doğmuş ve insanlığı 500 yıllık yanılgı, savaş ve acılardan kurtarmış olabilirdi.

Onsekizinci yüzyıl Fransız filozoflarının, devrimin hazırlayıcılarının, var olan herşey üzerindeki tek yargıç olarak akla nasıl seslendiklerini görmüştük. Akılcı bir devlet, akılcı bir toplum oluşturulmalı ve sonsuz akılla çelişen herşey acımasızca ortadan kaldırılmalıydı. Aynı şekilde, sonsuz aklın, gerçekte, o dönemde burjuvaya doğru gelişmeye devam eden orta burjuvanın idealize edilmiş zekasından başka bir şey olmadığını da görmüştük. Fransız devrimi, bu akıl toplumunu ve bu akıl devletini gerçekleştirdiğinde, yeni kurumlar, eski koşullara göre ne kadar akılcı olurlarsa olsunlar, kendilerini kesinlikle mutlak akılcı olarak göstermediler. Akıl devleti, tümüyle iflasa uğramıştı. Rousseau'nun toplum sözleşmesi, gerçekleşmesini, kendi politik yeteneği sonucu çıldıran burjuvazinin ondan önce direktuvar'ın[44] yiyiciliğine ve sonunda da Napoleon despotizminin korumasına kaçarak sığındığı terör döneminde bulmuştu. Vaat edilmiş sonsuz barış, sonsuz bir fetih savaşına dönüşmüştü. Akıl toplumunun durumu, bundan daha iyi değildi. Zengin ve yoksul karşıtlığı, genel refah içinde kaybolacak yerde, onu geçiştiren loncasal

ve diğer ayrıcalıkların ve onu hafifleten kilise hayır kurumlarının ortadan kaldırılmasıyla keskinleşti; şimdi gerçeklik durumuna gelen feodal zincirlerden "mülkiyet özgürlüğü", kendisini küçük-burjuva ve küçük köylü için, büyük sermayenin ve büyük toprak mülkiyetinin ezici rekabeti altında ezilen bu küçük mülkiyeti bu büyük beylere satma ve böylece küçük-burjuva ve küçük köylü için mülkiyetten özgürlüğe dönüşme özgürlüğü olarak ortaya koydu; sanayinin kapitalist temelde canlanması, çalışan kitlelerin yoksulluğunu ve sefaletini toplumun yaşam koşullarından biri haline getirdi. Peşin ödeme, Carlyle'nin dediği gibi, giderek daha fazla toplumun tek bağlayıcı halkası oldu. Ağır suçların sayısı, yıldan yıla arttı. Daha önce çekinmeden açıkta işlenen feodal günahlar gerçi ortadan kaldırılmadan, şimdi geçici olarak arka plana itilmiş olsa da, buna karşın, şimdiye kadar gizliden yapılan burjuva günahlar o kadar çok boy veriyordu. Ticaret, giderek daha fazla dolandırıcılığa doğru gelişiyordu. Devrimci sloganın[45] "kardeşlik"i, şantajlarda ve rekabet mücadelesi içinde kıskançlıkta gerçekleşiyordu. Zora dayanan baskının yerine yiyicilik ve toplumsal iktidarın baş kaldıracı olan kılıcın yerine para geçiyordu. İlk gece hakkı, feodal beylerden burjuva fabrikatörlere geçiyordu. Fuhuş, şimdiye kadar duyulmamış bir ölçüde yayılıyordu. Evlilik, önceden olduğu gibi şimdi de, fuhuşun kabul edilen biçimi, resmi örtüsü olarak kalıyor ve bunun yanısıra bol miktarda zinayla tamamlanıyordu. Kısaca, Aydınlatmacıların görkemli vaadleriyle karşılaştırıldığında, "aklın zaferi" tarafından oluşturulan toplumsal ve politik kurumlar, kendilerini acı bir düşkırıklığına uğratan karikatürler olarak gösterdiler. Eksik olan tek şey, bu düş kırıklığını saptayacak adamlardı ve onlar da yüzyılın dönüşümünde geldiler. 1802'de Saint-Simon'un Cenevre Mektupları yayınlandı; teorisinin temelinin 1799 tarihini taşımasına rağmen, 1808'de Fourier'in ilk yapıtı yayınlandı; 1 Ocak 1800'de Robert Owen, New Lanark'ın[46] yönetimini ele aldı.

Bu dönemde, kapitalist üretim tarzı ve onunla birlikte burjuvazi ve proletarya arasındaki karşıtlık, henüz çok az gelişmişti. İngiltere'de daha yeni gelişmiş olan büyük sanayi, Fransa'da henüz tanınmıyordu. Ancak ilk kez büyük sanayi, bir yandan, üretim tarzının bir alt-üst oluşunu, onların kapitalist karakterinin ortadan kaldırılmasını dayatıcı bir zorunluluk haline getiren çatışmaları —yalnızca onun tarafından yaratılan sınıfların değil, aynı zamanda onun tarafından yaratılan üretici güçlerle değişim biçimlerinin kendisi arasındaki çatışmaları da— geliştirir; diğer yandan, bu devasa üretici güçlerin içinde, bu çatışmaları çözecek araçları geliştirir. 1800'de bu yeni toplum düzeninden kaynaklanan çatışmalar daha henüz oluşum halinde idiyse, bu durum, onların çözümünün araçları için daha çok geçerlidir. Paris'in mülksüz kitleleri, terör döneminde bir an için egemenliği ele geçirip ve böylelikle burjuva devrimi burjuvazinin kendisine bile karşı zafere götürülebildiyse, bununla yalnızca, egemenliklerini o zamanki koşullar altında sürekli olarak sürdürmelerinin ne kadar olanaksız olduğunu kanıtladılar. Bu mülksüz kitleden yeni bir sınıfın kökü olarak ayıran proletarya, henüz bağımsız politik eyleme yeteneksiz olarak, kendisini, kendi kendisine yardım etme yeteneksizliği içinde, en iyi halde dışarıdan, yukarıdan yardım getirilebilecek ezilen, acı çeken bir sınıf olarak ortaya koydu.

Bu tarihsel durum, sosyalizmin kurucularına da egemen oldu. Kapitalist üretimin bu olgunlaşmamış durumuna, olgunlaşmamış sınıf konumuna, olgunlaşmamış teoriler denk düşüyordu. Henüz gelişmemiş ekonomik ilişkilerde gizli yatan toplumsal görevlerin çözümü kafadan üretilmeliydi. Toplum, yalnızca bozukluklar sunuyor; bunları ortadan kaldırmak, düşünen aklın görevidir. Bundan dolayı, söz konusu olan, toplumsal düzenin yeni, yetkin bir sistemini bulmak ve bunu topluma dışarıdan, propaganda yoluyla, belki de örnek deneyimler örneğiyle dayat-

maktı. Bu yeni toplumsal sistemler, başından itibaren ütopyaya mahkûmdu; ne kadar çok ayrıntılarıyla hazırlanıp ortaya konulurlarsa, o kadar çok salt hayalperestliğe düşmek zorundaydılar.

Bunu bir kez saptadıktan sonra, şimdi artık tümüyle geçmişe ait olan bu yön üzerinde bir an bile fazla durmayacağız. Bunu, bugün artık yalnızca keyif veren hayalperestlikler üzerine sözcük oyunları yapmayı ve kendilerinin cansıkıcı düşünce tarzlarının böylesi bir "çılgınlık" karşısındaki üstünlüğünü geçerli kılmak isteyen yazınsal ıvır zıvırcılara bırakabiliriz. Biz, düşsel kabuğu her yerde kırarak çıkan ve bu darkafalıların görmeye kör olduğu dahiyane düşünce embriyonları ve düşünceler üzerine sevinmeyi yeğ tutuyoruz.

Saint-Simon, patladığı sırada henüz otuz yaşına gelmediği büyük Fransız devriminin çocuğudur. Devrim, üçüncü zümrenin, yani ulusun üretimde ve ticarette faal olan büyük kitlesinin, şimdiye kadar ayrıcalıklı tutulan aylak zümreler —soylular ve ruhbanlar— üzerindeki zaferiydi. Ama üçüncü zümrenin zaferi, kısa bir zaman sonra, bu zümrenin küçük bir bölümünün salt zaferi olarak, politik iktidarın onun toplumsal olarak ayrıcalıklı katmanı olan mülk sahibi burjuvazi tarafından ele geçirilmesi olarak ortaya koydu. Gerçi bu burjuvazi, daha henüz devrim sırasında, soyluların ve kilisenin el konulan ve daha sonra satılan toprak mülkiyeti üzerindeki spekülasyon ve ulusun orduya malzeme sağlanması yoluyla dolandırılması sayesinde hızla gelişmişti. Direktuvar altında Fransa'yı ve devrimi çöküşün eşiğine getiren ve Napoleon'a bir darbe bahanesi sağlayan, tam da bu dolandırıcıların egemenliği oldu. Bu durumda, üçüncü zümreyle ayrıcalıklı zümreler karşıtlığı, Saint-Simon'un kafasında, "işçilerle" "aylaklar" karşıtlığı biçimini aldı. Aylaklar, yalnızca eski ayrıcalıklılar değil, aynı zamanda üretime ve ticarete katılmaksızın ranttan yaşayanlardı. Ve "işçiler", yalnızca ücretli işçiler değil, aynı zamanda fabrikatörler, tüccarlar ve bankerlerdi.

Aylakların, düşünsel yönetim ve politik egemenlik yeteneklerini kaybettikleri kesindi ve devrim tarafından kesin olarak kanıtlanmıştı. Mülksüzlerin bu yeteneğe sahip olmadıkları, Saint-Simon için, terör döneminin deneyimi tarafından kanıtlanmıştı. O zaman onları kim yönetmeli ve onlara kim egemen olacaktı? Saint-Simon'a göre, reformasyondan bu yana parçalanmış dinsel görüşler birliğini yeniden kurmaya yönelik yeni bir dinsel halka yoluyla birbirine bağlanmış olarak bilim ve sanayi, zorunlu olarak mistik ve katı hiyerarşik "yeni Hristiyanlık". Ama bilim okul bilgeleriydi ve sanayi de ilk planda aktif burjuvalar, fabrikatörler, tüccarlar, bankerlerdi. Bu burjuvalar gerçi bir tür kamu memuru, toplumsal mutemetlere dönüşmeliydi, ama işçilere karşı emredici ve ekonomik olarak ayrıcalıklı konumlarını korumalıydılar. Özellikle de bankerler, kredilerin düzenlenmesi yoluyla, tüm toplumsal üretimi düzenlemekle görevli olmalıydılar. Bu görüş, Fransa'da sanayinin ve onunla birlikte burjuvazi ve proletarya karşıtlığının henüz oluşum durumunda olduğu bir döneme tümüyle denk düşüyordu. Ama Saint-Simon'un özellikle vurguladığı şudur: "Bu, sayıca en kalabalık ve en yoksul sınıfın" kaderi için, onun için her yerde ve her zaman öncelikli yapılmalıdır (la classe la plus nombreuse et la plus pauvre).

Saint-Simon, daha henüz Cenevre Mektupları'nda,

> "Bütün insanların çalışması gerektiği"

tezini ortaya koydu.

Aynı yazıda, terör egemenliğinin mülksüz kitlelerin egemenliği olduğunu çoktandır biliyor.

> "Bakın". diye sesleniyor onlara, "arkadaşlarınız orada egemen olduğu zaman Fransa'da neler oldu, onlar orada açlığı ürettiler."[47].

Ama Fransız devrimini, hem de yalnızca soylularla burjuvazi arasında değil, aynı zamanda soylular, burjuvazi ve *mülksü-*

zler arasında da bir sınıf mücadelesi olarak kavramak, 1802 yılında dahice bir buluştu. 1816 yılında politikayı üretimin bilimi olarak ilan ediyor ve politikanın ekonomi içinde tümüyle erimesini önceden görüyordu[48]. Ekonomik durumun politik kurumların temeli olduğu bilgisi, kendisini burada yalnızca ruşeym halinde gösteriyorsa da, bu durumda insanlar üzerindeki politik hükümetin şeylerin yönetimine ve üretim süreçlerinin yönlendirilmesine geçişi de, yani son zamanlarda üzerinde büyük gürültü koparılan "devletin ortadan kaldırılması" da artık açık bir şekilde dile getirilmiştir. Çağdaşları üzerindeki aynı üstünlükle 1814'de, müttefiklerin Paris'e girmesinden sonra ve 1815'de de, yüz gün savaşı sırasında, Fransa'nın İngiltere ile ittifakının ve ikinci planda bu iki ülkenin Almanya ile ittifakının, Avrupa'nın bayındır gelişmesi ve barış için tek güvence olduğunu ilân ediyor[49]. 1815'de Fransızlara Waterloo'nun[50] galipleriyle bir ittifak öğütlemek; bunun için gerçekten hem cesaret ve hem de tarihsel uzak görüş gerekir.

Saint-Simon'da, daha sonraki sosyalistlerin katı ekonomik olmayan hemen hemen bütün görüşlerini ruşeym halinde içermeyi sağlayan dahiyane bir uzak görüşlülük buluyorsak, bu durumda Fourier'de, mevcut toplumsal koşulların Fransız espiritüel, ama böyle olduğu için daha az derin etkileyici olmayan eleştirisini buluyoruz. Fourier, burjuvazinin ve onun devrimden önceki coşkulu peygamberlerinin ve devrimden sonraki çıkarcı dalkavuklarının sözlerini senet kabul ediyor. Burjuva dünyanın maddi ve manevi sefaletini acımasızca teşhir ediyor; bunların yanına hem eski aydınlatmacıların içinde yalnızca aklın egemen olacağı topluma, herkesi mutlu edecek uygarlığa, sınırsız insani yetkinleşme yeteneğine ilişkin parlak vaatlerini ve hem de dönemin burjuva ideologlarının güzelleştirici söylemlerini koyuyor; tumturaklı boş sözlerin heryerde sefil gerçeğe nasıl uyduğunu kanıtlıyor ve boş sözlerinin umarsız fiyaskosunu yakıcı bir alay

yağmuruna tutuyor. Devrimin yenilgisiyle yükselen dolandırıcılık spekülasyonunu ve o zamanki Fransız ticaretinin genel bakkal karakterini, ustaca ve eğlendirici bir biçimde betimler. Cinsiyetler ilişkisinin burjuva biçimlenmesinin ve kadının burjuva toplumundaki konumunu eleştirisi, daha da ustacadır. Bir toplumda kadının kurtuluş derecesinin, genel kurtuluşun doğal ölçeği olduğunu, ilk kez dile getiren odur[51]. Fourier'in en mükemmel göründüğü yer, toplum tarihine ilişkin görüşüdür. Onun bugüne kadarki tüm akışını dört gelişme aşamasına bölüyor: Yabanilik, ataerkillik, barbarlık ve şu andaki sözde burjuva toplumla, yani 16. yüzyıldan bu yana yerleştirilen toplum düzeniyle çakışan uygarlık. Ve

> "uygar düzenin, barbarlığın basit bir tarzda uyguladığı her kötülüğü bileşik, çift anlamlı, kuşkulu, iki yüzlü bir yaşam tarzı durumunda yükselttiğini",

uygarlığın, sürekli olarak ulaşmak ya da elde etmek istediğinin zıddına ulaşacak şekilde, "kısır bir döngü" içinde, aşamaksızın sürekli olarak yenilerini ürettiği çelişkiler içinde hareket ettiğini kanıtlıyor[52]. Örneğin,

> "uygarlıkta yoksulluk, *bizzat bolluğun kendisinden kaynaklanmaktadır*"[53].

Fourier, göründüğü gibi, diyalektiğe, tıpkı çağdaşı Hegel gibi, aynı ustalıkla egemendir. Aynı diyalektikle, sınırsız insani yetkinleşme yeteneği gevezeliğinin karşısında, her tarihsel dönemin bir yükselen ve bir de alçalan dalı olduğunu[54] vurgular ve görüş tarzını tüm insanlığın geleceğine de uygular. Tıpkı Kant'ın yeryüzünün gelecekteki sonunu doğa bilimlerinde görmesi gibi, Fourier de insanlığın gelecekteki çöküşünü tarih anlayışına bağlar.

Fransa'da devrim fırtınası ülkeyi silip süpürürken, İngiltere'de daha sessiz, ama bundan ötürü daha az zorlu olmayan bir

alt-üst oluş gerçekleşti. Buhar ve yeni alet mekanizması, manüfaktürü modern büyük sanayiye dönüştürdü ve böylelikle burjuva toplumun tüm temelini devrimcileştirdi. Manüfaktür döneminin uykulu gelişme akışı, üretimin gerçek bir coşku ve atılım dönemine dönüştü. Sürekli büyüyen hızla birlikte, toplumun, aralarında eski istikrarlı orta tabaka yerine, zanaatkarların ve küçük tüccarların, nüfusun en akışkan bölümünün şimdi sallantılı bir yaşam sürdüğü büyük burjuvazi ve proletarya halinde ayrışması gerçekleşti. Yeni üretim tarzı, henüz yükselen dalının başlangıcındaydı; henüz normal, düzenli, koşullar altında tek olası üretim tarzıydı. Ama daha o zaman göze çarpan toplumsal bozukluklar yaratıyordu: yersiz yurtsuz bir nüfusun büyük kentlerin en kötü konutlarına tıkıştırılması —kökenin, ataerkil bağımlılığın, ailenin bütün geleneksel bağlarının dağılması— özellikle kadınların ve çocukların ürpertici ölçüde aşırı çalıştırılması — ansızın tümüyle yeni ilişkiler içine, kırdan kente, tarımdan sanayiye, istikrarlı yaşam koşullarından hergün değişen güvensiz yaşam koşullarına atılan çalışan sınıfın kitlesel yozlaşması. İşte böyle bir ortamda, yirmidokuz yaşında bir fabrikatör, ululuğa ulaşan bir çocuksu karakter yalınlığında, bir adam ve aynı zamanda az insanda görülür, doğuştan bir insan yöneticisi, reformcu olarak ortaya çıkıyor. Robert Owen, insan karakterinin bir yandan doğuştan örgütlenmenin ve diğer taraftan insanı yaşamı sırasında, özellikle de gelişme döneminde çevreleyen koşulların ürünü olduğu şeklindeki materyalist aydınlatmacıların öğretisini benimsedi. Kendi zümresinden gelenlerin çoğunluğu, sanayi devriminde, bulanık suda balık avlamaya ve hızla zenginleşmeye yarayan karmaşıklığı ve kaosu gördüler. O, onda, kendi sevdiği önermesini kullanma ve böylelikle kaosa bir düzen getirme fırsatını gördü. Bunu daha henüz Manchester'de bir fabrikanın beşyüz işçisinin yöneticisi olarak başarıyla denedi, 1800 ile 1829 arasında İskoçya'da, yönetici ortak olarak, ama daha büyük hareket özgürlüğü ve ona Avrupa çapında bir ün getiren ba-

şarıyla, New Lanark'daki büyük pamuk dokuma fabrikasını yönetti. Yavaş yavaş 2500 kişiye ulaşmış, başlangıçta en karmaşık ve büyük ölçüde güçlü bir şekilde demoralize olmuş unsurlardan oluşmuş bu nüfusu, içinde sarhoşluğun, polisin, ceza yargıçlarının, davaların, yoksul bakımının ve hayırseverlik gereksinimlerinin tanınmadığı tümüyle örnek bir deneme kolonisine dönüştürdü. Ve bunu, insanları insana yaraşır koşullara sokarak ve özellikle de, yetişmekte olan kuşağı eğiterek yaptı. Çocuk yuvalarının bulucusuydu ve bunları ilk kez uygulamaya o soktu. Çocuklar, iki yaşından itibaren okula geliyordu ve burda o kadar iyi bakılıyolardı ki, onları eve götürmek çok zordu. Rakipleri günde 13-14 saat çalıştırırken, New Lanark'da yalnızca 10,5 saat çalışılıyordu. Bir pamuk krizi, dört aylık bir duraklamaya zorladığında, tatildeki işçilerin ücreti tam olarak ödendi. Ve kurum, bu arada, değerini iki katından fazla artırdı ve mülk sahiplerine yeterince kazanç bıraktı.

Owen, bunların hiçbirisiyle yetinmiyordu. İşçileri için yarattığı yaşam, onun gözlerinde insana yaraşır olmaktan çok uzaktı;

> "İnsanlar, benim kölelerimdi";

onun onları içine soktuğu görece uygun koşullar, özgür bir yaşam faaliyeti bir yana, karakterin ve zekanın çok yönlü akılcı bir gelişmesine bile izin vermekten henüz çok uzaktı.

> "Ama yine de bu 2500 insanın çalışan kesimi, toplum için, yarım yüzyıl önce 600.000 kişilik bir nüfusun üretebildiği kadar gerçek bir zenginlik üretti. Kendi kendime sordum: 2500 kişinin tüketeceği bir zenginlikle 600.000 kişinin tüketeceği zenginlik arasındaki fark nereye gidiyor?"

Yanıt açıktı. Bu, kurumun sahiplerine yatırım sermayesinden %5 faiz ve bunun dışında 300.000 Şiling (6.000.000 Mark) fazla bir kazanç sağlamasına dönüşmüştü.

> "Makineler tarafından yaratılan bu yeni zenginlik olmaksızın,

Napoleon'un devrilmesine ve aristokratik toplum ilkelerinin ayakta tutulmasına yönelik savaşlar sürdürülemezdi. Ve bu yeni güç, işçi sınıfının kazanımıydı."*

Bundan dolayı, meyveleri de ona aitti. Şimdiye kadar yalnızca tek tek bireylerin zenginleşmesine ve kitlelerin boyunduruk altına alınmasına hizmet eden yeni zorlu üretici güçler, Owen için, yeni bir toplumsal oluşumun temelini sunuyor ve herkesin ortaklaşa mülkiyeti olarak yalnızca genel refaha yarıyorlardı.

Salt mekanik tarzda, deyim yerindeyse tüccar hesabının ürünü olarak oluştu Owenci komünizm. Kendisinin pratiğe yönelik karakterini, sürekli olarak korudu. Örneğin, Owen, 1823'de, İrlanda sefaletinin komünist kolonilerle ortadan kaldırılmasını önerdi ve yatırım masrafları, yıllık giderler ve olası kazanca ilişkin tam hesapları ortaya koydu[55]. Örneğin kesin gelecek planında[56], yatay kesit, dikey kesit ve kuşbakışı görünümü dahil, ayrıntıların teknik hazırlanması öyle bir uzmanlıkla yürütülmüştür ki, Owenci toplum reformu yöntemi bir kez kabul edildikten sonra, ayrıntıların kurgulanmasına karşı, uzman bakış açısıyla bile, söylenecek çok az şey vardır.

Komünizme ilerleme, Owen'in yaşantısında bir dönüm noktası oldu. Salt bir insansever olarak ortaya çıktığı sürece, zenginlikten, alkıştan, şan ve şöhretten başka bir şey elde etmedi. Avrupa'nın en popüler adamıydı. Yalnızca kendi zümresinden adamlar değil, aynı zamanda devlet adamları ve prensler de onu onaylayarak dinlediler. Ama komünist teorileriyle ortaya çıktığı anda, durum tümüyle değişti. Onun toplumsal reformlar için yolunu öncelikle üç engel kesiyor görünüyordu: Özel mülkiyet, din ve evliliğin andaki biçimi. Onlara saldırdığında, kendisini

* "Avrupa'nın kızıl cumhuriyetçilerine ve sosyalistlerine" yönelik ve aynı zamanda 1848 Fransız geçici hükümetine, "Kraliçe Victoria ve onun sorumlu danışmanlarına" gönderilmiş memorandum "The Revolution in Mind and Practice"den (Düşüncede ve Pratikte Devrim").

bekleyen şeyin ne olduğunu biliyordu: Resmi toplum tarafından genel dıştalanma, tüm toplumsal konumunun yitirilmesi. Ama onlara amansızca saldırmaktan geri durmadı ve öngördüğü şey gerçekleşti. Resmi toplumdan sürülmüş, basın tarafından tümüyle suskunlukla geçiştirilmiş ve bütün servetini feda ettiği Amerika'daki komünist deneyler sonucu yoksullaşmış olarak, doğrudan işçi sınıfına yöneldi. Ve onların içinde otuz yıl daha çalıştı. İngiltere'de işçi sınıfı adına gerçekleşen toplumsal hareketler, bütün gerçek ilerlemeler, Owen'in adına bağlanıyor. Örneğin 1819'da, beş yıllık bir çabadan sonra, kadınların ve çocukların fabrikalarda çalışmasını kısıtlayan ilk yasayı kabul ettirdi[57]. Tüm İngiltere Trade-Union'larının bir tek büyük sendika kooperatifi içinde birleştikleri ilk kongreye başkanlık yaptı[58].

Toplumun tümüyle komünist yapılanmasına yönelik geçiş önlemleri olarak, bir yandan o zamandan beri, en azından, hem tüccarın ve hem de fabrikatörün ne kadar vazgeçilebilir olduğunun pratik kanıtını veren kooperatif toplulukları (tüketim ve üretim kooperatifleri); diğer yandan emek pazarlarını[59], birimini emek saatlerinin oluşturduğu işçi kağıt paraları aracılığıyla emek ürünlerinin değişimine yönelik kurumları; zorunlu olarak başarısızlığa mahkûm, ama çok daha sonralarının Proudhoncu değişim bankasının[60] tümüyle önceli olan, bununla birlikte tüm toplumsal kötülüklerin herşeye kadir ilacı olmak yerine toplumun geniş bir kökten dönüşümü yalnızca ilk adımı olmakla ondan ayrılan kurumları yerleştirdi.

Ütopyacıların görüş tarzı, 19. yüzyılın sosyalist düşüncelerine egemen oldu ve bugün de kısmen egemendir. Daha kısa bir zaman öncesine kadar bütün Fransız ve İngiliz sosyalistleri, bu görüşün taraftarıydılar, Weitling de dahil eski Alman komünizmi de buna dahildi. Onların hepsi için sosyalizm mutlak doğrunun, aklın ve adaletin ifadesidir ve kendi gücüyle dünyayı zaptetmesi için yalnızca keşfedilmesi gerekir; mutlaka doğru za-

mandan, mekandan ve insanın tarihsel gelişmesinden bağımsız olduğu için, nerede ve ne zaman keşfedileceği salt bir rastlantıdır. Bununla birlite mutlak doğru, akıl ve adalet her ekol kurucusunda farklıdır; ama her birinde mutlak doğrunun, aklın ve adaletin özel türü yine öznel anlayışı, yaşam koşulları, bilgi ve düşünce eğitimi ölçüsü tarafından belirlendiği için, mutlaka doğruların bu çatışması içinde, bunların birbirlerini yıpratmalarından başka bir çözüm olanaklı değildir. Burada, gerçekte bugüne kadar Fransa ve İngiltere'nin çoğu sosyalist işçilerinin kafasında egemen olan bir tür eklektik ortalama sosyalizminden; çeşitli mezhep kurucularının son derece çeşitli türlerine izin veren az tepki yaratan eleştirel açıklamalarının, ekonomik teoremlerinin ve toplumsal gelecek düşüncelerinin bir karışımından; belirliliğin keskin köşeleri tıpkı deredeki yuvarlak çakıllar gibi tartışmanın akışı içerisinde ne kadar yumuşatılırsa, o kadar kolay gerçekleştirilebilecek bir karışımdan başka bir şey ortaya çıkamazdı. Sosyalizmden bir bilim yapabilmek için, onun önce gerçek zeminine oturtulması gerekirdi.

II

Bu arada, 18. yüzyılın Fransız felsefesinin yanı sıra ve ondan sonra, yeni Alman felsefesi oluştu ve Hegel'de doruk noktasına ulaştı. Onun en büyük kazanımı, düşünmenin en yüksek biçimi olarak diyalektiği yeniden kabul etmesi oldu. Eski Yunan filozoflarının hepsi, doğuştan, doğal diyalektikçilerdi ve onların en evrensel kafası Aristo, diyalektik düşünmenin en esaslı biçimlerini araştırdı. Buna karşın, içinde diyalektiğin en parlak temsilcilerinin (örneğin, Descartes ve Spinoza) bulunmasına rağmen, yeni felsefe, özellikle İngiliz etkisi altında, giderek daha fazla, 18. yüzyıl Fransızları da dahil, en azından özel felsefi çalışmalarında neredeyse tümüyle egemen olan metafizik düşünce tarzına saplanıp kaldı. Asıl felsefenin dışında, diyalektiğin ustaca yapıtlarını verebilecek durumdaydı; biz yalnızca Diderot'nun "Rameau'nun Yeğenleri'ni[61] ve Rousseau'nun "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı Üzerine Araştırma"sını anımsatıyoruz. — Burada, her iki düşünme yönteminin özünü kısaca vereceğiz.

Doğayı ya da insan tarihini ya da düşünsel faaliyetimizi, düşünen gözleme tabi tuttuğumuzda, içinde hiçbir şeyin olduğu gibi, olduğu yerde ve olduğu biçimiyle kalmadığı, tersine herşeyin hareket ettiği, değiştiği, olduğu ve geçip gittiği bir sonsuz bağıntılar ve etki-tepki yumağı tablosu çıkar karşımıza. Önce, ayrıntıların henüz az-çok geri plana çekildiği bir genel tablo görürüz, hareket edenin, geçip gidenin ve bağıntı içinde olanın ne olduğundan çok, harekete, geçişe, bağıntıya dikkat ederiz. Bu ilksel,

doğal, ama eşyanın özü itibariyle doğru olan dünya görüşü, eski Yunan felsefesinin de görüşüdür. Ve ilk kez Heraklit tarafından açık bir şekilde dile getirilmiştir: Her şey, hem kendidir, hem de değildir, çünkü herşey akıyor, sürekli bir değişim içinde, sürekli oluşum ve yitiş içinde. Ama bu görüş, görünümlerin genel tablosunun genel karakterini ne kadar doğru kavrarsa kavrasın, genel tabloyu oluşturan ayrıntıların açıklanmasına yetmez; ve bunu tanımadığımız sürece de, genel tablo üzerine açıklığa kavuşamayız. Bu ayrıntıları tanımak için, onları doğal ve tarihsel bağıntılarından koparmak ve onları, herbirini tek başına, özelliklerine, özel nedenlerine ve etkilerine göre vs. araştırmak zorundayız. Bu, ilk başta doğa biliminin ve tarih araştırmasının, bunlar için gerekli malzemeyi önce toparlamak zorunda oldukları için, klasik dönem Yunanlıların da çok iyi anlaşılır nedenlerle yalnızca ikincil bir öneme sahip araştırma dallarının görevidir. Ancak bu doğal ve tarihsel malzemenin belli bir dereceye kadar birikmesinden sonra, eleştirel gözden geçirme, sınıflara, dizilere ve türlere göre karşılaştırma ve bölme işlemine başlanabilir. Kesin doğa araştırmasının başlangıçları, önce İskenderiye dönemi Yunanlıları[62] ve daha sonra ortaçağda Araplar tarafından geliştirildi; bununla birlikte gerçek bir doğa bilimi, 15. yüzyılın ikinci yarısının tarihini taşımaktadır ve bundan itibaren sürekli olarak artan hızla ilerlemeler göstermiştir. Doğanın parçalarına ayrılması, çeşitli doğa süreçlerinin ve doğa nesnelerinin belirli sınıflara bölünmesi, organik cisimlerin içlerinin çok çeşitli anatomik yapılarına göre araştırılması, son dörtyüz yılın bize doğanın bilinmesine ilişkin olarak getirdiği dev ilerlemelerin temel koşulu oldu. Ama bu, bize, doğa şeylerinin ve doğa süreçlerinin yalıtılmışlıkları içinde, büyük genel bağıntının dışında; bundan dolayı hareketleri içinde değil, tersine durgunlukları içinde; esas olarak değişebilir değil, tersine sabit bileşenler olarak; yaşamları içinde değil, tersine ölümleri içinde davranma alışkanlığını da bıraktı. Ve tıpkı Bacon ve Locke tarafından yapıldığı gibi, bu gö-

rüş tarzının doğa biliminden felsefeye aktarılmasıyla, son yüzyılların özgül darkafalılığını, metafizik düşünce tarzını yarattı.

Metafizikçi için, şeyler ve onların düşünme yansıması olan kavramlar, birbirinden yalıtılmış, diğerini dikkate almaksızın biri diğerinin peşinden gelen, sabit, katı, ilk ve son olarak verilmiş araştırma nesneleridir. O, bir dolu bağıntısız karşıtlıklar içinde düşünür; sözü, evet, evet, hayır hayırdır; bunu aşan herşey kötüdür. Onun için, bir şey ya vardır, ya yoktur: Bir şey aynı zamanda hem kendisi, hem de başka bir şey olamaz. Olumlu ve olumsuz, birbirlerini mutlak olarak dıştalar; aynı şekilde, neden ve sonuç da katı bir karşıtlık içinde birbirlerinin karşısında dururlar. Bu düşünce tarzı, sözde sağlıklı insan anlayışının düşünce tarzı olduğu için, bize ilk bakışta son derece anlaşılır gelmektedir. Tek başına sağlıklı insan anlayışı, kendi dört duvarının can sıkıcı alanında ne kadar saygın bir arkadaş olursa olsun, araştırmanın geniş dünyasına adım atmaya cesaret eder etmez, tümüyle harika maceralar yaşar, ve metafizik görüş tarzı, böylesi geniş, nesnenin doğasına göre genişlemiş bir alan üzerinde ne kadar haklı ve hatta gerekli olursa olsun, er yada geç, her keresinde tek tek şeylerden onları bağıntısını, onların varlıklarından oluşumlarını ve yitip gitmelerini, dinginliklerinden hareketlerini unuttuğu için, ağaçlardan ormanı görmediği için, öte tarafında tek yanlı, dar kafalı, soyut bir hale geldiği ve çözülmez çelişkiler içinde yolunu kaybettiği engellerle karşılaşır. Gündelik olaylar için biliyoruz örneğin ve bir hayvanın var olup olmadığını kesinlikle söyleyebiliriz; daha yakın bir araştırmada, çocuğun ana karnında öldürülmesinin cinayet olduğu sınırı bulmak için boşu boşuna kafa patlatan hukukçuların çok iyi bildiği gibi, bunun son derece karmaşık bir şey olduğunu; fizyolojinin ölümün bir kerelik, anlık bir olay değil, tersine çok uzun bir süreç olduğunu kanıtlamasıyla, ölüm anının saptanmasının olanaksız olduğunu görürüz. Aynı şekilde her organik varlık, hem kendisi-

dir ve hem de değildir; her an dışarıdan verilen maddeleri işler ve diğerlerini dışarı atar, her an bedeninin hücreleri ölür ve yenileri oluşur; uzun ya da kısa bir zamana göre bu bedenin maddeleri tümüyle yenilenir ve bütün organikleştirilmiş[1] varlıklar sürekli olarak hem kendisi ve hem de başka bir şey olacağı şekilde, yerlerine yeni madde atomları geçer. Daha yakından baktığımızda, bir zıtlığın hem pasif ve hem de negatif olmak üzere iki kutbunun, hem birbirinden ayrılmaz ve hem de birbirlerine karşıt olduklarını ve bütün zıtlıklarına rağmen karşılıklı olarak birbirlerinin içine geçtiğini; aynı şekilde, neden ve sonucun yalnızca bir tek duruma uygulandıklarında geçerliliği olan tasarımlar olduğunu, ama bunların, bu tek durumu dünyanın bütünüyle genel bağıntısı içinde gözlemlediğimiz zaman, nedenlerin ve sonuçların sürekli olarak yer değiştirdiği ve burada ya da şimdi sonuç olanın, orada ya da biraz sonra neden durumuna geldiği ya da tersinin gerçekleştiği evrensel bir karşılıklı etkinin görüşü içinde yan yana yürüdüklerini ve birbirlerinin içinde çözüldüklerini görürüz.

Bütün bu süreçler ve düşünme yöntemleri, metafizik düşüncenin çerçevesine uymaz. Buna karşın, şeyleri ve onların kavramsal yansımasını, esas olarak bağıntıları, zincirlemeleri, hareketleri, oluşumları ve yok oluşları içinde kavrayan diyalektik açısından, yukarıdaki gibi süreçler, kendi yönteminin onaylanmasıdır. Doğa, diyalektiğin denenmesidir; bu deneme için son derece zengin, her gün artan malzemeyi sağlama ve bununla, doğada herşeyin son çözümlemede metafizik değil de, diyalektik olarak geliştiğini, doğanın sürekli tekrarlanan bir döngünün sonsuz tekdüzeliği içinde hareket etmeyip, tersine gerçek bir tarih geçirdiğini kanıtlama işini modern doğa bilimine mal etmek zorundayız. Burada, bugünkü tüm doğanın, bitkilerin ve hayvanların ve onlarla birlikte insanın milyonlarca yıl süren bir ge-

[1] İlk Fransızca baskıda: Organik

lişme sürecinin ürünü oldukları kanıtıyla metafizik doğa görüşüne zorlu bir darbe indiren Darwin'in adı, herkesten önce anılmalıdır. Ama diyalektik olarak düşünmeyi öğrenen doğa araştırmacıları parmakla gösterildiği için, şimdi teorik doğa bilimlerinde egemen olan ve hem öğretmenleri, hem öğrencileri, hem yazarları, hem de okurları umutsuzluğa sürükleyen bu karmaşa, bulunmuş sonuçlarla geleneksel düşünce tarzı arasındaki bu çatışmayla açıklanabilir.

Dünya bütünün, onun gelişmesinin, insanların gelişmesinin ve bu gelişmenin insan kafasındaki yansımasının tam olarak ortaya konması, yalnızca diyalektik yoldan, oluşumun ve yok olmanın, ileriye ve geriye giden değişimlerin genel karşılıklı etkilerinin sürekli olarak gözlenmesiyle gerçekleşebilir. Ve yeni Alman felsefesi, bu anlamda ortaya çıktı. Kant, kariyerini, Newtoncu sabit güneş sistemini ve onun —ünlü ilk darbe bir kez verildikten sonra— sonsuz sürüşünü, güneşin ve gezegenlerin dönen bir bulutsu kitleden oluştuğu şeklindeki tarihsel bir süreç içinde dağıtarak başladı. Onun bu görüşü, yarım yüzyıl sonra Laplace tarafından matematiksel olarak gerekçelendirildi ve bundan yarım yüzyıl sonra da, spektroskop, böylesi kızgın gaz kütlelerinin çeşitli yoğunluk aşamasında uzayda var olduğunu kanıtladı[63].

Yeni Alman felsefesi, tüm doğal, tarihsel ve düşünsel dünyanın sürekli hareket, değişim, dönüşüm ve gelişme içinde bulunan süreç olarak ilk kez ortaya koyan ve bu hareket ve gelişme içindeki iç bağıntıları kanıtlamaya çalışan —ki, bu onun büyük kazanımıdır— Hegelci sistemle doruğuna ulaştı. Bu görüş açısından, insanlık tarihi, artık şimdi olgunlaşmış felsefi aklın yargıç sandalyesi karşısında aynı ölçüde kınanması ve en iyisi, olanaklı olduğunca çabuk unutulması gereken anlamsız zorbalıkların keşmekeşliği olarak değil, tersine insanlığın kendisinin bütün dolambaçlı yollardan geçen kerteli aşamalarını izlemenin ve

görünürdeki bütün rastlantısallıklar arasında onun iç yasallığını kanıtlamanın, şimdi düşünmenin görevi haline geldiği gelişme süreci olarak görünmektedir.

Hegelci sistemin, önüne koyduğu bu görevi çözmemesinin burada bir önemi yoktur. Onun çağ açıcı kazanımı, bu sorunu ortaya koymuş olmasıdır. Bu, hiç kimsenin tek başına çözemeyeceği bir görevdir. Hegel —Saint Simon'un yanı sıra—, kendi döneminin en evrensel kafası olmasına rağmen, birincisi, kendi bilgilerinin zorunlu olarak sınırlı kapsamı ve ikincisi, derinliği itibariyle sınırlı bilgileri ve görüşleri tarafından kısıtlıydı. Ama, buna bir üçüncüsü daha ekleniyordu. Hegel idealistti, yani onun için, kafasındaki düşünceler, gerçek şeylerin ve süreçlerin az-çok soyut yansımaları değil, tersine şeyler ve onların gelişmesi, yalnızca, herhangi bir şekilde dünyadan önce var olan "düşünce"nin gerçekleşmiş yansımaları sayılıyordu. Böylelikle herşey, başının üzerine ve dünyanın gerçek bağıntıları tümüyle tersine çevrilmişti. Ve kimi tek tek bağıntının Hegel tarafından onca doğru ve dahiyane bir biçimde kavranmasına rağmen, belirtilen nedenlerden dolayı, ayrıntıda da bir çok şey yamalı, yapay, kurgulanmış olarak, kısacası ters-yüz edilmiş olarak ortaya çıkmak zorundaydı. Hegelci sistem, kendisi olarak, muazzam bir düşük doğumdu — ama aynı zamanda kendi türünün de sonuncusu. O, onulmaz bir iç çelişkiden daha muzdaripti: Bir yandan, insanlık tarihinin, doğası gereği sözde bir mutlak doğru tarafından bulunmasıyla entelektüel doruk noktasına ulaşamayacak bir gelişme süreci olduğunu öngören esaslı bir önkoşula sahipti; ama diğer yandan, tam da bu mutlak doğrunun timsali olduğunu ileri sürüyordu. Doğanın ve tarihin bilinmesinin herşeyi kapsayan ve tüm zamanlar için tamamlanmış sistemi, diyalektik düşüncenin temel yasalarıyla çelişki içindedir; ama bu, tüm dış dünyanın sistemli bir şekilde tanınmasının kuşaktan kuşağa dev ilerlemeler gösterebileceğini kesinlikle dıştalamaz, tam tersine içerir.

Şimdiye kadarki Alman idealizminin tüm yanlışlığının kavranması, kaçınılmaz olarak materyalizme götürdü, ama dikkat edilsin, 18. yüzyılın salt metafizik, tümüyle mekanik materyalizmi değil. Şimdiye kadarki tarihin safdil-devrimci, basit yadsınması karşısında, modern materyalizm, tarihte, hareket yasalarını keşfetmeyi görevi olarak gördüğü insanlığın gelişme sürecini görmektedir. Hem 18. yüzyıl Fransızlarında ve hem de Hegel'de egemen olan ve Newton'a göre gökcisimleri ve Linne'ye göre organik varlıkların değişmez türleriyle dar bir döngü içinde hareket eden, sürekli olarak aynı kalan bir bütün olarak gören doğa anlayışı karşısında, o, doğanın da tıpkı gökcisimleri ve onların üzerinde uygun koşullar altında yaşayan, oluşan ve yitip giden organizma türleri gibi zaman içinde bir tarihe sahip olduğunu ve döngülerin, bir bütün olarak kabul edilebilir olarak kaldıkları ölçüde, sonsuz büyük boyutlar aldığını öngören doğabiliminin yeni ilerlemelerini özetledi. Her iki durumda da, esas olarak diyalektiktir ve artık diğer bilimlerin üzerinde duran felsefeye gereksinimi yoktur. Her tek tek bilime, şeylerin ve şeylerin bilgisinin genel bağıntısı içindeki konumları üzerine açıklığa kavuşmaları talebi yöneltildiği anda, her özel genel bağıntı bilimi gereksiz duruma gelir. Şimdiye kadarki tüm felsefeden henüz bağımsız olarak kalan şey, düşünme öğretisi ve onun yasaları — formel mantık ve diyalektiktir. Diğer her şey, pozitif doğa ve tarih bilimi içinde kaybolur.

Doğa anlayışında canlanma, araştırmanın buna denk düşen pozitif bilgi malzemesi sağladığı ölçüde gerçekleşirken, bundan çok daha önce, tarih anlayışı açısından tayin edici bir değişime yol açan tarihsel olgular baş gösterdi. 1831'de, Lyon'da ilk işçi ayaklanması gerçekleşti; 1838-1842 arasında İngiliz çartistlerinin ilk ulusal hareketi doruk noktasına ulaştı. Proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesi, orada bir yandan büyük sanayinin ve diğer yandan burjuvazinin yeni elde edilmiş politik

egemenliği geliştiği ölçüde, Avrupa'nın en ileri ülkelerinin tarihinde ön plana çıktı. Burjuva ekonomisinin emek ve sermayenin çıkarların özdeşliği, özgür rekabetin sonucu olarak genel uyum ve genel halk refahına ilişkin öğretileri, olgular tarafından giderek daha fazla yalanlanıyordu. Bütün bu şeyler, son derece tamamlanmamış olsa da, onların teorik ifadesi olan Fransız ve İngiliz sosyalizmi gibi artık yadsınamıyordu. Ama henüz püskürtülmemiş olan eski idealist tarih anlayışı, maddi çıkarlara dayanan sınıf mücadelelerini, bir bütün olarak maddi çıkarları tanımıyordu; tüm ekonomik ilişkiler gibi üretime de, onun içinde "kültür tarihinin" ikincil unsurları olarak yalnızca öylesine rastlanıyordu.

Yeni olgular, şimdiye kadarki tarihi bir araştırmaya tabi tutmaya zorluyordu ve burada, şimdiye kadarki bütün tarihin, ilkel toplum hariç, sınıf mücadeleleri tarihi olduğu, birbiriyle mücadele eden bu sınıfların üretim ve değişim ilişkilerinin, bir sözcükle, kendi dönemlerinin ekonomik ilişkilerinin ürünleri oldukları; yani toplumun her dönemdeki ekonomik yapısının, her bir tarihsel dönemin hukuksal ve politik kurumları ve dinsel, felsefi ve diğer görüş tarzı, şeklindeki tüm üst yapının son çözümlemede açıklanmasını sağlayan gerçek temeli oluşturduğu ortaya çıktı. Hegel, tarih görüşünü metafizikten kurtardı ve onu diyalektik bir duruma getirdi — ama onun tarih anlayışı esas olarak idealistti. Şimdi, idealizm, son sığınağı olan tarih anlayışından kovulmuş, materyalist bir tarih anlayışı sağlanmış ve şimdiye kadar yapıldığı gibi, insanların varlıklarını bilinçleriyle açıklamak yerine, bilinçlerini varlıklarıyla açıklamanın yolu bulunmuştu.

Buna göre, sosyalizm, artık şu ya da bu dahiyane kafanın rastlantısal bir buluşu olarak değil, tersine, tarihsel olarak oluşmuş iki sınıfın, proletarya ile burjuvazinin mücadelesinin zorunlu ürünü olarak görünüyordu. Onun görevi, artık olabildiğince

yetkin bir toplum sistemi imal etmek değil, tersine sınıfları ve onların çatışmasını zorunlu olarak doğuran tarihsel ekonomik süreci araştırmak ve böylelikle yaratılan ekonomik durum içinde çatışmanın çözümün araçlarını bulmaktır. Ama bu materyalist anlayışla şimdiye kadarki sosyalizm, tıpkı Fransız materyalizminin diyalektik ve yeni doğa bilimiyle olduğu kadar bağdaşmazdı. Şimdiye kadarki sosyalizm, gerçi mevcut kapitalist üretim tarzını ve onun sonuçlarını eleştiriyordu, ancak onları açıklayamıyor ve onların üstesinden gelemiyordu; onları ancak basit bir şekilde kötü görerek reddedebiliyordu. İşçi sınıfının kapitalist üretim tarzından ayrılamaz sömürülmesine karşı ne kadar şiddetle karşı çıkıyorduysa, o kadar az da bu sömürünün nasıl ortaya çıktığını ve nelerden oluştuğunu açıkça belirtebilecek durumdaydı. Ama sözkonusu olan, kapitalist üretim tarzını, bir yandan tarihsel bağıntısı içinde ve belirli bir tarihsel dönem açısından zorunluluğu, yani çöküşünün de zorunluluğu içinde ortaya koymak ve diğer yandan da henüz saklı olan iç karakterini ortaya sermekti. Bu, *artı-değerin* bulunmasıyla yapıldı. Ödenmemiş emeğe el konmasının kapitalist üretim tarzının ve işçinin onun tarafından gerçekleştirilen sömürüsünün temel biçimi olduğu; kapitalistin, işçisinin işgücünü meta olarak meta pazarında sahip olduğu tam değer karşılığında satın alsa bile, ondan ona ödediğinden daha fazla değer elde ettiği; bu artı-değerin, son çözümlemede, sürekli olarak büyüyen sermaye kütlesinin mülk sahibi sınıfların elinde birikmesini sağlayan değer toplamını oluşturduğu kanıtlandı. Hem kapitalist üretimin ve hem de sermaye üretiminin oluşumu açıklanmıştı.

Bu iki büyük buluşu: materyalist tarih anlayışını ve kapitalist üretimin gizlerinin artı-değer aracılığıyla ortaya serilmesini *Marx*'a borçluyuz. Sosyalizm, onunla birlikte, şimdi bütün ayrıntıları ve bağıntıları içinde üzerinde çalışılmaya devam edilmesi gereken bir bilim oldu.

III

Materyalist tarih anlayışı, üretimin ve üretimin yanı sıra ürünlerin değişiminin, bütün toplum düzeninin temelini oluşturduğu; tarihsel olarak ortaya çıkan her toplumda ürünlerin dağılımının ve onunla birlite toplumun sınıflara ve zümrelere bölünmesinin, ne ve nasıl üretildiğine ve üretilenlerin nasıl değiştirildiklerine göre ayarlandığı önermesinden yola çıkmaktadır. Buna göre, tüm toplumsal dönüşümlerin ve politik alt-üst oluşların nihai nedeni, insanların kafasında ve onların sonsuz doğruyu ve adaleti kavramalarındaki artışta değil, tersine, üretim ve değişim tarzındaki değişimde; yani bunlar verili dönemin *felsefesinde* değil, *ekonomisinde* aranmalıdır. Mevcut toplumsal kurumların akıldışı ve adaletsiz olduklarının, aklın saçmalık, iyiliğin kötülük olduğunun kavranması, üretim yöntemlerinde ve değişim biçimlerinde, tam bir sessizlik içinde, önceki ekonomik koşullara uygun düşen toplum düzeninin artık uyuşmadığı değişikliklerin ortaya çıktığının yalnızca bir işaretidir. Bununla, aynı zamanda, bulunan bozuklukların ortadan kaldırılmasının araçlarının da aynı şekilde —az ya da çok gelişmiş olarak— bizzat değişmiş üretim ilişkilerinin içinde var olmak zorunda oldukları da söylenmektedir. Bu araçlar; kafadan *uydurulmamalı*, tam tersine kafa yardımıyla üretimin mevcut maddi koşullarında *keşfedilmelidir*.

Peki şimdi buna göre, modern sosyalizmin durumu nedir?

Mevcut toplum düzeni, —bu, şimdi oldukça genel olarak ka-

bul edilmektedir— şimdiki egemen sınıf olan burjuvazi tarafından yaratılmıştır. Marx'dan bu yana kapitalist üretim tarzı adıyla nitelenen burjuvaziye özgü üretim tarzı, feodal düzenin karşılıklı kişisel bağları gibi yerel ve zümresel ayrıcalıklarla bağdaşmıyordu; burjuvazi, feodal düzeni parçaladı ve onun yıkıntıları üzerinde burjuva toplum sistemini serbest rekabet, özgür dolaşım, meta sahiplerinin hak eşitliği ve diğer bütün burjuva saltanatları imparatorluğunu kurdu. Kapitalist üretim tarzı, şimdi artık özgürce gelişebilirdi. Burjuvazinin yönetimi altında hazırlanıp ortaya konulan üretim ilişkileri[1], buharın ve yeni alet mekanizmasının manüfaktürü büyük sanayiye dönüştürmesinden bu yana, duyulmamış bir hızla ve şimdiye kadar duyulmamış bir ölçüde gelişti. Ama zamanında manüfaktürün ve onun etkisi altında gelişen zanaatçılığın feodal lonca zinciriyle çatışmaya girdiği gibi, büyük sanayi de, tam gelişmesi içinde, kapitalist üretim tarzının kendisini içine sıkıştırdığı sınırlarla çatışma durumuna geldi. Yeni üretici güçler, büyüyerek kullanımlarının burjuva biçimini aştılar; üretici güçlerle üretim tarzı arasındaki bu çatışma, tanrısal adaletle ilk günahın olduğu gibi, insanların kafasında oluşan bir çatışma değil, tam tersine, bizim dışımızda, buna neden olan insanların isteğinden ve eyleminden bile bağımsız olarak, nesnel olarak, olguların içinde mevcuttur. Modern sosyalizm, bu olgusal çatışmanın düşünce yansımasından, onun önce, doğrudan onun altında acı çeken sınıf olan işçi sınıfının kafasındaki düşünce yansımasından başka bir şey değildir.

Bu çatışma, nelerden oluşuyor?

Kapitalist üretim tarzından önce, yani ortaçağda, genel küçük işletme, işçinin kendi üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti temelinde mevcuttu: küçük, özgür ya da bağımlı köylü tarımı, kentlerin zanaatı. Çalışma araçları —toprak, tarım aletleri,

[1] "Anti-Dühring"de: Üretici güçler

atölye, zanaatçı aletleri— tek tek kişilerin çalışma araçları, yalnızca bireysel kullanıma ayrılmış, yani zorunlu olarak küçük, cücemsi, sınırlı araçlardı. Bu dağınık, sınırlı üretim araçlarını bir araya toparlama, genişletmek, onları şimdinin güçlü etkilere sahip üretim kaldıracına dönüştürmek, tam da kapitalist üretim tarzının ve onun taşıyıcısı olan burjuvazinin tarihi rolü oldu. Bunun 15. yüzyıldan bu yana üç aşama halinde: basit işbirliği, manüfaktür ve büyük sanayi halinde tarihsel olarak nasıl gerçekleştiğini, Marx, "Kapital"in dördüncü bölümünde[1] ayrıntılı olarak ortaya koymuştur. Ama yine orada kanıtlandığı gibi, burjuvazi, bu sınırlı üretim araçlarını, onları tek tek bireylerin üretim araçları olmaktan çıkarıp bir *insan topluluğu tarafından* kullanılan *toplumsal* üretim araçlarına dönüştürmeksizin, zorlu üretim araçlarına dönüştüremezdi. İplik çıkrığının, dokuma eltezgahının, demirci çekicinin yerini dokuma makinesi, mekanik dokuma tezgahı, buharlı çekiç aldı; bireysel atölyenin yerine yüzlerce ve binlerce kişinin ortaklaşa çalışmasını gerektiren fabrika geçti. Ve tıpkı üretim araçları gibi, üretimin kendisi de bir dizi bireysel eylemden bir dizi toplumsal eyleme, ürünlerde, tek tek bireylerin ürünlerinden toplumsal ürünlere dönüştü. Şimdi artık fabrikadan gelen iplik, dokuma, metal mallar; mamül mal haline gelmeden sırayla ellerinden geçtikleri bir çok işçinin ortak ürünü oldular. Artık hiç kimse onlar için; bunu *ben* yaptım, bu *benim* ürünüm, diyemiyordu.

Toplumda doğal, plansız olarak yavaş yavaş oluşan işbölümünün üretimin temel biçimi olduğu yerde, ürünlere damgasını vuran, değişimlerinin, alımlarının ve satımlarının tek tek üreticiyi çok çeşitli gereksinimlerini giderme olanağını sağlayan *meta* biçimi oldu. Ve bu, ortaçağda söz konusuydu. Örneğin, köylü zanaatkâra tarım ürünleri satıyor ve bunun karşılığında ondan zanaat ürünleri satın alıyordu. Bu bireysel üretici, yani meta üre-

[1] Bkz: Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 23, s. 331-530.

ticisi toplumuna, şimdi yeni bir üretim tarzı sızıyordu. Bu, tüm toplumda egemen olduğu haliyle doğal, *plansız* işbölümünün orta yerine, tek tek fabrikalarda örgütlendiği haliyle *planlı* işbölümünü yerleştiriyordu; *bireysel* üretimin yanısıra *toplumsal* üretim ortaya çıkıyordu. Her ikisinin ürünleri de, yani en azından yaklaşık eşit fiyatlarla, aynı pazarda satılıyordu. Ama planlı örgütlenme, doğal işbölümünden daha güçlüydü; toplumsal olarak çalışan fabrikalar, ürünlerini dağınık küçük üreticilere göre, daha ucuza üretiyorlardı. Bireysel üretim, peşisıra bütün alanlarda yenilgiye uğruyor, toplumsal üretim, tüm eski üretim tarzını devrimcileştiriyordu. Ama onun bu devrimci karakteri o kadar az tanındı ki, bu, tam tersine, meta üretiminin artırılmasının ve teşvik edilmesinin aracı olarak yerleştirildi. O, meta üretiminin ve meta değişiminin belirli, önceden mevcut kaldıraçlarıyla — tüccar sermayesi, zanaatkarlık, ücretli emek— doğrudan bağlantı içinde oluştu. Onun kendisinin meta üretiminin yeni bir biçimi olarak ortaya çıkmasıyla, meta üretiminin mülk edinme biçimleri de, onun için tüm geçerliliğini korudu.

Ortaçağda geliştiği haliyle meta üretiminde, emeğin ürününün kime ait olması gerektiği sorusu asla ortaya çıkamazdı. Bireysel üretici, onu kural olarak, kendisine ait, genellikle bizzat ürettiği hammaddeden, kendi iş araçlarıyla, kendisinin ya da ailesinin el emeğiyle bizzat üretmişti. Onun, önce onun tarafından mülk edinilmesine gerek yoktu, zaten onun kendisine aitti. Yani ürünler üzerindeki mülkiyet, *kendi* emeğine dayanıyordu. Yabancı yardımın gerekli olduğu yerde bile, bu kural olarak, ikincil kalıyor ve ücretin yanı sıra başka ödemeler de elde ediyordu. Lonca çırağı ya da kalfası, bakım ve ücretten çok, kendi eğitimleri ve ustalıkları için çalışıyorlardı. Burada, üretim araçlarının manüfaktürlerde yoğunlaşması, onların gerçek toplumsal üretim araçlarına dönüşmesi ortaya çıktı. Ama toplumsal üretim araçları ve ürünler, onlar sanki tek tek bireylerin üretim araçları

ve ürünleriymiş gibi ele alındılar. Şimdiye kadar iş araçlarının sahibi, kural olarak kendi ürünü ve yabancı yardımcı çalışma istisna olduğu için, ürünü mülk ediniyorduysa da, şimdi de iş araçlarının sahibi, artık kendi ürünü olmamasına, tersine tümüyle yabancı emek ürünü olmasına rağmen, ürünü mülk edinmeye devam ediyordu. Böylelikle, artık toplumsal olarak ürünler, üretim araçlarını gerçekten harekete geçiren ve ürünleri gerçekten üretenler tarafından değil, tersine kapitalistler tarafından mülk ediniliyordu. Üretim araçları ve üretim esas olarak toplumsal olmuştu. Ama bunlar, özel üretimin her bir bireyin kendi ürünlerine sahip olmasını ve pazara götürülmesini şart koştuğu bir mülk edinme tarzına bağlı tutuluyordu. Üretim tarzı, onun önkoşullarını ortadan kaldırmasına rağmen, bu mülk edinme biçimine bağlı kılınıyordu.* Bu yeni üretim tarzına kapitalist karakterini kazandıran bu çelişki, içinde, *şimdinin tüm çatışması, ruşeym halinde yatmaktadır.* Yeni üretim tarzı, tüm tayin edici üretim alanlarında ve ekonomik olarak tüm tayin edici ülkelerde egemen konuma geldiği ve bireysel üretimi önemsiz bir kalıntı durumuna getirerek geri püskürttüğü ölçüde, *toplumsal üretimle kapitalist mülk edinmenin bağdaşmazlığı da o ölçüde çarpıcı bir şekilde günyüzüne çıkmak zorundaydı.*

İlk kapitalistler, söylendiği gibi, ücretli emek biçimini hazır buldular. Ama ücretli emek, bir istisna, bir yan iş, yardım olarak, geçiş noktası olarak vardı. Gündelikçi olarak giden tarım işçisi,

* Mülk edinme biçimi aynı kalsa da, mülk edinmenin karakterinin yukarda anlatılan süreç tarafından, üretimden daha az devrimcileştirilmediğinin burada ortaya konmasına gerek yoktur. Benim kendi ürünümü mü, yoksa bir başkasınınkini mi mülk edindiğim, elbette mülk edinmenin çok farklı iki türüdür. Geçerken: Tüm kapitalist üretim tarzının içinde önceden ruşeym halinde bulunduğu ücretli emek, çok eskidir; yüzyıllar boyunca, yalıtılmış ve dağınık olarak, kölecilikle yanyana yürüdü. Ama ancak tarihsel önkoşullar oluşturulduktan sonra, ruşeym, kapitalist üretim tarzı halinde gelişti.

zora düştüğünde, kendisini geçindirecek bir kaç dönüm toprağa sahipti. Lonca kuralları, bugünün kalfasının yarının ustası olması için çaba gösteriyordu. Ama üretim araçları, toplumsal üretim araçlarına dönüştürülür dönüştürülmez ve kapitalistlerin ellerinde yoğunlaşır yoğunlaşmaz, bu hemen değişti. Küçük bireysel üreticinin hem üretim araçları, hem de ürünleri, giderek değersiz bir hale geldi; kendisine, ücretli çalışmak üzere kapitaliste gitmekten başka yol kalmadı. Daha önce kuraldışı ve yardımcı olan ücretli emek, tüm üretimin kuralı ve temel biçimi oldu; işçinin daha önceki yan işi, şimdi tek faaliyeti durumuna geldi. Geçici ücretli işçi, ömürboyu ücretli işçiye dönüştü. Ömürboyu ücretli işçilerin sayısı, üstelik feodal düzenin aynı andaki çöküşü, feodal beylerin maiyetinin dağılması, köylülerin çiftliklerinden kovulmasıyla v.s. muazzam ölçüde çoğaldı. Ayrışma, bir yanda kapitalistlerin ellerinde yoğunlaşmış üretim araçlarıyla, diğer yanda iş güçlerinden başka mülkiyeti bulunmayan üreticiler arasında gerçekleşmişti. *Toplumsal üretimle kapitalist üretim tarzı arasındaki çelişki, proletaryayla burjuvazi arasındaki karşıtlık olarak ortaya çıkıyor.*

Kapitalist üretim tarzının, toplumsal bağları ürünlerinin değişimi yoluyla sağlanan bir meta üreticileri, yani bireysel üreticiler toplumuna sızdığını görmüştük. Ama meta üretimine dayanan her topluma özgü olan şey, üreticilerin kendi toplumsal ilişkileri üzerindeki egemenliklerini kaybetmiş olmalarıdır. Herkes, tek başına kendi rastlantısal üretim araçlarıyla ve kendi özel değişim gereksinimleri için üretiyor. Kimse, mallarından ne kadarının pazara geleceğini ve bir bütün olarak bunun ne kadarının kullanılacağını bilmiyor, kimse kendi bireysel ürününe bir bütün olarak gereksinim olup olmadığını, kendi masraflarını çıkarıp çıkaramayacağını, bir bütün olarak satıp satamayacağını bilmiyor. Toplumsal üretim anarşisi egemendir. Ama, diğer her üretim biçimi gibi, meta üretimi de, kendine özgü, içkin, ondan ayrıl-

maz yasalara sahiptir; bu yasalar, anarşiye rağmen, anarşinin içinde ve onun aracılığıyla kendilerini kabul ettirirler. Bunlar, toplumsal ilişkinin var olmaya devam eden tek biçimi olan değişim içinde ortaya çıkarlar ve tek tek üreticiye karşı rekabetin zorunlu yasası olarak kendilerini kabul ettirirler. Yani başlangıçta bu üreticiler tarafından bilinmemekte ve ancak uzun deneyimler sonucu onlar tarafından yavaş yavaş bulunmak zorundadırlar. Yani bunlar, üretici olmaksızın ve üreticiye karşı, kendilerini, kendi üretim biçimlerinin körlemesine etkide bulunan doğa yasaları olarak kabul ettirirler. Ürün, üreticiye egemendir.

Ortaçağ toplumunda, özellikle de ilk yüzyıllarda, üretim, esas olarak bizzat kullanıma yönelikti. Ağırlıklı olarak yalnızca üreticinin ve ailesinin gereksinimlerini karşıladı. Kırda olduğu gibi, kişisel bağımlılık ilişkilerinin devam ettiği yerlerde, feodal beylerin gereksinimlerinin giderilmesine de katkıda bulundu. Burada değişim olmadığı için, ürünler de meta karakteri kazanmıyordu. Köylü ailesi, gereksinim duyduğu hemen hemen herşeyi, hem gereçleri ve elbiseleri, hem de besin maddelerini üretiyordu. Ancak kendi gereksinimlerinin ve feodal beye borçlu olduğu aynî vergilerinde bir artık üretmeye başladığında, meta da üretmeye başladı; toplumsal değişimin içine atılan, satışa sunulan bu artık, meta durumuna dönüştü. Kentli zanaatkarlar, daha başından itibaren, değişim için üretmek zorundaydılar. Ama onlar da, kendi öz gereksinimlerinin büyük bölümünü bizzat elde ediyorlardı; bunların bahçeleri ve küçük tarlaları vardı; hayvanlarını, kendilerine aynı zamanda kereste ve yakacak sağlayan topluluk ormanına gönderiyor, kadınlar keten ve yün vs. eğiriyorlardı. Değişim amaçlı üretim, meta üretimi, yeni yeni oluşmaktaydı. Bundan dolayı sınırlı değişim, sınırlı pazar, istikrarlı üretim tarzı, dışa doğru yerel kapalılık, içe doğru yerel birleşme; kırda mark[1] kentte lonca.

[1] Bkz: elinizdeki kitap, s. 93-115

Ama meta üretiminin genişletilmesiyle, özellikle de kapitalist üretim tarzının ortaya çıkmasıyla birlikte, meta üretiminin şimdiye kadar uyuyan yasaları daha açık ve daha güçlü bir şekilde etkinlik göstermeye başladılar. Eski bağlar gevşetildi, eski kapanmışlık sınırları parçalandı, üreticiler, giderek daha fazla bağımsız, yalıtılmış meta üreticileri durumuna dönüştüler. Toplumsal üretim anarşisi, gün yüzüne çıktı ve giderek daha fazla doruğuna ulaştırıldı. Kapitalist üretim tarzının toplumsal üretimdeki bu anarşiyi artırmakta kullandığı ana araç, anarşinin tam tersiydi: her bir üretim kurumunda üretimin toplumsal olarak artan örgütlenmesi. Bu kaldıraçla eski barışçıl istikrara bir son verildi. Yerleştirildiği bir üretim kolunda, yanında hiçbir eski işletme yöntemine izin vermedi. Zanaatı ele geçirdiği yerde, eski zanaatı yok etti. Çalışma alanı, bir mücadele alanı durumuna geldi. Büyük coğrafi buluşlar ve onu izleyen sömürgeleştirmeler, sürüm alanlarını çoğalttı ve zanaatın manüfaktüre dönüşmesini hızlandırdı. Mücadele, yalnızca tek tek yerel üreticiler arasında patlamadı; yerel mücadeleler, kendi açılarından, 17. ve 18. yüzyılın ulusal ticaret savaşları[64] halinde büyüdüler. Son olarak büyük sanayi ve dünya pazarının oluşturulması, mücadeleyi evrensel bir hale getirdi ve aynı zamanda ona duyulmamış bir sertlik sağladı. Tüm sanayiler ve tüm ülkelerde olduğu gibi tek tek kapitalistler arasında da, var oluş üzerine kararı, doğal ve yaratılan üretim koşullarının lütfu veriyor. Yenilgiye uğrayan, amansızca ortadan kaldırılıyor. Bu, bireysel yaşam uğruna doğadan katlanmış bir öfkeyle topluma taşınmış Darwinci mücadeledir. Hayvanın doğal bakış açısı, insan gelişmesinin doruk noktası olarak görünüyor. Toplumsal üretimle kapitalist mülk edinme arasındaki çelişki, şimdi kendisini, *tek tek fabrikada üretimin örgütlenmesiyle tüm toplumdaki üretim anarşisi arasındaki karşıtlık* olarak ortaya koyuyor.

Kapitalist üretim tarzı, kökeni itibariyle kendisine içkin olan çelişkinin bu iki görüntü biçimi içinde hareket etmekte, Fouri-

er'in onda keşfettiği "kısır döngü"yü umutsuzca izlemektedir. Fourier'in kendi zamanında henüz göremediği şey, bu döngünün yavaş yavaş daraldığı, hareketin daha çok bir sarmal oluşturduğu ve gezegenlerin hareketi gibi, merkezle çarpışarak sonuna ulaşmak zorunda olduğudur. İnsanların büyük bir çoğunluğunu giderek daha fazla proleterlere dönüştüren, toplumsal üretim anarşisinin itici gücüdür ve sonunda üretim anarşisine bir son verecek olanlar da, yine proletarya kitleleridir. Büyük sanayinin makinelerinin sonsuz yetkinleşme yeteneğini, her tek tek kapitalist için, çöküş tehdidi karşısında zorunlu bir buyruk haline getiren şey, toplumsal üretim anarşisinin itici gücüdür. Ama makinelerin yetkinleştirilmesi, insan emeğinin gereksiz kılınması anlamına gelir. Makinelerin kullanıma sokulması ve çoğaltılması, milyonlarca el işçisinin az sayıda makine işçisi tarafından ayağının kaydırılması anlamına geliyorsa, bu durumda makinelerin iyileştirilmesi, giderek daha çok makine işçisinin kendisinin ayağının kaldırılması ve son çözümlemede sermayenin ortalama çalışma gereksinimini aşan sayıda emre amade ücretli işçinin, sanayinin tam gaz çalıştığı dönemlerde emre amade, bunu zorunlu olarak izleyen çöküş dönemlerinde sokağa atılan, sermayeyle yaşam mücadelesinde tüm zamanlar için işçi sınıfının ayağında kurşundan ağırlık, iş ücretinin sermayenin gereksinimlerine göre düşük bir düzeyde tutulmasının düzenleyicisi olan, benim 1845'te* adlandırdığım gibi, yedek sanayi ordusunun yaratılması demektir. Makinelerin Marx'ın diliyle söylersek, sermayenin işçi sınıfına karşı en güçlü savaş aracı olması, çalışma araçlarının giderek daha fazla işçinin elinden yiyeceğini alması, işçinin kendi ürününün işçinin boyunduruk altına alınmasının bir aracına dönüşmesi, böyle gerçekleşir[2]. Çalışma araçlarının ekonomikleştirilmesinin, başından itibaren, aynı zamanda işgücünün amansızca harcanması ve çalışma işlevlerinin normal ko-

* "İngiltere'de Çalışan Sınıfların Durumu", s 109[1].

[1] Bkz. Karl Marx-Friedrich Engels, Eserler, C. 2, s. 314.

[2] Bkz: Karl Marx/Friedrich Engels; Eserler, C. 23, s. 459 ve 511.

şullarının talan edilmesi durumuna gelmesi[1] emek zamanının kısaltılmasının en zorlu araçları olan makinelerin, işçinin ve ailesinin tüm ömrünü kapitalistin değerlendirmesi için emre amade emek zamanına dönüştüren en yanılmaz araç durumuna gelmesi böyle olmaktadır; birinin aşırı çalışmasının diğerinin işsizliğinin önkoşulu olması ve büyük sanayinin, kendi evinde kitlelerin tüketimini bir açlık asgarisine indirgeyerek ve böylelikle kendi iç pazarını çökerterek, tüm yerküresi üzerinde yeni tüketici avına çıkması böyle olmaktadır. "Görecel aşırı nüfus fazlalığını ya da yedek sanayi ordusunu sermaye birikiminin çapı ve enerjisiyle denge içinde tutan yasa, işçiyi, Vülken'in Prometeus'u kayaya bağladığı kamadan daha sağlam bir şekilde, sermayeye bağlamaktadır. Bu, sermayenin birikimine denk düşen bir sefalet birikimini gerektirmektedir. Bir kutupta zenginliğin birikmesi, diğer kutupta, yani *kendi ürününü sermaye olarak üreten* sınıfın tarafında, aynı zamanda sefaletin, çalışma işkencesinin köleliğin, cahilliğin, canavarlaşmanın ve ahlak bozulmasının birikimidir". (Marx, "Kapital" s. 671[2]) Kapitalist üretim tarzından ürünlerin başka bir dağılımını beklemek, bir bataryanın elektrotlarının, bataryaya bağlı oldukları sürece, suyu ayrıştırmamalarını, artı kutupta oksijen, eksi kutupta hidrojen geliştirmemelerini talep etmek anlamına gelir.

Modern makinelerin doruğuna tırmandırılmış iyileştirilme yeteneğinin, toplumdaki üretim anarşisi aracılığıyla, tek tek sanayi kapitalisti için makinelerini sürekli iyileştirme, üretim güçlerini sürekli yükseltmek doğrultusunda zorunlu bir buyruğa nasıl dönüştüğünü gördük. Onun için, üretim alanını genişletmenin salt pratik olanağı da, aynı şekilde bir zorunlu buyruğa dönüşür. Büyük sanayinin gazların genleşme gücünün karşısında bir çocuk oyunu olduğu genleşme gücü, şimdi gözlerimizin önüne her tür tepkisiyle alay eden nitel ve nicel bir genişleme *gerek-*

[1] Bkz: a.g.e, s. 436;

[2] Bkz: K. Marx, F. Engels, Eserler, C. 23, s. 675.

sinimi olarak çıkmaktadır. Tepki, büyük sanayinin ürünlerinin tüketimi, sürümünü ve onlar için pazar yoluyla oluşmaktadır. Ama pazarların hem içe, hem de dışa doğru genişleme yeteneği, önce çok daha az enerjik olarak etkide bulunan tümüyle ayrı yasaların egemenliği altındadır. Pazarların genişlemesi, üretimin genişlemesine ayak uyduramaz. Çatışma kaçınılmaz olur ve kapitalist üretim tarzının kendisini parçalamadıkça çözüm üretemeyeceği için, devrevi hale gelir. Kapitalist üretim, yeni bir "kısır döngü" yaratır.

Gerçekten de, ilk genel bunalımın patladığı 1825'den bu yana, tüm sanayi ve ticaret dünyası, bütün uygar halkların ve onların az-çok barbar uzantılarının üretimi ve değişimi, hemen hemen on yılda bir rayından çıkmaktadır. Ticaret durgunlaşır, pazarlar fazlasıyla dolmuştur, ürünler kitle halinde ve sürülmeksizin ortada durur, peşin para görünmez olur, kredi kaybolur, fabrikalar durur, çalışan kitleler çok fazla geçim aracı ürettikleri için geçim aracı sıkıntısı çeker, iflas iflası, zorla artırma zorla artırmayı izler. Sonunda, biriktirilmiş meta kütlelerinin değerinin üstünde ya da altında elden çıkarılmasına, üretimin ve değişimin yavaş yavaş yeniden rayına girmesine kadar, durgunluk onyıllar boyunca sürer. Üretici güçler ve ürünler, kitlesel olarak israf ve tahrip edilir. Gidiş, yavaş yavaş hızlanır, tırısa döner, endüstriyel tırıs dörtnala dönüşür ve bu da, sonunda boyun kırıcı sıçramalardan sonra yine çöküş çukuruna varmak üzere, tam bir endüstriyel, ticari, kredisel ve spekülatif steeple-chase'in[1] dolu dizgin koşusuna kadar çıkar. Ve bu, sürekli olarak yeni baştan tekrarlanır. Bunu 1825'den bu yana tam beş kez yaşadık ve şu anda (1877) altıncı kez yaşıyoruz. Ve bunalımların karakteri, Fourier'in birincisini: Crise plethorique, bolluktan bunalım olarak adlandırırken hepsini birden nitelendirdiği[65] kadar belirgindir.

[1] Engelli koşu

Bunalımlar sırasında, toplumsal üretimle kapitalist mülk edinme arasındaki çelişki, zora dayanan patlamaya varır. Meta dolaşımı, o an için yok edilmiştir: Dolaşım aracı olan para, dolaşım engeli durumuna gelmiştir; meta üretimin ve meta dolaşımının bütün yasaları ters-yüz edilmiştir. Ekonomik çatışma, doruk noktasına ulaşmıştır: *Üretim tarzı, dağılım tarzına isyan etmektedir.*

Fabrika içindeki üretimin toplumsal örgütlenmesinin yanında ve üzerinde var olan toplumdaki üretim anarşisiyle bağdaşmaz duruma geldiği noktaya ulaştığı olgusu, bu olgu, kapitalistlerin kendisi için, sermayelerin bunalımlar sırasında birçok büyük ve ondan daha çok sayıda küçük kapitalistin yıkımı yoluyla zora dayanan yoğunlaşması tarafından elle tutulur hale getirilir. Kapitalist üretim tarzının tüm mekanizması, onun tarafından üretilen üretici güçlerin baskısı altında işlemez duruma gelir. O, bu üretim araçları kitlesini artık tümüyle sermayeye dönüştüremez; bunlar boşta kalır ve tam da bu nedenle yedek sanayi ordusu da boşta kalmak zorunda kalır. Üretim araçları, geçim araçları, emre amade işçiler, üretimin ve genel zenginliğin bütün unsurları bol miktarda mevcuttur. Ama üretim ve geçim araçlarının sermayeye dönüşmesine engel olan tam da o olduğu için, "bolluk, sefaletin ve kıtlığın kaynağı olur" (Fourier). Çünkü kapitalist toplumda üretim araçları, önceden sermayeye, insan işgücünün sömürüsünün araçlarına dönüşmeden, faaliyete geçemezler. Üretim ve geçim araçlarının sermaye niteliği zorunluluğu, onlarla işçiler arasında bir hayalet gibi durmaktadır. Tek başına bu, üretimin nesnel ve kişisel kaldıraçlarının buluşmasını engeller; tek başına bu, üretim aletlerinin işlemesini, işçilerin çalışmasını ve yaşamasını yasaklar. Yani bir taraftan, kapitalist üretim tarzı, bu üretici güçleri yönetmeye devam etmedeki yeteneksizliği konusunda suçüstü yakalanır. Diğer taraftan, bizzat bu üretici güçler, artan bir güçle, çelişkinin ortadan kaldırılmasına, serma-

ye karakterlerinden kurtulmaya ve *toplumsal üretici güçler karakterlerinin gerçekten tanınmasına* zorlarlar.

Kapitalistler sınıfını, giderek daha fazla, sermaye ilişkileri içinde bir bütün olarak olanaklı olduğu ölçüde, kendilerine toplumsal üretici güçler işlemi yapmaya zorlayan, muazzam derecede büyüyen üretici araçların sermaye özelliklerine karşı bu tepkisi, toplumsal niteliklerinin kabul edilmesine yönelik artan zorlamalarıdır. Hem sınırsız kredi şişkinliğiyle endüstriyel yüksek basınç dönemi ve hem de büyük kapitalist kurumların yıkımı yoluyla çöküş, daha büyük üretim aracı kitlelerinin karşımıza anonim şirketlerin çeşitli türleri olarak çıkan toplumsallaştırma biçimine yol açar. Bu üretim ve ulaşım araçlarının kimileri, örneğin demiryolları gibi, kapitalist sömürünün diğer biçimlerini başından itibaren dıştalayacak kadar muazzam büyüklüktedir. Gelişmenin belli bir aşamasında bu biçimde artık yetmez olur; bir ve aynı sanayi dalının yerli büyük üreticileri, üretimin düzenlenmesi amacıyla bir "tröst" halinde birleşirler; üretilecek toplam miktarı belirler, kendi aralarında dağıtır ve böylelikle önceden saptanmış fiyatları zorla dayatırlar. Ama böylesi tröstler, daha henüz işlerin kötü gittiği ilk dönemde çoğunlukla dağıldıklarından, böylelikle, daha çok yoğunlaşmış bir toplumsallaştırılmaya yol açarlar: Tüm sanayi dalı, tek bir anonim şirkete dönüşür, ülke içi rekabet yerini bu ülke içi tekele bırakır; tıpkı şimdi, bütün 48 fabrikanın, bütünlüklü olarak yönetilen 120 milyon mark sermayeli tek bir şirketin elinde işletilerek kaynaşmasından sonra, İngiliz alkali üretiminde olduğu gibi.

Tröstlerde, serbest rekabet tekele dönüşür, kapitalist toplumun plansız üretimi, yaklaşmakta olan sosyalist toplumun planlı üretimi karşısında teslim olur. Ancak, ilk başta kapitalistlerin yararına ve çıkarına. Ama sömürü burada, çökmek zorunda olduğu kadar elle tutulur hale gelir. Hiç bir halk, tröstler tarafından yönetilen üretime, topluluğun küçük bir kupon kesicileri çe-

tesi tarafından utanmazca sömürülmesine izin vermez. Şöyle ya da böyle, tröstlerle yada tröstlersiz, kapitalist toplumun resmi temsilcisi olan devlet, üretimin yönetimini eline almak zorundadır.* Devlet mülkiyetine dönüşme zorunluluğu, önce büyük ulaşım kurumlarında ortaya çıkar: Posta, telgraf, demiryolları.

Bunalımlar, burjuvazinin modern üretici güçlerin yönetimini sürdürmede yeteneksizliğini ortaya çıkarıyorsa, büyük üretim ve ulaşım kurumlarının anonim şirketlere, tröstlere ve devlet mülkiyetine dönüşmesi de burjuvazinin de aynı amaçlar için gereksizliğini gösterir. Kapitalist, artık gelirleri cebine indirmekten, kupon kesmekten ve çeşitli kapitalistlerin karşılıklı olarak birbirlerinin sermayesini birbirlerinin elinden aldıkları borsada oynamaktan başka bir etkinliğe sahip değildir. Kapitalist üretim tarzı, ilk önce işçilerin ayağını kaydırdıysa, şimdi de kapitalist-

* *Zorundadır*, diyorum. Çünkü, yalnızca, üretim ve ulaşım araçlarının anonim şirketlerinin yönetimini *gerçekten* aşmaları ve yani devletleştirmenin *ekonomik* olarak kaçınılmaz olması durumunda, yalnızca bu durumda, onu gerçekleştiren bugünkü devlet de olsa, ekonomik bir ilerleme, tüm üretim araçlarına toplumun kendisi tarafından el konulmasının yeni bir ön aşamasına ulaşılması anlamına gelir. Ama son zamanlarda, Bismarck'ın devletleştirmeye girişmesinden bu yana, belirli bir sahte sosyalizmmmmm türedi ve hatta, şurada ya da burada Bismarck tarzı bile olsa, *her* devletleştirmeyi sosyalistçe ilan eden bir yalakalık şeklinde yozlaştı[66]. Ancak, tütünün devletleştirilmesi sosyalistçe olsaydı, bu durumda Napoleon ve Meternich, sosyalizmin kurucuları arasında sayılmalıydı. Belçika devleti, tümüyle güncel politik ve mali nedenlerle ana demiryollarını bizzat inşa ettiyse; Bismarck, herhangi bir ekonomik zorunluluk olmaksızın, basit bir şekilde, onları bir savaş durumunda daha iyi ayarlayabilmek ve kullanabilmek, demiryolu memurlarını oy deposu olarak yetiştirmek ve esas olarak, kendisine parlamento kararlarından bağımsız yeni bir gelir kaynağı sağlamak istiyorsa — bu durumda bunlar, doğrudan ya da dolaysız, bilinçli ya da bilinçsiz, kesinlikle sosyalist bir adım değildi. Aksi durumda, kraliyet deniz ticareti[67], kraliyet porselen manüfaktürü ve hatta ordudaki bölük terzisi ya da III. Friedrich Wilhelm döneminde, Otuz Yıl Savaşları döneminde, bir aklıevvel tarafından önerilen genelevlerin devletleştirilmesi bile sosyalist kurumlar olurdu.

lerin ayağını kaydırmakta ve onları, tıpkı işçiler gibi, şimdilik yedek sanayi ordusunun içine olmasa bile, artık nüfusun içine attı.

Ama ne anonim şirketlere ve tröstlere, ne de devlet mülkiyetine dönüşüm, üretici güçlerin sermaye özelliğini ortadan kaldırmaktadır. Anonim şirketlerde ve tröstlerde, bu durum tümüyle ortadadır. Ve modern, devlet de, yine, yalnızca, kapitalist üretim tarzının genel dış koşullarının işçilerin ve tek tek kapitalistlerin saldırısına karşı korunması için burjuva toplumun kurduğu bir örgüttür. Modern devlet, biçimi ne olursa olsun, esas olarak kapitalist bir makine, kapitalistlerin devleti, ideal genel kapitalisttir. Ne kadar çok üretim aracını mülkiyetine geçirirse, o kadar çok gerçek bir genel kapitalist olur, o kadar çok vatandaşı sömürür. İşçiler, ücretli işçiler, yani proleterler olarak kalır. Sermaye ilişkisi ortadan kaldırılmaz, daha çok doruğuna tırmandırılır. Ama dorukta dönüşür. Üretici güçler üzerindeki devlet mülkiyeti, çatışmanın çözümü değildir, ama çözümün biçimsel aracını, elde bulundurulmasını içinde taşır.

Bu çözüm, yalnızca, modern üretici güçlerin toplumsal niteliğinin gerçekten tanınmasında, yani üretim, mülk edinme ve değişim tarzının üretim araçlarının toplumsal karakteriyle uyum içine getirilmesinde yatabilir. Ve bu yalnızca, toplumun kendisininkinin dışında diğer her türlü yönetimi aşmış üretici güçlere açıkça ve dolambaçlı olmayan yollarla elkoymasıyla gerçekleşebilir. Üretim araçlarının ve ürünlerin bugün bizzat üreticilerin kendisine yönelen, üretim ve değişim tarzını devrevi olarak parçalayan ve kendisini ancak körlemesine etkide bulunan doğa yasası olarak zorbaca ve tahrip edici bir şekilde kabul ettiren toplumsal karakteri, üreticiler tarafından tam bir bilinçle kabul edilir ve bir rahatsızlık ve devrevi yıkım nedeni olmaktan çıkıp üretimin güçlü bir kaldıracı durumuna dönüşür.

Toplumsal etkin güçler, tıpkı doğa yasaları gibi etki yaparlar: Onları tanımadığımız ve hesaba katmadığımız sürece, körlemesine, zorbaca, tahrip edici. Ama onları bir kez tanıdıktan, faaliyetlerini, yönlerini, etkilerini kavradıktan sonra, onları giderek daha fazla kendi irademize bağımlı kılmak ve onlar aracılığıyla amaçlarımıza ulaşmak, yalnızca bize bağlıdır. Ve bu, özellikle de, bugünkü zorlu üretici güçler için geçerlidir. Doğalarını ve karakterlerini anlamayı inatla reddettiğimiz sürece —ve kapitalist üretim tarzı ve onun savunucuları, bu anlayışa karşı ayak diretmektedirler—, bu güçler, bize rağmen, bize karşı, etkilerini gösterirler, daha önce ayrıntılı bir şekilde ortaya koyduğumuz gibi, bize egemen olurlar. Ama bir kez doğaları kavrandıktan sonra, birleşmiş üreticilerin elinde, şeytani efendiler olmaktan çıkıp uysal hizmetçiler durumuna dönüşebilirler. Bu, fırtınanın şimşeğindeki elektriğin tahrip edici zoruyla telgrafın ve elektrik arkının gemlenmiş elektriği arasındaki fark; yangınla insanın hizmetinde etkiyen ateş arasındaki fark gibidir. Bugünkü üretici güçlerin en sonunda tanınan doğalarına göre bu ele alınmasıyla birlikte, toplumsal üretim anarşisinin yerine, üretimin toplulu-ğun ve her bir bireyin gereksinimlerine göre toplumsal-planlı bir düzenlenmesi geçer. Ürünün önce üreticiyi, daha sonra da mülk edineni boyunduruk altına aldığı kapitalist mülk edinme tarzının yerini ürünlerin modern üretim araçlarının kendilerinin doğasında yatan mülk edinme tarzı alır: Bir yandan, üretimin korunması ve genişletilmesinin aracı olarak doğrudan toplumsal mülk edinme, diğer yandan, yaşam ve zevk aracı olarak bireysel mülk edinme.

Kapitalist üretim tarzının nüfusun büyük çoğunluğunu giderek daha fazla proleterlere dönüştürerek, bu alt-üst oluşu, çöküş tehdidi karşısında, gerçekleştirmek zorunda olan gücü yaratır. Toplumsallaştırılmış büyük üretim araçlarının giderek daha faz-

la devlet mülkiyetine dönüşümünü dayatarak, alt-üst oluşun gerçekleşmesinin yolunu bizzat gösterir. Proletarya, devlet iktidarını ele geçirerek üretim araçlarını önce devlet mülkiyetine dönüştürür. Ama böylelikle, bizzat kendisini proletarya olarak, bütün sınıf farklarını ve sınıf karşıtlıklarını ve bununla birlikte devlet olarak devleti ortadan kaldırır. Sınıf karşıtlıkları içinde hareket eden şimdiye kadarki toplumun, bir devlete, yani dış üretim koşullarının, yani sömürülen sınıfların mevcut üretim tarzı tarafından belirlenen baskı koşulları (kölelik, serflik ya da bağımlılık, ücretli emek) içinde zorla bastırılmasının ayakta tutulabilmesi için mevcut sömürücü sınıfların bir örgütüne gereksinimi vardır. Devlet, tüm toplumun resmi temsilcisi, onun görünür bir organ halinde birleştirilmesiydi ve zamanında tüm toplumu bizzat temsil eden sınıfın devleti olduğu sürece buydu: Antik dönemde köle sahibi yurttaşların, ortaçağda feodal soyluların, zamanımızda burjuvazinin devleti. Ve sonunda tüm toplumun gerçek temsilcisi durumuna gelerek, kendisini gereksiz kılar. Artık baskı altında tutulacak toplumsal sınıf kalmadığı, sınıf egemenliği ve şimdiye kadarki toplumsal üretim anarşisi içinde yatan bireysel yaşam uğruna mücadeleyle birlikte bundan kaynaklanan çatışmalar ve aşırılıklar da ortadan kaldırıldığı zaman, artık özel bir baskı gücünü, yani bir devleti gerekli kılan bastırılacak bir şey kalmaz. Devletin gerçekten tüm toplumun temsilcisi olarak ortaya çıktığı son eylemi —toplum adına üretim araçlarına el konulması—, aynı zamanda, devlet olarak son bağımsız eylemidir. Bir devlet iktidarının toplumsal ilişkilere müdahalesi, birbiri ardı sıra bütün alanlarda gereksiz hale gelir ve daha sonra kendiliğinden uykuya dalar. Kişiler üzerinde hükümet yerine şeylerin yönetimi ve üretim süreçlerinin yönlendirilmesi geçer. Devlet, "yok edilmez", o, *söner*. "Özgür halk devleti"[68] şeklindeki boş söylem, hem geçici ajitatif haklılığına, hem de kesin bilimsel yetersizliğine göre; sözde anarşistlerin devletin bugünden yarına

yok edilmesi gerektiği şeklindeki talebi de buna göre ölçülmelidir.

Tüm üretim araçlarına toplum tarafından el konulması, kapitalist üretim tarzının tarihsel olarak ortaya çıkmasından bu yana, hem tek tek ve hem de tüm mezheplere, az çok belirsiz bir şekilde gelecek ülküsü olarak göründü. Ama bu, ancak uygulanmasının gerçek önkoşullarının mevcut olmasıyla birlikte, olanaklı olur, tarihsel bir zorunluiuk haline gelir. Her toplumsal ilerleme gibi, o da, sınıfların varlığının adaletle, eşitlikle vs. çelişmesinin kavranmasıyla, salt bu sınıfları ortadan kaldırma isteğiyle değil, tersine belirli yeni ekonomik koşullarla uygulanabilir hale gelir. Toplumun sömüren ve sömürülen, egemen ve ezilen sınıflar olarak bölünmesi, üretimin eski kısıtlı gelişmesinin zorunlu bir sonucuydu. Toplumsal toplam emek, bütün herkesin güçbela yaşaması için gerekli olanı yalnızca çok az aşan bir ürün sağladığı sürece, yani çalışma toplum üyelerinin büyük çoğunluğunun bütün ya da neredeyse bütün zamanını aldığı sürece, toplum zorunlu olarak sınıflara bölünür. Kendilerini yalnızca çalışmaya vermiş büyük çoğunluğun yanı sıra, doğrudan üretici çalışmadan muaf tutulmuş ve emeğin yönetimi, devlet işleri, adalet, bilimi, sanat vb. gibi toplumun tüm ortak işlerini gören bir sınıf oluşur. Sınıflara bölünmenin temelinde yatan, işbölümü yasasıdır. Ama bu, sınıflara bu bölünmenin zor ve talan, kurnazlık ve hileyle kabul ettirilmiş olmasını ve egemen sınıfın, dizginleri bir kez eline geçirdikten sonra, egemenliklerini çalışan sınıfların sırtından pekiştirmeyi ve toplumsal yönetimi kitlelerin artan sömürüsüne dönüştürmeyi ihmal etmemesini engellemez.

Ama buna göre, sınıflara bölünme nasıl ki tarihsel bir haklılığa sahipse, aynı şekilde, buna yalnızca belirli bir zaman dilimi için, belirli toplumsal koşullar için sahiptir. Bu, üretimin yetersizliği üzerine kuruldu; modern üretici araçların tam gelişmesi

tarafından silinip süpürülecektir. Ve gerçekten de, toplumsal sınıfların ortadan kaldırılmasının önkoşulu, yalnızca şu ya da bu belirli egemen sınıfın değil, aynı zamanda bir bütün olarak bir egemen sınıfın, yani bizzat sınıf farklılıklarının üzerinde bir anakronizma olduğu, yani eskidiği tarihsel gelişme derecesidir. Bunun önkoşulu, üretimin gelişmesinin, üretim araçlarına ve ürünlere ve bunlarla birlikte politik egemenliğe, eğitim ve entelektüel yönetim tekeline özel bir toplum sınıfı tarafından el konulmasının yalnızca gereksiz hale gelmekle kalmayıp, aynı zamanda ekonomik, politik ve entelektüel olarak gelişmenin bir engeli haline geldiği bir yükseklik derecesidir. Bu noktaya şimdi ulaşılmıştır. Burjuvazinin politik ve entelektüel iflası artık kendisi için bile bir giz olmadığı gibi, ekonomik iflası da, düzenli olarak her on yılda bir gelmektedir. Her bunalımda toplum, kendisinin kendisi için kullanılamaz üretici güçlerinin ve ürünlerin ağırlığı altında boğulmakta ve çaresiz bir şekilde, tüketici eksikliği olduğu için üreticilerin tüketecek bir şey bulamaması gibi saçma bir çelişkiyle karşı karşıya durmaktadır. Üretim araçlarının yayılma gücü, kapitalist üretim tarzının kendisine taktığı bağları parçalamaktadır. Onun bu bağlardan kurtarılması, üretici güçlerin ve onlarla birlikte üretimin kendisinin pratik olarak sınırsız artmasının kesintisiz, sürekli olarak hızla ilerleyen gelişmesinin ön koşuludur. Bu da yetmez. Üretim araçlarının toplumsal olarak mülk edinilmesi, yalnızca üretimin şimdi mevcut yapay kösteklenmesini değil, aynı zamanda, şu anda üretimin kaçınılmaz yol arkadaşı olan ve bunalımlarda doruk noktasına ulaşan, üretici güçlerin ve üretimin olumlu israfı ve yıkımını da ortadan kaldırır. O, ayrıca egemen sınıfların ve onların politik temsilcilerinin saçma lüks israfının ortadan kaldırılması yoluyla, bir üretim araçları ve ürün kitlesini topluluk için serbest hale getirir. Toplumsal üretim aracılığıyla tüm toplum üyelerine, yalnızca maddi olarak tümüyle yeterli olmayan, günden güne zengin-

leşmekle kalmayıp, aynı zamanda bedensel ve zihinsel yeteneklerinin tümüyle özgür gelişmesini ve çalışmasını güvence eden bir yaşam sağlama olanağı, bu olanak şimdi ilk kez burada, ama *buradadır.**

Üretim araçlarına toplum tarafından el konulmasıyla birlikte, meta üretimi ve onunla birlikte ürünün üretici üzerindeki egemenliği ortadan kaldırılır. Toplumsal üretim içindeki anarşinin yerini planlı–bilinçli örgütlenme alır. Bireysel yaşam uğruna mücadele sona erer. İnsan, böylelikle ilk kez, belirli anlamda, artık kesin olarak hayvanlar aleminden ayrılır, hayvanca yaşama koşullarından çıkıp insanca yaşama koşullarına geçer. İnsanları çevreleyen yaşam koşullarının şimdiye kadar insana egemen olan çevresi, şimdi, kendi toplumsallaşmalarının efendileri oldukları için ve efendileri olarak, ilk kez doğanın bilinçli, gerçek efendileri olan insanların egemenliği ve denetimi altına girer. Onların kendi toplumsal eylemlerinin onlara şimdiye kadar yabancı gelen, onlara egemen olan doğa yasaları olarak karşılarında duran yasaları, bundan sonra insanlar tarafından tam bir uzmanlıkla kullanılmakta ve egemenlik altına alınmaktadır. İnsanların kendilerine şimdiye kadar doğa ve tarih tarafından dayatılmış olarak karşılarında duran kendi toplumsallaşmaları, şimdi onların özgür eylemi olur. Şimdiye kadar tarihe egemen olan

---

* Birkaç sayı, modern üretim araçlarının kapitalist baskı altında bile, muazzam yayılma gücü hakkında bir bilgi verebilir. Giffer'in [69] hesaplarına göre, Büyük Britanya ve İrlanda'nın toplam zenginliği, yuvarlak sayılarla şöyledir:

1814..... 2200 milyon sterlin = 44 milyar mark

1865..... 6100 milyon sterlin = 122 milyar mark

1875..... 8500 milyon sterlin = 170 milyar mark

Bunalımlar sırasında üretim araçlarının ve ürünlerin yıkımına gelince, Alman sanayicilerinin 21 Şubat 1878 tarihinde, Berlin'de toplanan 2. kongresinde, yalnızca *Alman* demir sanayisinin son çöküş sırasındaki toplam kaybı, 455 milyon mark tutmaktadır.

nesnel, yabancı güçler, kendiliğinden insanların denetimi altına girerler. İşte ancak bu andan itibaren insanlar, tam bir bilinçle tarihlerini bizzat yapacak, işte ancak o andan itibaren onlar tarafından harekete geçirilen toplumsal nedenler, ağırlıklı olarak ve sürekli olarak artan ölçüde kendilerinden istenen sonucu göstereceklerdir. Bu insanlığın zorunluluk aleminden özgürlük alemine sıçrayışıdır.

Son olarak, gelişme akışımızı kısaca özetleyelim:

I– *Ortaçağ Toplumu.* Küçük bireysel üretim. Bireysel kullanıma uyarlanmış, bundan ötürü ilkel bir kabalıkta, bayağı, cücemsi etkili üretim araçları. Ya üreticinin, ya da feodal beyin doğrudan tüketimi için üretim. Yalnızca bu tüketimin üzerinde bir üretim artığına rastlandığı yerde, bu artık satışa sunulur ve değişime girer: daha henüz oluşum içinde bulunan meta üretimi; ama daha şimdiden *toplumsal üretimdeki anarşiyi* embriyon durumunda içerir.

II– *Kapitalist Devrim.* Sanayinin önce basit işbirliği ve manüfaktür aracılığıyla dönüşümü. Şimdiye kadar dağınık olan üretim araçlarının büyük atölyelerde toplanması; bunun sonucu bireysel üretim araçlarının toplumsal üretim araçlarına dönüşümü, — bir bütün olarak değişim biçimine dokunmayan dönüşüm. Eski mülk edinme biçimleri yürürlükte kalır. *Kapitalist* ortaya çıkar: üretim araçlarının sahibi niteliğiyle, ürünlere de el koyar ve onları meta durumuna getirir. Üretim, toplumsal bir eylem durumuna gelmiştir; değişim ve onunla birlikte mülk edinme, bireysel eylemler, tek tek bireyin eylemleri olarak kalırlar: *Toplumsal ürüne, tek bir kapitalist tarafından el konur.* Bugünkü toplumun içinde hareket ettiği tüm çelişkilerin kendisinden kaynaklandığı ve büyük sanayiin açıkça ortaya çıkardığı temel çelişki.

A) Üreticinin üretim araçlarından ayrılması. İşçinin ömürbo-

yu ücretli işçiliğe mahkûm edilmesi. *Proletarya-burjuvazi karşıtlığı.*

B) Meta üretimine egemen olan yasaların giderek daha açık bir biçimde kendini göstermesi ve artan etkililiği. Dizginsiz rekabet mücadelesi. *Tek bir fabrikadaki toplumsal örgütlenmeyle üretimin bütünündeki toplumsal anarşi çelişkisi.*

C) Bir yanda, rekabet tarafından her fabrikatör için zorunlu buyruk durumuna getirilen ve işçilerin sürekli olarak artan bir şekilde hizmet dışı bırakılmasıyla aynı anlama gelen makinelerin yetkinleşmesi: *Yedek sanayi ordusu.* Diğer yanda, üretimin sınırsız genişletilmesi, yine her fabrikatör için zorunlu rekabet yasası. Her iki yanda da, üretici güçlerin görülmemiş gelişmesi, arzın talebi aşması, aşırı üretim, pazarların aşırı bir şekilde doldurulması, on yıllık bunalımlar, kısır döngü; *burada, üretim araçları ve ürün artığı — orada,* işsiz ve yaşama araçlarından yoksun işçi *fazlası;* ama üretimin ve toplumsal refahın bu iki kaldıracı, kapitalist üretim biçimi, daha önce sermayeye dönüşmemişlerse, üretici güçlerin etkin olmasını, ürünlerin de dolaşımını yasakladığından, birbiriyle buluşamaz: ki tam da bu, onların bolluğunu engeller. Çelişki, saçmalık derecesine tırmanmıştır: *üretim tarzı, değişim biçimine karşı başkaldırır.* Burjuvazi, kendi toplumsal üretici güçlerinini yönetmeye devam etmedeki yeteneksizliği konusunda suç üstü yakalanmıştır.

D) Üretici güçlerin toplumsal niteliğinin kısmi tanınması, kapitalistlere bizzat dayatılmış. Büyük üretim ve ulaştırma organizmalarının önce *anonim şirketler,* sonra tröstler, en son da *devlet* tarafından mülk edinilmesi. Burjuvazinin gereksiz bir sınıf olduğu ortaya çıkar; onun tüm toplumsal işlevleri, ücretli görevliler tarafından yerine getirilir.

III– *Proleter Devrim,* çelişkilerin çözümü: proletarya, kamu iktidarını ele geçirir ve bu iktidar sayesinde burjuvazinin elinden

kayan toplumsal üretim araçlarını kamu mülkiyeti durumuna dönüştürür. Bu eylem aracılığıyla, üretim araçlarını daha önceki sermaye niteliklerinden kurtarır ve onların toplumsal niteliklerine, kendilerini kabul ettirme yolunda tam bir özgürlük verir. Önceden belirlenmiş bir plana göre toplumsal bir üretim, artık olanaklıdır. Üretimin gelişmesi, çeşitli toplumsal sınıfların bundan sonraki varlığını tarihsel olarak eskimiş bir duruma getirir. Toplumsal üretim anarşisinin ortadan kalktığı ölçüde, devletin siyasal otoritesi de uykuya dalar. Sonunda, kendi tarzlarındaki toplumsallaşmalarının efendisi olan insanlar, böylece, aynı zamanda doğanın efendileri, kendilerinin de efendisi durumuna gelirler — özgürleşirler.

Bu dünyayı kurtarıcı eylemi gerçekleştirmek, modern proletaryanın tarihsel görevidir. Bunun tarihsel koşullarını ve bununla birlikte bizzat doğasını incelemek ve böylelikle, kendi eyleminin koşullarını ve doğasını eyleme çağrılan, bugünkü ezilen sınıfın bilincine çıkarmak, proleter hareketin teorik ifadesinin, bilimsel sosyalizmin görevidir.

FRIEDRICH ENGELS

Mark
(Alman Köylüsü Neydi?
Nedir?
Ne olabilir?)

1882 Eylül ortasıyla Aralık ortası arasında yazıldı.

İlk kez, Friedrich Engels'in "Sosyalizmin Ütopyadan Bilime Gelişmesi"nin, Hottingen-Zürich 1882, eki olarak yayınlandı.

Karl Marx/Friedrich Engels: Eserler, Cilt 19, s. 317-330'a göre.

Eldeki metin, Engels tarafından 1891'de temin edilen son baskıya dayanmaktadır. Engels'in 1883'de ayrı bir çalışmayla eklediği son üç paragraf, Köylü Bildirisi'nden sonra basılmıştır.

Der deutsche Bauer.

Was war er? Was ist er? Was könnte er sein?

In einem Lande wie Deutschland, wo noch ungefähr zwei Drittel der Bevölkerung vom Landbau leben, ist es nothwendig, daß die sozialistischen Arbeiter auch durch sie die Bauern erfahren, wie das heutige Grundeigenthum, großes wie kleines, entstanden ist, nothwendig, daß dem heutigen Elend der Taglöhner und der heutigen Verschuldungsknechtschaft der Kleinbauern entgegengehalten werde das alte Gemeineigenthum aller freien Männer an dem, was damals für sie in Wahrheit ein „Vaterland", ein ererbter freier Gemeindebesitz war. Ich gebe daher eine kurze geschichtliche Darstellung jener uralten deutschen Bodenverfassung, die sich in Überresten bis auf unsere Tage erhalten, die aber im ganzen Mittelalter als Grundlage und Vorbild aller öffentlichen Verfassung gedient und das ganze öffentliche Leben, nicht nur in Deutschland, sondern auch in Nordfrankreich, England und Skandinavien durchdrungen hat, und die dennoch, bis auf die neueste Zeit, fast ganz in Vergessenheit gerathen war.

Zwei naturwüchsig entstandene Thatsachen beherrschen die Urgeschichte aller oder doch fast aller Völker: Gliederung des Volkes nach Verwandtschaft, und Gemeineigenthum am Grund und Boden. So war es auch bei den Deutschen. Als sie nach langen Wanderzügen vor mehr als zweitausend Jahren das Land östlich vom Rhein und nördlich von der Donau in Besitz nahmen, ließ sich dort jeder Stamm wieder nicht nach Laune oder Zufall, sondern nach der Geschlechtsverwandtschaft der Stammesglieder. Dies wird uns ausdrücklich von Cäsar berichtet, dem ersten römischen Feldherrn, der (vor etwas über 1900 Jahren) deutschen Boden betrat. Der näher verwandten größeren Gruppen sei ein bestimmter Bezirk zu, worin wieder die einzelnen, eine Anzahl Familien umfassenden Geschlechter sich derzweise niederließen. Mehrere verwandte Dörfer bildeten eine Hundertschaft, mehrere Hundertschaften einen Gau; die Gesammtheit der Gaue war das Volk selbst. Der Boden, den die Ortschaft nicht in Anspruch nahm, blieb zur Verfügung der Hundertschaft; was dieser nicht zugetheilt war, verblieb dem Gau; was dann noch verfügbar war —.

Engels'in Köylü Bildirisi'nin (1883) ilk sayfası.

ländliche Parzellenwirthschaft rettungslos vernichten und durch das große Grundeigenthum ersetzen, falls — ihnen dazu die nöthige Zeit vergönnt wird.

Denn schon droht dem ganzen europäischen Ackerbau, wie er heute betrieben wird, ein übermächtiger Nebenbuhler in der amerikanischen Massenproduktion von Getreide. Gegen diesen von der Natur selbst urbar gemachten und auf eine lange Reihe von Jahren gedüngten Boden, der um ein Spottgeld zu haben ist, können weder unsere verschuldeten Kleinbauern noch unsere ebenso tief in Schulden steckenden Großgrundbesitzer ankämpfen. Die ganze europäische landwirthschaftliche Betriebsweise erliegt vor der amerikanischen Konkurrenz. Ackerbau in Europa bleibt möglich nur, wenn er gesellschaftlich betrieben wird und für Rechnung der Gesellschaft.

Das sind die Aussichten für unsere Bauern. Und das Gute hat die Herstellung einer, wenn auch verkümmerten, freien Bauernklasse gehabt, daß sie den Bauer in eine Lage versetzt hat, in der er — mit dem Beistand seiner natürlichen Bundesgenossen, der Arbeiter — sich selbst helfen kann, sobald er nur begreifen will, wie.

Aber wie? — Durch eine Wiedergeburt der Mark, aber nicht in ihrer alten, überlebten, sondern in einer verjüngten Gestalt; durch eine solche Erneuerung der Bodengemeinschaft, daß diese den kleinbäuerlichen Genossen nicht nur alle Vortheile des Großbetriebs und der Anwendung der landwirthschaftlichen Maschinerie zuwendet, sondern ihnen auch die Mittel bietet, neben dem Ackerbau Großindustrie mit Dampf- oder Wasserkraft zu betreiben, und zwar für Rechnung nicht von Kapitalisten, sondern für Rechnung der Genossenschaft.

Ackerbau im Großen und Benutzung der landwirthschaftlichen Maschinerie — das heißt mit anderen Worten: Ueberflüssigmachung der landwirthschaftlichen Arbeit des größten Theils der Kleinbauern, die jetzt ihre Felder selbst bestellen. Damit diese vom Feldbau verdrängten Leute nicht arbeitslos bleiben, oder in die Städte gedrängt werden, dazu gehört industrielle Beschäftigung auf dem Lande selbst, und diese kann nur vortheilhaft für sie betrieben werden im Großen, mit Dampf- oder Wasserkraft.

Wie das einrichten? Darüber denkt einmal nach, deutsche Bauern. Wer Euch dabei allein beistehen kann, das sind — die Sozialdemokraten.

Engels'in Köylü Bildirisi'nin (1883) son sayfası.

Almanya gibi nüfusun hemen hemen yarısının tarımdan yaşadığı bir ülkede, sosyalist işçilerin ve onlar aracılığıyla köylülerin, bugünkü hem büyük ve hem de küçük toprak mülkiyetinin nasıl oluştuğunu öğrenmeleri; gündelikçilerin bugünkü sefaletinin ve küçük köylülerin borç boyunduruğunun bütün özgür adamların eskiden onlar için gerçekte bir "anavatan", miras kalmış özgür ortak mülkiyeti olan eski ortak mülkiyetle karşılaştırılması gerekir. Bundan ötürü, cılız kalıntılar halinde günümüze kadar korunmuş, tüm ortaçağ boyunca tüm kamu düzeninin temeli ve örneği olarak hizmet etmiş ve yalnızca Almanya'da değil, aynı zamanda Kuzey Fransa, İngiltere ve İskandinavya'da tüm toplumsal yaşama işleyen çok eski Alman toprak düzeninin kısa bir tarihsel sunumunu veriyorum. Ve o, buna rağmen, öylesine bir şekilde unutuldu ki, ancak son zamanda C. L. Maurer, onun gerçek önemini yeniden keşfetmek zorunda kaldı[70].

Doğal olarak oluşmuş iki olgu, bütün ya da hemen hemen bütün halkların ilkçağ tarihine egemendir: Halkın akrabalığa ve toprak üzerindeki ortak mülkiyetine göre bölünmesi. Bu durum, Almanlarda da böyleydi. Tıpkı aşiretlere, boylara ve soylara göre bölünmeyi Asya'dan getirdikleri, tıpkı Romalılar zamanında muharebe düzeninin en yakın akrabaların sürekli olarak omuz omuza durarak oluşturulması gibi, bu bölünme, Ren'in doğusunda ve Tuna'nın kuzeyindeki yeni alanın mülk edinilmesine de egemen oldu. Yeni yerleşme yerine, her aşiret keyiflerine ve rastlantıya göre değil, tersine, Sezar'ın açık bir şekilde söyledi-

ği gibi, aşiret üyelerinin soy ilişkilerine göre yerleşti[71]. Yakın akraba büyük gruplara, içinde yine belli sayıda tek tek aileleri kapsayan soyların köyler halinde yerleştikleri belirli bir bölge düşüyordu. Çok sayıda akraba köy bir yüzlük (eski yüksek Almanca *huntari*, eski kuzey dilinde *heradh*), birçok yüzlük bir eyalet oluşturuyordu; eyaletlerin toplamı da halkın kendisiydi. Yerleşim bölgesinin el koymadığı toprak, yüzlüğün elinde kalıyordu; buna verilmeyen de eyalete kalıyordu. Bundan sonra da henüz kullanılabilecek her yerde —genellikle çok büyük bir toprak parçası— tüm halkın doğrudan mülkiyetinde kalıyordu. Örneğin, İsveç'de ortak mülkiyetin bu çeşitli aşamaları, yan yana durmaktadır. Her köy, köy ortak toprağına *(bys almäningar)* sahipti ve bunun yanında her yüzlük *(härads)*, eyalet ve memleket parçası ***(lands)*** ve son olarak da tüm halkın temsilcisi olarak kral tarafından kullanılan burada *konungs almänningar* diye adlandırılan bir halk ortak mülkiyeti vardı. Ama kralınki de dahil, bütün bunların adı ayrım gözetmeksizin almänningar, komün toprağı, ortak topraktır.

Ortak toprağın bu tam alt bölümü içinde herhalükârda daha sonraki bir gelişme aşamasına ait olan eski-İsveç düzeni, bu biçimi içinde Almanya'da bir kez var olduysa da, kısa bir süre sonra tekrar kayboldu. Nüfusun hızla artışı, her bir köye ayrılan çok geniş toprak parçasını, *mark* ile, ana köyle eşit haklara ya da daha az hakka sahip olarak tek bir mark topluluğu oluşturan bir dizi yavru köy yarattı; öyle ki, Almanya'da, kaynakların geriye doğru gidebildiği ölçüde, her yerde az ya da çok sayıda köyü bir mark birliği halinde birleşmiş olarak buluyoruz. Bu birliklerin üzerinde, en azından ilk dönemlerinde, yüzlüklerin ya da eyaletlerin daha büyük mark birlikleri duruyordu ve tüm halk, başlangıçta doğrudan halk mülkiyetinde kalan toprağın yönetimi ve kendi bölgesine ait alt marklar üzerinde gözetim için tek bir büyük mark topluluğu oluşturdu.

Frankonya imparatorluğunun Ren'in doğusundaki Almanya'yı kendisine bağladığı zaman kadar, mark topluluğunun ağırlık noktası eyalete düşüyor, eyaletin asıl mark topluluğunu kapsamış gibi görünüyor. Bu kadar çok eski markın imparatorluğun resmi bölünmesinde mahkeme eyaleti olarak tekrardan görünmesi, yalnızca bununla açıklanabilir. Ama bundan kısa bir süre sonra, eski büyük markların parçalanması başladı. Ancak daha henüz 13. ya da 14. yüzyılın "İmparator Yasası"nda[72], bir markın 6 ile 12 köyü kapsaması kuralı geçerlidir.

Sezar döneminde, Almanların en azından bir bölümü, özellikle de henüz yerleşik duruma gelmemiş Süvenler, tarlaları ortak ekiyorlardı; bu, diğer halkların tarihine göre varsayabileceğimiz gibi, belli sayıda yakın akraba aileleri kapsayan tek tek ailelerin kendilerine ayrılan ve her yıl değiştirilen toprakları ortaklaşa ekmeleri ve ürünleri aile içinde dağıtmaları şeklinde oldu. En azından Tacitus (Sezar'dan 150 yıl sonra), artık yalnızca toprağın tek tek aileler tarafından ekilmesini biliyor. Ama, ekilecek toprak, bunlara da yalnızca bir yıl için ayrılmış; toprak, her yıl yeniden bölüştürülüyor ve değiştiriliyor.

Bunun nasıl olduğunu, bugün de Mosel ve Hochwald'deki sözde ortak çiftliklerde görebiliriz. Orada gerçi artık her yıl değil, ama yine de her 3, 6, 9 ya da 12 yılda bir tüm ekilen toprak, tarla, çayır birbirine katılıyor ve konumuna ve toprağın kalitesine göre "Gewann"lara[1] bölünüyor. Her Gewann da, kooperatif içinde bulunan hak sahibi sayısı kadar eşit paylara, uzun ve dar parçalara ayrılıyor ve bunlar kura yoluyla, Gewann içindeki her üyenin her konum ve toprak kalitesinden başlangıçta eşit büyük bir parça elde edeceği şekilde, hak sahipleri arasında bölünür. Şu anda paylar, miras yoluyla bölünmüş, satış vs. sonucu eşitsiz bir hale gelmiştir. ama eski tam pay, yarım, çeyrek ve sekizde bir

[1] Gewann: Üzerinde bütün köylülerin pay sahibi olduğu toprak parçası –ÇN)

payları belirleyen birim olmaya devam etmektedir. Ekilmemiş toprak, orman ve otlak, ortak kullanım amaçlı ortak mülkiyet olarak kalmaktadır.

Aynı çok eski kurum, yüzyılımızın başlarına kadar, Bavyera Palatina'sının, ekilen topraklarının artık tek tek üyelerinin özel mülkiyetine geçtiği, kura ya da miras yoluyla dağıtılan çiftliklerinde var olmaya devam etti. Aynı şekilde ortak çiftlikler de, yeniden bölüşümü bırakmayı ve değişen mülkiyeti özel mülkiyete dönüştürmeyi, giderek daha fazla kendi yararlarına bulmaya başladılar. Böylelikle, hepsi olmasa da, çoğunluğu, son kırk yıl içinde, ortadan kayboldu ve bunlar, ortak orman ve mera kullanımı olan parsel sahibi köylülerin bilinen köylerine dönüştüler.

Tek tek bireylerin özel mülkiyetine geçen ilk arazi parçası, ev yeri oldu. Konut dokunulmazlığı, bütün kişisel özgürlüklerin bu temeli, göçmen alayının çadır arabasından yerleşik yaşama geçmiş köylünün blok evine geçti ve yavaş yavaş, ev ve çiftlik üzerindeki tam mülkiyet hakkına dönüştü. Bu, Tacitus'un döneminde artık gerçekleşmiş bulunuyordu. Özgür Almanların yuvası, daha o zamandan marktan dıştalanmış ve böylelikle kapılarını mark memurlarına kapamış ve daha sonraki mark düzlüklerinde ve kısmen de 5 ile 8. yüzyıl arasındaki halk yasalarında[73] anlatılmış haliyle, sığınmacılar için bir sığınak olmuş olmalıdır. Çünkü konut kutsallığı, onun özel mülkiyete dönüşmesinin sonucu değil, onun nedenidir.

Tacitus'dan dört-beş yüz yıl sonra, halk yasalarında, ekili toprağı da, üzerlerinde satım ya da başka devir yoluyla kullanma hakkına sahip olan tek tek köylülerin mutlak özgür mülkiyeti olmasa da, miras yoluyla geçen mülkiyeti olarak görüyoruz. Bu dönüşümün nedeni olarak, iki dayanak noktamız bulunmaktadır.

Birincisi, başından itibaren, bizzat Almanya'da, yukarıda anlatılan tam tarla ortaklığına sahip kapalı köylerin yanı sıra, ev yerleriyle tarlaların da topluluktan, yani marktan dıştalandığı ve tek tek köylülere miras yoluyla düştüğü köyler de bulunmaktaydı. Ama yalnızca, arazi yapısının bunu gerektirdiği yerde: Bergisch'de olduğu gibi vadilerde ya da Vestfalya'da olduğu gibi dar, düz dağ eteklerinde, bataklıklarda. Daha sonra da bütün Odenwald'da ve Alp vadilerinde. Köy, burada, tıpkı şimdi henüz olduğu gibi, etrafı kendisine ait tarlalarla çevrili olan dağınık tek tek çiftliklerden oluşuyordu; burada bir değişim olanağı yoktu ve böylelikle, marka yalnızca civarında bulunan ekilmemiş toprak kalıyordu. Ama daha sonra, ev ve çiftlik üzerinde bir üçüncüye devretme yoluyla sahip olma hakkı önem kazandığında, böylesi çiftlik sahipleri avantajlı duruma geldiler. Bu avantajı aynı şekilde elde etme isteği, tarla ortaklığının olduğu kimi köyleri, alışılmış yeniden bölüşümleri bir tarafa bırakmaya ve böylelikle üyelerin tek tek paylarını da mirasla bırakabilir ve devredilebilir hale getirmeye yol açmış olabilir.

Ama ikincisi, fetih, Almanları, yüzyıllardan beri toprağın özel mülkiyette (hem de Romalı, sınırsız) olduğu ve fatihlerin sayı azlığının böylesine kökleşmiş bir mülkiyet biçimini tümüyle değiştirmesinin olanaksız olduğu Roma alanına sürükledi. Tarla ve çayır üzerindeki mirasla geçen özel mülkiyetin, en azından eski Roma alanı üzerindeki, Roma hukukuyla bağıntısını, ekilebilir toprak üzerindeki ortak mülkiyetin kalıntılarının Ren'in sol kıyısında, yani fethedilmiş, ama tümüyle cermenleştirilmiş alanda günümüze kadar korunması durumu da göstermektedir. Frankonlar beşinci yüzyılda buraya yerleştiklerinde, tarla ortaklığı kendilerinde henüz var olmuş olmalı, yoksa, şimdi orada ortak çiftlikler ve kura ya da miras yoluyla dağıtılan çiftlikler bulamazdık. Ama, özel mülkiyet, kısa bir süre sonra

buraya da çok güçlü bir şekilde yerleşti, çünkü, altıncı yüzyılın Ripuar[1] halk yasasında[74], ekilebilir toprak göz önünde tutulduğu sürece, yalnızca bunu belirtilmiş olarak görüyoruz. Ve Almanya'nın içlerinde de, söylendiği gibi, ekilen toprak, aynı şekilde, kısa bir süre sonra özel mülkiyet haline geldi.

Alman fetihçileri tarla ve çayır üzerindeki özel mülkiyeti kabul ettilerse, yani, toprağın ilk bölünmesinde ya da bundan kısa bir süre sonra, yeniden bölüşümden vazgeçtilerse de (çünkü, başka bir şey olmadı), buna karşın her yere, orman ve otlak üzerindeki ortak mülkiyetiyle ve markın dağıtılmış toprak üzerindeki üst egemenliğiyle birlikte mark düzenini de yerleştirdiler. Bu, yalnızca Frankonlar tarafından Kuzey Fransa'da ve Anglosaksonlar tarafından İngiltere'de değil, aynı zamanda Burgonyalılar tarafından Doğu Fransa'da, Vizigotlar tarafından Güney Fransa'da ve İspanya'da, Ostrogotlar ve Lombardiyalılar tarafından İtalya'da gerçekleştirildi. Anılan bu son iki ülkede, bilebildiğimiz kadarıyla, mark düzeninin izleri yalnızca yüksek dağlarda bugüne kadar kaldı.

Mark düzeninin ekilmiş toprağın yeniden bölüşümünden vazgeçilmesiyle aldığı biçim, yalnızca 5. ile 8. yüzyıl arasının halk yasalarında değil, aynı zamanda ortaçağın İngiliz ve İskandinav hukuk kitaplarında, 13. ile 17. yüzyıl arasının (Weistum[2] olarak adlandırılan) sayısız Alman mark düzeninde ve Kuzey Fransa'nın alışkanlık hukukunda da (coutumes) karşımıza çıkan biçimdir.

[1] Ripuar: Ren nehrinin iki yakasında oturanlara, özellikle de Köln'lülere verilen addır. –ÇN.

[2] Weistum: Eski Alman hukukunda, köy topluluklarına yasaları bilenler tarafından, kendilerine sorulması durumunda verilen köy ve kent yasası; hukuk danışmanlığı; hukuk öğretisi; özellikle 13. yüzyıldan sonra böylesi hukuk öğretilerinin yazılı olarak derlenmesi –ÇN)

Mark topluluğu, tarlayı ve çayırı tek tek üyeler arasında zaman zaman yeniden dağıtma hakkından vazgeçmekle, bu topraklar üzerindeki diğer hiçbir hakkından vazgeçmiş olmadı. Ve bu haklar çok önemliydi. Topluluk, tek tek bireye, tarlalarını yalnızca tarla ve çayır olarak kullanma amacıyla devretmişti, başka bir amaçla değil. Bunu aşan durumlarda, bireysel mülk sahibi, hiç bir hakka sahip değildi. Toprakta bulunmuş hazineler, eğer saban boyunu aşacak derinlikteyse, ona değil, tam tersine başlangıçta topluluğa aitti; aynı şekilde maden arama hakkı da. bütün bu haklar, daha sonra toprak beyleri ve derebeyler tarafından gaspedildi.

Ama tarlanın ve çayırın kullanılması da, topluluk tarafından gözetime ve düzenlenmeye tabiydi ve hem de aşağıdaki şekilde. Üç tarla işletmesinin hüküm sürdüğü yerde —ve bu, her tarafta egemendi—, köyün tüm tarla koridoru üç eşit büyüklükte tarlaya bölünüyordu, bunlardan bir tanesi değişmeli olarak, bir yıl kışlık tohuma, ikinci yıl yazlık tohuma ayrılıyor ve üçüncü yıl nadasa bırakılıyordu. Yani, köy her yıl, kışlık tohum tarlalarına, yazlık tohum tarlalarına ve nadasa bırakılmış tarlalara sahipti. Toprağın bölüşümünde, her üyenin payının bütün bu üç tarlaya eşit olarak dağıtılmasına özen gösteriliyordu, öyleki, herkes, zarara uğramadan topluluğun, kışlık tohumun yalnızca kışlık tohum tarlasına ekilmesini vs. öngören koridor zorunluluğuna uyabiliyordu,

Her seferinde nadasa bırakılmış tarla, nadas süresi boyunca tekrar ortak mülkiyete geçiyor ve tüm topluluğa otlak olarak hizmet ediyordu. Ve diğer iki tarlada da ekin toplandıktan sonra, bunlar tohum ekim tarihine kadar yeniden ortak mülkiyete geçiyor ve komün otlağı olarak kullanılıyordu. Çayırlarda da, ikinci biçimden sonra durum buydu. Otlak olarak kullanılan bütün tarlalarda, mülk sahibi, çitleri uzaklaştırmak zorundaydı. Bu sözde koruma zorunluluğu, elbette, ekin ve ürün zamanlarının

da tek tek kişilere bırakılmamasını, tersine, topluluk ya da gelenekler tarafından herkes için ortaklaşa saptanmasını gerektiriyordu.

Geriye kalan bütün toprak, yani ev ve çiftlik ya da dağıtılmış köy koridoru olmayan toprak, tıpkı çok eski zamanlarda olduğu gibi, ortak kullanım amaçlı ortak mülkiyet oluyordu: orman, otlak, fundalık, bataklık, ırmaklar, küçük göller, büyük göller, yollar ve patikalar, av ve balıkçılık. Nasıl ki her üyenin dağıtılmış tarla markı üzerindeki payı başlangıçta eşit büyüklüğe sahiptiyse, "ortak mark"ın kullanılması üzerindeki payı da aynı şekilde eşit büyüklüğe sahipti. Bu kullanımın türü üyelerin tamamı tarafından belirleniyordu; şimdiye kadar işlenen toprağın yetmemesi ve ortak markın bir parçasının işletmeye açılması durumunda bölüşüm tarzı da. Ortak markta kullanımın ana biçimi, hayvan otlağı ve meşe direkleriydi; orman, bunun yanı sıra kereste ve yakacak odun, hayvanların altına sermek için yaprak, böğürtlen ve mantar ve bataklık da, eğer varsa, turp kömürü sağlıyordu. Çadır, odun kullanımı vs. üzerine belirlemeler, çeşitli yüzyıllardan kalma, eski yazılmamış, geleneksel hukukun tartışmalı bir hale gelmeye başladığı dönemde kaleme dökülmüş çok sayıdaki mark Weistum'larının ana içeriğini oluşturuyordu. Henüz var olan komün ormanları, bu eski bölünmemiş markların kırıntılarıdır. En azından Batı ve Güney Almanya'da, diğer bir kalıntı da, ormanın herkesin çiçek, böğürtlen, mantar, kayın kozalağı vs. toplayabildiği ve bir bütün olarak, zarar vermediği sürece, istediğini yapabileceği ortak mülkiyet olduğu şeklinde halkın bilincine derin bir şekilde yerleşmiş düşüncedir. Ama Bismarck, bunun da çaresine bakıyor ve ünlü böğürtlen yasasıyla[75] Batı eyaletlerini eski Prusyalı junker tarz temelinde örgütlüyor.

Üyeler eşit toprak payına ve eşit kullanım hakkına sahip oldukları gibi, başlangıçta, mark içinde yasa çıkarılmasında, yönetimde ve yargılamada da eşit paya sahiptiler. Belirli zamanlarda

ve sık sık, gerektiğinde, markın sorunlarını karara bağlamak, mark suçları ve anlaşmazlıklar üzerinde hüküm vermek için, açık havada toplanıyorlardı. Bu, başlangıçta yalnızca büyük bir mark meclisi olan çok eski Alman halk meclisinin yalnızca küçük bir biçimiydi. yalnızca gerekli durumlarda, çok seyrek yapılıyordu; memurlar seçiliyor, görevleri üzerinde denetleniyor, ama öncelikle de yargı kararları veriliyordu. Başkanın görevi, yalnızca soruları formüle etmekti ve karar, mevcut üyelerin tamamı tarafından veriliyordu.

Mark anayasası, ilkel dönemde, kralları olmayan Alman aşiretlerinin tek anayasasıydı; Kavimler Göçü sırasında ya da ondan kısa bir süre sonra çöken aşiret soyluları, bu yeni anayasayla birlikte doğal olarak oluşan her şey gibi, Kelt klan soylularının daha henüz 17. yüzyılda İrlanda toprak ortaklığına uyduğu gibi, kolaylıkla buna uydu. Ve bu, Almanların tüm yaşamında öyle derin kökler saldı ki, onun izlerini halkımızın gelişme tarihinin her adımında yeniden buluyoruz. İlkel çağda tüm kamu otoritesi, barış zamanlarında yargısal bir otoriteydi ve bu da Yüzlük içinde, eyalette ve tüm kavimde halk meclisinin elindeydi. Ama halk mahkemesi, yalnızca, salt mark sorunları olmayıp, tersine kamu otoritesi alanına giren olaylarda kullanılan halk-mark mahkemesiydi. Eyalet anayasasının oluşturulmasıyla resmi eyalet mahkemelerinin sıradan mark mahkemelerinden ayrılmasından sonra da, her ikisinde de, yargısal otorite halkta kaldı. Ancak eski halk özgürlüğünün güçlü bir şekilde çöküşe geçmesi ve mahkeme hizmetinin ordu hizmetinin yanı sıra yoksullaşmış özgürler için ağır bir yük durumuna gelmesiyle birlikte, ancak o zaman, Şarlman, çoğu bölgede eyalet mahkemelerinde halk mahkemelerinin yerine jüri mahkemelerini* geçirebildi.

* Bunları, jüri üyelerinin ve hukukçuların birlikte karar verdikleri Bismarkcı-Leonhardtçı jüri mahkemeleriyle[76] karıştırmamak gerekir. Eski jüri mahkemelerinde kesinlikle hukukçular yoktu, başkanın ya da yargıcın oy hakkı yoktu ve jüri üyeleri kararı bağımsız olarak veriyorlardı.

Ama bu, mark mahkemelerine kesinlikle etkilemedi. Bunlar, tam tersine, bizzat orta çağın derebeyi mahkemelerine örnek teşkil ettiler; derebeyi yalnızca soruları sorabiliyordu, ama kararı yasal hizmeti görenler veriyordu. Köy anayasası, yalnızca bağımsız bir köy markının mark anayasasıdır ve köy kente dönüştüğünde, yani etrafını kanallarla ve duvarlarla çevirdiğinde, bir kent anayasasına dönüşmektedir. Daha sonraki bütün kent anayasaları, bu başlangıçtaki kent-mark anayasasından doğup gelişmiştir. Ve sonunda, ortaçağın ortak toprak mülkiyetine dayanmayan özgür topluluklarının, ama özellikle de özgür loncaların tüzükleri, mark anayasasına göre oluşturulmuştur. Loncaya verilmiş yalnızca belirli bir işin yapılması hakkı, tıpkı sıradan bir markta olduğu gibi ele alınmaktadır. Tıpkı oradaki aynı kıskançlıkla, genellikle de aynı araçlarla, loncalarda, her üyenin kullanım kaynağındaki payının tümüyle ya da olabildiğince eşit olması sağlanmaktadır.

Mark anayasasının burada kamu yaşamının çeşitli alanlarında ve çok çeşitli taleplere karşı geliştirdiği hemen hemen aynı harika uyum yeteneğini, tarımın gelişmesinin akışı ve yükselmekte olan büyük toprak mülkiyetiyle mücadele içinde de göstermektedir. O, Almanların Cermanya'ya yerleşmeleriyle birlikte, yani hayvancılığın ana beslenme kaynağı olduğu ve Asya'dan beraberinde getirilmiş, yarı yarıya unutulmuş tarımın yeniden yükselmeye başladığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Tüm ortaçağ boyunca, toprak sahibi soylularla ağır, kesintisiz mücadeleler içinde kendisini ayakta tutmuştur. Ama o, soyluların köylü toprağına el koydukları her yerde, bağımlı köylerin anayasasının, toprak beyi müdahalesiyle önemli ölçüde kısılsa da, mark anayasası olarak kalacak şekilde daha henüz zorunluydu; bunun bir örneğine daha aşağıda değineceğiz. Kendisini, artık yalnızca bir sıradan mark kaldığı sürece, ekilebilir toprağın değişen mülkiyet ilişkilerine ve aynı şekilde, sıradan markın öz-

gür olması son buluncaya kadar, onun üzerindeki çeşitli mülkiyet haklarına uydurdu. Hem bölüşülmüş ve hem de bölüşülmemiş hemen hemen tüm köylü toprağının derebeyliğinin istekli yardımı altında soylular ve ruhbanlar tarafından talan edilmesi sonucu çöktü. Ama tarımın işletme biçimi olarak, gerçekte, ilk kez, tarımın zorlu ilerlemelerinin son yüzyıl boyunca tarımı bir bilim durumuna getirmesi ve tümüyle yeni işletme tarzlarını yerleştirmesiyle, ekonomik olarak zamanı geçmiş, artık yaşama yeteneği kalmamış bir hale geldi.

Mark anayasasının çöküşü, Kavimler Göçünden kısa bir zaman sonra başladı. Frankonya kralları, halkın temsilcileri olarak, tüm halka ait muazzam büyüklükte toprakları, özellikle de ormanları, bunları hibe yoluyla kendi maiyetlerinin, ordu komutanlarının, piskoposların ve başpapazların önüne atmak için, kendi mülkiyetlerine geçirdiler. Bunlar, böylelikle, soyluların ve kilisenin daha sonraki büyük toprak mülkiyetinin kökünü oluşturdular. Kilise, Şarlman'dan çok zaman önce zaten tüm Fransa'daki toprağın tam üçte birine sahipti; bu oranın ortaçağ boyunca tüm katolik Batı Avrupa için geçerli olduğu kesindir.

Düzenli sonuçları toprağın ve arazinin zoralımı olan kesintisiz iç ve dış savaşlar, büyük köylü kitlelerini yıkıma uğrattı ve öyle ki, daha henüz Merovenjyenler döneminde toprak sahibi olmayan çok sayıda özgür kişi bulunmaktaydı. Şarlman'ın dinmeyen savaşları, özgür köylü zümresinin ana gücünü çökerttiler. Başlangıçta her özgür toprak sahibi hizmet yükümlüsüydü ve yalnızca kendisini donatmak zorunda değil, aynı zamanda savaş hizmeti sırasında altı ay boyunca kendi bakımını da kendisi yapmak zorundaydı. Daha Şarlman döneminde her beş adamdan neredeyse ancak birinin gerçekten alınabilmesinin olanaklı olması şaşırtıcı değildir. Onun ardılının perişan ekonomisi koşullarında, köylü özgürlüğü daha hızlı bir şekilde sona doğru ilerledi. Bir

taraftan, Normandiyalıların seferlerinin sıkıntısı, kralların sonu gelmez savaşları, büyüklerin kavgaları, özgür köylüleri birbirlerinin peşisıra kendilerine bir koruyucu aramaya zorluyordu. Diğer taraftan, aynı büyüklerin ve kilisenin mal hırsı, bu süreci hızlandırdı; hileyle, vaatlerle, tehditlerle, zorla, daha fazla köylüyü ve köylü toprağını kendi ellerine geçirdiler. Her durumda köylü toprağı, bey toprağına dönüştü ve en iyi halde, faiz ve angarya karşılığı kullanmaları için köylülere geri verildi. Ama köylü, özgür bir toprak sahibi olmaktan çıkıp, faiz ödeyen ya da angarya çalışan bir bağımlı ya da hatta bir serf durumuna dönüştü. Batı Frankonya İmparatorluğu'nda[77], yani bir bütün olarak Ren'in batısında, bu kural durumundaydı. Buna karşılık, Ren'in doğusunda büyük bir sayıda özgür köylü, çoğunlukla dağınık halde ve pek az durumda da tüm özgür köylerde birleşmiş olarak, kendisini korumayı başardı. Ancak burada da, 10. ile 12. yüzyıl arasında soyluların ve kilisenin üstün gücü, köylüleri giderek daha fazla boyunduruk altına itti.

Bir çiftlik beyi —dünyevi ya da ruhban—, bir köylü çiftliğini elde ettiğinde, bununla birlikte, çiftliğe ait olan marktaki adaleti de elde etti. Yeni toprak beyleri, böylelikle, başlangıçta diğer özgür ve bağımlı üyelerle ve hatta kendi serfleriyle eşit haklara sahip olan mark üyeleri oldular. Ama kısa bir süre sonra, köylülerin çetin direnişine rağmen, birçok yerde mark içinde ayrıcalıklara sahip oldular ve hatta bu sonuncuları çoğu zaman kendi toprak egemenliklerine bağımlı kılabildiler. Ve buna rağmen, eski mark topluluğu, beylik vesayeti altında olsa bile, varlığını sürdürdü.

Mark anayasasının tarım için, hatta büyük toprak mülkiyeti için bile, ne kadar kaçınılmaz gerekli olduğunu, Brandenburg ve Silezya'nın Frizyalı, Hollandalı, Saksonyalı ve Ren Frankonu yerleşimciler tarafından kolonileştirilmesi en çarpıcı şekilde kanıtlamaktadır. İnsanlar, 12. yüzyıldan itibaren, bey toprağı üze-

rinde köy biçiminde yerleştirildiler ve bey çiftliklerinde varlığını sürdürdüğü ölçüde, Alman hukukuna, yani eski mark hukukuna göre. Herkes, ev ve çiftlik; köy koridorundan herkes için eşit büyüklükte ve eski tarzda kura yoluyla belirlenmiş belirli bir pay; orman ve otlak üzerinde, genellikle toprak beyi ormanında, seyrek de olsa özel markta kullanım adaleti elde etti. Ve bütün bunların hepsi miras yoluyla geçebiliyordu; toprak mülkiyeti, yerleşimcilerin miras yoluyla belirli faizleri ve hizmetleri kendisine borçlu bulundukları beye kaldı. Ama bu hizmetler, köylülerin burdaki durumlarının Almanya'nın herhangi bir yerinden olduğundan daha iyi oldukları kadar ölçülüydü. Onun için Köylü Savaşı patladığında, bunlar sessiz kaldılar. Ama kendi davalarından kopmalarınnın karşılığında, yine de sert bir şekilde cezalandırıldılar.

Bir bütün olarak 13. yüzyılın ortalarında köylüler yararına tayin edici bir dönemeç ortaya çıktı; bunu Haçlı Seferleri hazırladı. Haçlı Seferlerine katılan toprak beylerinden çoğu, köylülerini azad ettiler. Diğerleri, öldü, yıkıma uğradı. Yüzlerce soylu ailesi kayboldu, bunların köylüleri de aynı şekilde özgürlüklerini elde etti. Şimdi, toprak beylerinin artan gereksinimleriyle birlikte, köylülerin verimi üzerine kumanda, onların kişiliği üzerine kumanda etmekten daha önemli hale geldi. Eski ortaçağın eski kölelikten çok şeyi kendinde barındıran serfliği, beye, giderek daha fazla değerini yitiren haklar sağlıyordu; bu, yavaş yavaş son bulmaya başladı, serflerin konumu saf bağımlıların durumuna yaklaştı. Tarım işletmesi tümüyle eskisi gibi kaldığından, çiftlik beyi gelirlerinin artırılması, yalnızca işlenmemiş toprağın işlemeye açılması, yeni köylerin kurulması yoluyla elde edilebilirdi. Ama bu, ancak, ister çiftlik bağımlısı olsun, isterse yabancı, yerleşimcilerle barışçıl anlaşma sonucu sağlanabilirdi. Bundan dolayı, bu dönemde, köylüler için çoğunlukla orta verimin keskin bir şekilde saptanmasını ve efendilerin ve ruhbanların ka-

tında kendilerine iyi davranılmasını görüyoruz. Ve sonunda, yeni taşınmış yerleşimcilerin elverişli durumu, komşu bağımlıların durumu üzerinde de etkide bulundu ve öyle ki tüm Kuzey Almanya'da, çiftlik beyine hizmet etmeye devam etmeleri durumunda, bunlar, özgürlüklerine kavuştular. Yalnızca Slav ve Litvanyalı-Prusyalı köylüler, özgürlükten yoksun kaldılar. Ancak, bu da uzun sürmeyecekti.

14. 15. yüzyılda kentler hızla büyümüş ve zenginleşmişti. Uygulamalı sanatları ve lüksleri, özellikle Güney Almanya ve Ren bölgesinde canlanmıştı. Kentli patrisyenlerin zenginliği, kaba beslenen, kaba giyinen ve evleri kaba döşenmiş tarım junkerlerinin uykusunu kaçırıyordu. Ama bu güzel şeyler nereden alınıyordu? Yol kesicilik, giderek tehlikeli ve sonuçsuz olmaya başlıyordu. Satın almak için de para gerekliydi. Ve bunu da ancak köylü sağlayabilirdi. Köylü üzerinde yeniden baskı, artan faizler ve angaryalar, özgür köylüleri bağımlı, bağımlı köylüleri serf durumuna düşürme ve ortak mark toprağını bey toprağına dönüştürme amaçlı yeniden, sürekli hızlanan çaba, bundan ötürüdür. Bunun için, Roma hukuk önermelerini Alman hukukuna uygulamalarıyla çoğu zaman anlaşılmaz ilişkiler, sınırsız bir karmaşa yaratan, ama bu karmaşayı, beylerin sürekli olarak kazandığı, köylülerin ise sürekli olarak kaybettikleri bir şekilde yaratan Roma hukukçuları, toprak beylerine ve soylulara yardım ettiler. Ruhban efendiler, daha basit bir şekilde başlarının çaresine baktılar: Köylülerin haklarının kısıtlandığı ve yükümlülüklerinin artırıldığı şekilde, belgeleri çarpıttılar. Toprak beylerinin, soyluların ve papazların bu soygunlarına karşı köylüler, 13. yüzyılın sonundan itibaren, 1325 yılında büyük Köylü Savaşı'nın Suebya'yı, Bavyera'yı, Alsas'a kadar olan Frankonya'yı, Palatina"yı, Ren eyaletini ve Thüringen"i kaplamasına kadar, sık sık tekil ayaklanmalara giriştiler. Köylüler, çetin mücadelelerden sonra yenildiler. Alman köylüleri arasında serfliğin yeniden ge-

nel egemenliği, bu tarihi taşır. Savaşın kızıştığı bölgelerde, köylülerin kalan son hakları da utanmazca ayaklar altına alındı, ortak toprakları bey toprağına, kendileri de serflere dönüştürüldü. Durumları daha iyi olan Kuzey Almanyalı köylülerin sessiz kalmaktan ötürü aldıkları teşekkür, biraz daha yavaşça da olsa, aynı baskıya maruz kalmaları oldu. Alman köylülerinin serfliği, Doğu Prusya, Pomeranya, Brandenburg, Silezya'da 16. yüzyılın ortasında ve Schleswig-Holstein'da 16. yüzyılın sonunda yerleştirildi ve giderek daha genel bir biçimde köylülere dayatıldı.

Bu yeni tecavüzün, üstelik ekonomik nedenleri de bulunmaktaydı. Reformasyon dönemindeki savaşlardan, yalnızca Alman toprak prensleri artan bir güç kazanmışlardı. Soyluların soylu soygun işi, şimdi sona ermişti. Eğer çökmek istemiyorsa, toprak mülkiyetinden daha fazla gelir sağlamak zorundaydı. Ama tek yol, daha büyük toprak beylerini ve özellikle manastırları örnek alarak, bu mülkiyetin en azından bir bölümünü kendi hesabına işletmekti. Şimdiye kadar kuraldışı olan şey, şimdi gereksinim durumuna geldi. Ama bu yeni işletme tarzının önündeki engel, toprağın hemen hemen her yerde faiz ödeyen köylülere dağıtılmış olmasıydı. Özgür ya da faiz ödeyen bağımlı köylülerin tam serflere dönüştürülmesiyle birlikte, lütufkâr bey de serbestliğe kavuşuyordu. Köylülerin bir bölümü, deyim yerindeyse "yatıştırıldı", yani ya kovuldu ya da salt bir baraka ve biraz bahçe toprağına sahip bir kotsasse* derekesine düşürüldü, çiftlikleri de büyük bir bey çiftliği durumuna getirildi ve yeni kotsasse'ler ve geride kalan diğer köylüler tarafından angarya olarak ekildi. Böylelikle yalnızca bir sürü köylü yerinden edilmiş olmadı, ama aynı zamanda geriye kalanların angarya hizmetleri de önemli ölçüde, giderek daha fazla artırıldı. Kapitalist

* Kotsasse: basit bir eve sahip, ya tümüyle topraksız ya da çok az topraklı ve bu yüzden ücretli çalışmak zorunda olan köylü. –ÇN.

dönem, serflerin angarya çalışması temelinde tarımsal büyük işletme dönemi olarak, geleceğini ilân etti.

Bu dönüşüm, başlangıçta oldukça yavaş gerçekleşti. Bu arada Otuz Yıl Savaşları geldi[78]. Tam bir insan ömrü boyunca, Almanya, bir baştan bir başa, tarihin tanıdığı en sefih asker gürühu tarafından kaplandı. Her yerde, kundaklama yapıldı, talan edildi, yakılıp yıkıldı, tecavüz edildi ve katledildi. Büyük orduların dışında küçük çetelerin ya da daha doğrusu çapulcuların kendi başlarına ve kendi hesaplarına çalıştıkları koşullarda, en büyük acıyı köylü çekti. Tahribat ve köylerin boşaltılmasının sınırı yoktu. Barış geldiğinde, Almanya, çaresiz, ayaklar altında çiğnenmiş, tahrip edilmiş olarak ve kanayarak bitik durumdaydı; ama en sefil durumda olanlar, yine köylülerdi.

Toprak sahibi soylular, şimdi artık kırda tek efendi durumundaydı. Tam da o dönemde zümre meclislerinde onun politik haklarını yok eden hükümdarlar, bunun karşılığında onu köylüye karşı serbest bıraktılar. Köylülerin son direniş gücü, savaş tarafından kırılmıştı. Bu durumda, soylular, kırsal ilişkileri, yıkıma uğramış maliyelerinin yeniden kurulması için en uygun şekilde örgütleyebildiler. Yalnızca terkedilmiş köylü çiftlikleri kısa yoldan bey çiftliğiyle birleştirilmedi; köylülerin yatıştırılması, şimdi tüm hızıyla ve sistemli bir şekilde yürütüldü. Bey çiftliği ne kadar büyükse, köylülerin angarya çalışması da o kadar büyüktü. "Ölçüsüz hizmetler" dönemi yeniden patlak vermişti; lütufkâr bey, köylüyü, ailesini, hayvanını, gönlünün istediği kadar işe koşabilirdi. Serflik, şimdi artık genel duruma gelmişti; özgür bir köylü bulmak, beyaz bir kuzgun görmek kadar zordu. Ve lütufkâr beye, köylülerin en küçük direnişini bile daha başlamadan boğabilecek durumda olabilmesi için, ülkenin hükümdarı tarafından patrimontiel yargı hakkı verildi, yani köylülerin bütün küçük suçları ve anlaşmazlıkları için, köylülerin anlaşmazlığı beyin kendisiyle olsa bile, tek yargıç olarak atanmış, yani bey

kendi davasının yargıcı durumuna gelmiştir. Buradan itibaren kırda artık sopa ve kamçı egemendir. Tıpkı tüm Almanya gibi, Alman köylüsü de, aşağılanmanın en derin düzeyine ulaşmıştı. Tıpkı tüm Almanya gibi, köylü de, her özyardımın sonuçsuz kalacağı ve kurtuluşun yalnızca dışarıdan gelebileceği şekilde, güçsüz düşmüştür.

Ve bu geldi de. Fransız devrimiyle birlikte, Almanya ve Alman köylüsü için de iyi zamanların şafağı atmıştı. Devrim orduları, Ren nehrinin sol yakasını fetheder etmez, tüm angarya hizmetleri ıvır zıvırı, faiz, lütufkâr beye verilen her türden vergiler ve onlarla birlikte beyin kendisi de sanki bir sihirbaz değneğiyle ortadan kayboldu. Ren'in sol yakasındaki köylü, artık yalnızca kendi mülkünün efendisi olmakla kalmadı, üstüne üstlük, devrim zamanında tasarlanmış. Napolyon tarafından yalnızca paçavraya çevrilmiş Code civil'i[28], yani onun yeni durumuna uyan ve yalnızca anlamakla kalmayıp, aynı zamanda rahatça cebinde taşıyabildiği bir yasa kitabı elde etmiştir.

Ama Ren'in sağ yakasındaki köylü, daha uzun zaman beklemek zorundaydı. Gerçi Prusya'da, hakedilmiş Jena yenilgisinden[79] sonra, soylulann en rezil haklarından bazıları ortadan kaldırılmış, diğer köylü yüklerinden sözde kurtuluşu olanaklı kılınmıştı. Ama bu, uzun süre yalnızca kağıt üzerinde kaldı. Diğer devletlerde çok daha az şey gerçekleşti. En azından Badenya ve Fransa'ya komşu diğer bazı küçük devletlerde kurtuluşu hareketе geçirmek için, 1830 tarihli ikinci bir Fransız devrimine gereksinim duyuldu. Ve sonunda 1848 Fransız devrimi Almanya'yı beraberinde sürüklediğinde, Prusya'daki kurtuluş daha bitmemişti ve Bavyera'da hiç başlamamıştı! Şimdi elbette, daha hızlı gerçekleşiyordu; şimdi artık bizzat asileşen köylülerin angarya hizmeti, tüm değerini yitirmişti.

Ve bu kurtuluş nelerden oluşuyordu? Lütufkâr beyin belirli miktarda parayı ya da bir parça toprağı köylüden devir yoluyla

almasının karşılığında, köylünün geride kalan toprağını onun özgür, ipoteksiz mülkiyeti olarak kabul edecekti — hem de lütufkâr beye daha önce ait olan bütün toprakların çalışmış köylü toprağı olduğu koşullarda! Bununla da bitmiyor. Bu anlaşmazlıklarda, bunun için görevlendirilen memurlar, kural olarak, elbette, yanında oturdukları ve beraber yiyip içtikleri lütufkâr beyden yana tavır takınıyorlardı.

Ve en sonunda, üç Fransız ve bir Alman devrimi sayesinde, yeniden özgür köylülere sahip olduğumuz yere vardık. Ama bugünkü özgür köylümüz, eski zamanın özgür mark üyesinin ne kadar da gerisinde kalıyor! Çiftliği, çoğunlukla, çok daha küçük ve bölüşülmemiş mark, çok küçülmüş ve bozulmuş komün ormanı hariç, ortadan kalkmış. Ama mark kullanımı olmaksızın küçük köylüye hayvan yok, hayvan olmayınca gübre de ve gübre olmayınca da rasyonel bir tarım olmaz. Vergi tahsildarı ve onun arkasında tehdit savuran haciz memuru ve köylü çiftliklerini birbirlerinin peşi sıra pençesine geçiren ipotek tefecisi, eski mark üyesinin tanımadığı kişilerdi. Çiftlikleri ve tarım araçları çok kısıtlı olan bu yeni özgür köylüler, her şeyin çok geç gerçekleştiği Almanya'da, yalnızca bilimsel tarımın değil, aynı zamanda yeni bulunmuş tarımsal makinelerin küçük işletmeyi giderek daha fazla zamanı geçmiş, artık yaşama yeteneği olmayan bir işletme tarzı haline getirdiği bir dönemde yaratıldılar. Yeni tarımsal üretim araçları, tıpkı mekanik örgücülüğün ve dokumacılığın iplik çıkrığını ve elle dokuma tezgahını yaptığı gibi, kırsal parsel işletmesini kurtuluşu olmayacak şekilde yok etmek ve bunun yerine —bunun için kendilerine zaman tanınırsa— büyük mülkiyeti geçirmek zorundadır.

Çünkü daha şimdiden, bugün işlendiği haliyle, tüm Avrupa tarımını, kitle halindeki Amerikan tahıl üretimi rakip olarak tehdit ediyor. Bu, doğal olarak ekilebilir duruma getirilmiş ve uzun yıllardır gübrelenen ve çok ucuza satın alınabilen bu toprağa karşı, ne borca batmış küçük köylülerimiz ve ne de aynı şekilde

borç içinde yüzen büyük toprak sahiplerimiz mücadele edebilir. Tüm Avrupalı tarımsal işletme tarzı, Amerikan rekabeti tarafından yenilgiye uğratılmaktadır. Avrupa'da tarım, yalnızca toplumsal olarak ve toplum hesabına işletilirse olanaklı kalır.

Bunlar, köylülerimizi bekleyen şeylerdir. Ve dumura uğramış olsa da, özgür bir köylü sınıfının oluşturulması, —doğal müttefikleri olan işçilerin yardımıyla— köylü *nasıl* olacağını kavramayı istediğinde, onu kendi kendisine yardım edecek duruma getirmekle iyi bir şey yaptı.[1]

Ama nasıl? Markın yeniden doğmasıyla, ama onun eski, zamanı geçmiş biçimi içinde değil, tersine tazelenmiş biçimiyle; toprak ortaklığının bu şekilde yenilenmesi yoluyla, bu küçük köylü yol arkadaşlarının yalnızca büyük işletmenin üstünlüklerini ve tarımsal makinelerin kullanılması yoluyla değil, aynı zamanda, kapitalistlerin hesabına değil, topluluk hesabına, tarımın yanı sıra buhar ya da su gücüne sahip büyük sanayi işletmelerinin araçlarını da sunması yoluyla.

Büyük ölçekli tarım ve tarımsal makinelerin kullanılması — bu, diğer sözcüklerle şu anlama geliyor: Şimdi topraklarını bizzat işleyen küçük köylülerin büyük bölümünün tarımsal çalışmasının gereksiz kılınması. Böylelikle tarımdan boşa çıkarılmış bu kişilerin işsiz kalmaması ve kentlere gitmek zorunda kalmamaları için, bizzat kırda da sanayi çalışmasına gerek vardır ve bu yalnızca buhar ya da su gücüyle işletildiğinde onlar için yararlı olabilir.

Bu, nasıl yapılacak? Alman köylüleri, bunun üzerine bir düşünün. Size bu konuda yalnızca *sosyal-demokratlar* yardımcı olabilir[80].

---

[1] Bundan sonraki bölümü, Engels, "Alman Köylüsü. Neydi? Nedir? Ne Olabilir?" adlı köylü bildirisine 1883'de ekledi.

Ekler

Bibliothèque de la REVUE SOCIALISTE
I.

SOCIALISME UTOPIQUE

ET

SOCIALISME SCIENTIFIQUE

PAR

FRÉDÉRIC ENGELS

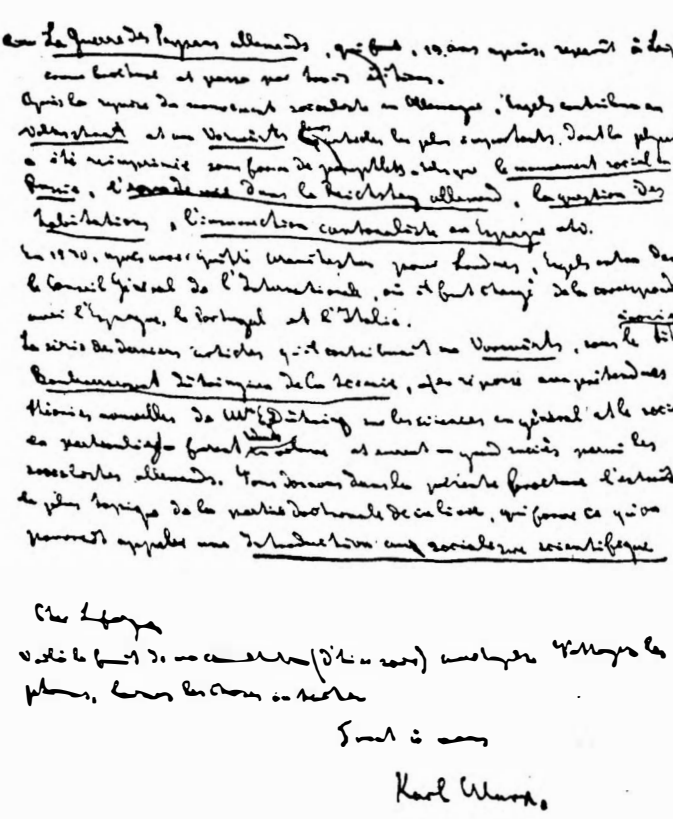
Traduction française par

PAUL LAFARGUE

Prix : 50 centimes

PARIS
DERVEAUX LIBRAIRE-ÉDITEUR
32, Rue d'Angoulême, 32
1880

Engels'in yazısının ilk baskısının kapağı (1880)

Engels'in yazısının Fransızca baskısına Karl Marx tarafından yazılan "önzöz"ün son sayfası.

NOTLAR

[1] Friedrich Engels'in "Sosyalizmin Ütopyadan Bilime Gelişmesi"nin *Fransızca Baskısına Önsöz (1880)*, Marx tarafından tahminen 4 ya da 5 Mayıs 1880 tarihinde yazıldı. Broşüre önsöz, Engels'in çalışmasının Fransızca tercümesini hazırlayan Lafargue'nün imzasıyla yayınlandı. Kısa bir süre önce bulunan elyazmasında şu ek bulunmaktadır: "Sevgili Lafargue, ilişikte benim Engels ile (dün akşamki) görüşmemin meyvesi. Stili düzeltin, ama içeriği değiştirmeden bırakın. Tümüyle sizin Marx'ınız" (Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 34, s. 444)

Bizim çevirimiz, elyazmasına göre yapılmıştır. Lafargue tarafından imzalanan yayındaki büyükçe ekler, dipnotlarda görülmektedir; daha iyi anlaşılmaya hizmet eden bazı küçük değişiklikler, sessizce üstlenilmiştir. (s. 7.)

[2] *"La Revue socialiste"* (Sosyalist Dergi) — Fransız küçük-burjuva sosyalisti ve daha sonra posibilist olmuş Benoit Malon tarafından kurulmuş aylık dergi; başlangıçta cumhuriyetçi-sosyalist, daha sonra sendikalist ve kooperatifçi organ; 1880'de Lyon'da, 1885'den 1914'e kadar Paris'de yayınlandı. Marx ve Engels, 1880'de derginin çalışmalarına katıldılar. (s. 7, 10.)

[3] Friedrich Engels, "Bay Eugen Dühring'in Bilimi Alt-Üst Etmesi", Leipzig 1878. (s. 7, 15.)

[4] *"The Northern Star"* (Kuzey Yıldızı) — haftalık İngiliz gazetesi.

Çartistlerin ana yayın organı; 1837'den 1852'ye kadar yayınlandı, başlangıçta Leeds'de ve Kasım 1844'den itibaren Londra'da. Gazetenin kurucusu ve redaktörü, Feargus Edward O'Conner'dı; kırklı yıllarda George Julian Harney tarafından yönetildi. Engels, Eylül 1843'den Mart 1848'e kadar bu gazetede çalıştı. (s. 7.)

[5] Brüksel *Alman İşçi Derneği*, Marx ve Engels tarafından, 1847 Ağustos sonunda, Belçika'da yaşayan Alman işçileri politik olarak aydınlatmak ve onları bilimsel komünizmin düşünceleriyle tanıştırmak amacıyla kurulmuştur. Dernek, Marx ve Engels ile onların mücadele yoldaşlarının yönetimi altında, Belçika'daki devrimci-proleter güçleri etrafında toplayan yasal bir merkez durumunda gelişti. Derneğin en ileri üyeleri, Komünistler Birliği'nin Brüksel topluluğuna katıldılar. Alman İşçi Derneği, Fransa'daki 1848 Şubat Devrimi'nden sonra, Belçika polisinin üyelerini tutuklamasından ve sınırdışı etmesinden sonra, faaliyetine son verdi. (s. 8.)

[6] Friedrich Engels, olayları "Alman İmparatorluk Meclisi Kampanyası"nda ortaya koymaktadır (bkz. Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 7, s. 109-197). (s. 8.)

[7] İlk olarak Fransızca yayınlanan çalışma, Mart 1883'de, Engels tarafından bizzat hazırlanmış olarak, Almanca'da "Sozialdemokrat" Yayınevi, Hottingen-Zürih'te yayınlandı. (Yayınlanma yılı, kapağında 1882 olarak verilmektedir.) Kitapta, Engels'in 'Mark' çalışması (bkz. elinizdeki kitap, 93-115.) ek olarak basıldı.

"Sozialdemokrat" Yayınevi, 1879-1890 yılları arasında, Almanya'da yürürlükte olan Sosyalistler Yasası nedeniyle, yurtdışında bulunuyordu (bkz. Not 8 ve 13) (s. 10.)

[8] *"Der Sozialdemokrat"* (Sosyal-Demokrat) — Alman sosyal-demokrasisinin merkezi yayın organı, Sosyalistler Yasası sırasında Ekim 1879'dan Eylül 1888'e kadar Zürih'de ve Ekim 1888'den 27 Eylül 1990'a kadar Londra'da yayınlandı. Marx ve Engels, gazetenin hatalarını düzelttiler ve Marksist çizgiyi uygulaması için merkezi yayın organına yardım ettiler. Engels, gazetede bizzat çalıştı. (s. 10.)

[9] Bu çalışmanın ikinci ve üçüncü baskıları, birincisi gibi, 1883'de, "Sozialdemokrat" yayınevinde çıktı. Dördüncü baskısı, Engels'in yaşadığı dönemdeki son Almanca baskıydı. Bu baskının ekinde de, Engels'in "Mark" çalışması (bkz. elinizdeki kitap, s. 93-115.) yayınlandı. (s. 13.)

[10] "Sosyalizmin Ütopyadan Bilime Gelişmesi"nin orijinal metni, "Anti-Dühring"in buna denk düşen bölümleri temelinde yazılmıştır. Engels'in değindiği ekler, Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 20, s. 604-620'de "'Anti-Dühring' Üzerine Belgeler" bölümüne tamamlayıcı olarak alınmıştır. Saint-Simon ve tröstler üzerindeki bölüm için de bkz. aynı yer, s. 612/613 ya da 617. (s. 13.)

[11] Engels'in "Sosyalizmin Ütopyadan Bilime Gelişmesi" çalışmasının (bkz. elinizdeki kitap, s. 41-92) Engels'in kendisi için yukarıdaki önsözü yazdığı İngilizce baskısı, 1892'de Londra'da "Sozialism utopian and scientific" başlığıyla ve Edward Aveling'in çevirisiyle yayınlandı. Engels, bu çalışmaya 1882 yılında yazdığı "Mark" adlı makalesini ek olarak aldı.

Engels, öneminden dolayı, önsözü Haziran 1892'de Almancaya çevirdi. Bu, "Neue Zeit"in (Yeni Zaman) 1. ve 2. sayılarında, XI. yıl, 1892-1893, "Tarihsel Materyalizm" başlığıyla yayınlandı. Yazı Kurulu, ilk yedi paragrafı, bunların —bir yazı kurulu notunda belirtildiği gibi— Alman okuyucunun bildiği ya da onun açısından önemli olmayan notlar içerdiği gerekçesiyle, basmadı. Bu ilk yedi paragrafın tercümesi, elinizdeki kitap için yeniden gözden geçirildi ve "Neue Zeit"da yayınlanan bölüm 1892 İngilizce baskıyla karşılaştırıldı.

Önsözün tek tek bölümleri, Fransızca olarak "Le Socialiste"in (Sosyalist) 4, 11 ve 25 Aralık 1892 tarihli 115., 116. ve 118. sayılarında ve 1 ve 9 Ocak 1893 tarihli 119. ve 120. sayılarında yayınlandı. Önsöz, ilk sekiz paragraf olmaksızının, Bulgarca olarak, "Sozial-Demokrat" dergisinin 3. sayısında, 1892 tarihinde yayınlandı. (s. 14.)

[12] 22 ile 27 Mayıs 1875 tarihleri arasındaki *Gotha Birleşme Kongresi*'nde, Alman işçi hareketinin iki akımın —August Bebel ve Wil-

helm Liebknecht'in önderlik ettiği Sosyal-Demokrat İşçi Partisi (Eisenach'cılar) ve Lassalle'ci Genel Alman İşçi Birliği'nin— birleşmesi gerçekleşti. Böylelikle, Alman işçi sınıfının partisi, tam ulusal bir karakter kazandı. Birleşik parti, 1890 yılına kadar, Almanya Sosyalist İşçi Partisi adını taşıdı. Ancak, birleşik partinin Gotha Birleşme Kongresi'nde sunulan program taslağı, ciddi hatalar ve Lasalizme verilen ciddi ödünler barındırıyordu. Taslağı kaleme alanlardan birisi, bu sorunda uzlaşıcı bir tavır alan Wilhelm Liebknecht'di. Marx ve Engels, Almanya'da birleşik bir sosyalist partinin kurulmasını onayladılar, ama Lassalle'cilerle ideolojik uzlaşmaya karşı çıktılar ve program taslağının yanlış tezlerini keskin bir eleştiriye tabi tuttular. Bu eleştirilere rağmen, taslak, yalnızca önemsiz değişikliklerle Parti Kongresi tarafından kabul edildi. (s. 14.)

[13] *"Vorwärts"* (İleri) — Almanya sosyal-demokrasisinin merkez yayın organı. "Vorwärts", Ekim 1876'dan itibaren, Gotha Parti Kongresi kararıyla, (Eisenach'cıların organı) "Volksstaat" (Halk Devleti) ile (Lassalle'cilerin organı) "Neuer Social-Demokrat" (Yeni Sosyal-Demokrat) gazetelerinin yerine, Leipzig'de yayınlandı. Sosyalistler Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, 27 Ekim 1878'de yayınına son verdi.

Sosyalistler Yasası, "sosyal-demokratların çok tehlikeli çabalarına karşı yasa", 19 Ekim 1878 tarihinde Bismarck tarafından İmparatorluk Meclisi'nin çoğunluğunun desteğiyle kabul ettirildi ve 21 Ekim'de yayınlandı. Bismarck, bununla şuna ulaştı: "Sosyal-demokrasi, yasa dışı ilan edildi. İşçilerin sayısı elliyi geçen gazetesi baskı altına alındı, dernekleri yasaklandı, klüpleri kapatıldı, paralarına el konuldu, toplantıları polis tarafından dağıtıldı, bütün bunların doruk noktasını tüm kentlerde ve ilçelerde 'sıkıyönetim' ilan edilebilmesi oluşturdu..." (bkz. Friedrich Engels, "Bismarck ve Alman İşçi Sınıfı". Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 19, s. 280-282). (s. 15.)

[14] Engels, broşürü, "Anti-Dühring"in "Giriş"in 1. bölümünden ve "Sosyalizm"in üçüncü kısmının 1. ve 2. bölümlerinden derledi, çeşitli tamamlamalar ekledi ve metinde belli değişiklikler yaptı (bkz. Not 3). (s. 16.)

[15] *Nominalist* — genel kavramların, basit bir şekilde, yalnızca insanların gerçekte var olan tek tek görünümlere taktığı adlar (Latince: nomina) olduğunu söyleyen ortaçağ felsefesinin bir akımı olan nominalizmin temsilcileri. Nominalistler, kavramların insan düşüncesinin ürünü olarak görüp ve genel kavramların reel olarak şeylerin ilk yansımaları ve düşünsel kaynağı olarak var olduklarını öne süren "Realistler"in görüşlerine karşı çıkarak, nesneyi ilksel ve kavramı ikincil olarak ilan ettiler. Bu anlamda, nominalizm, ortaçağda materyalizmin ilk ifadesi oldu. (s. 18.)

[16] *Homoeomeriler* — Antik Yunan materyalist filozofu Anaksagoras'ın öğretilerine göre, sonsuz kere bölünebilir olan nitel olarak belirlenebilir en küçük madde parçacıkları. Anaksagoras, homoeomerilerin bütün varlığın ilk temeli olduğunu ve şeylerin tüm çeşitliliğinin onların bileşimlerinden kaynaklandığını savunuyordu. (s. 18.)

[17] J. Locke, "An Essay concerning human unterstanding", ilk baskısı 1690'da Londra'da yayınlandı. (s. 20.)

[18] *Deizm* — dünyanın yaratıcı olarak bir tanrıyı kabul eden, ama dünyanın ilerleyen gelişmesi üzerindeki her türlü etkisini yadsıyan dinsel-felsefi öğreti. Deizm, feodalizmde egemen kilise dünya görüşüne karşı mücadelede, ilerici bir akımdı. Deistler, diğer şeylerin yanısıra, ortaçağcı-dinci düşünceleri ve kilise dogmalarını eleştirdi ve ruhbanların asalaklığını teşhir etti. Bu, özellikle Voltaire ve Rousseau'da belirgindir. (s. 20.)

[19] 1851 Mayıs-Ekim arası Londra'da gerçekleştirilen ilk uluslararası ticaret ve sanayi fuarına gönderme. (s. 21.)

[20] *Selamet Ordusu* — 1865 yılında metodist vaazı William Booth tarafından İngiltere'de kurulan ve bunu izleyen dönemlerde faaliyetlerini diğer ülkelere yayan gerici, dinci-insansever örgüt. 1880 yılında askeri örneğe göre örgütlendi ve o tarihten itibaren "Selamet Ordusu" adını aldı. Burjuvazi, emekçileri sömürücülerine karşı mücadeleden uzak tutmak için, Selamet Ordusuna önemli yardımlarda bulundu. Selamet Ordusu, yaygın bir dinsel propaganda geliştirdi ve geniş bir hayır kurumları ağı yarattı. Bu örgütün bazı vaizleri, toplumsal demagojiye, bencilliğin ve zenginlerin sahtekârca mahkûm edilmesine sığındılar. (s. 21.)

[21] Goethe, "Faust", I. Bölüm, Öğrenim Odası (1). (s. 22.)

[22] Alman soylular ayaklanmasının (1522/23) bir değerlendirmesini ve Alman Köylü Savaşının (1524/25) ayrıntılı bir çözümlemesini Engels, "Alman Köylü Savaşı" çalışmasında yaptı (bkz. Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 7, s. 372-376 ve 377-408). (s. 27.)

[23] *"Şanlı Devrim"* (ya da "parlak devrim") — İngiliz burjuva tarih yazınında, İngiltere'de Stuart'lar hanedanlığını yıkan ve Oranien'li III. William'a kraliyet iktidarını veren devlet darbesine verilen genel adlandırma. Buradan doğan politik sistem, yeni toprak aristokrasisiyle finans burjuvazisinin uzlaşmasına dayanan burjuva-anayasacı bir monarşi biçimi oldu. (s. 28.)

[24] *Güllerin Savaşları* — Taht için mücadele eden iki İngiliz ailenin, ambleminin üzerinde beyaz bir gül taşıyan York ailesiyle ambleminin üzerinde kırmızı bir gül taşıyan Lancaster ailesinin temsilcileri arasındaki savaşlar. York ailesinin etrafında, ekonomik olarak gelişmiş Güney'in büyük feodal beyleri, şövalyeler ve kent burjuvazisi toplanmıştı; Lancaster'ler, kuzeyli kontlukların feodal aristokrasisi tarafından destekleniyordu. Savaş, eski soylu ailelerin hemen hemen tümüyle yok edilmesine ve İngiltere'de mutlakiyetçiliği kuran yeni Tudor hanedanlığının iktidara gelmesine yol açtı. (s. 29.)

[25] *puer robustus sed malitiosus* (güçlü, ama kötü kalpli bir delikanlı) — Hobbes'ın 1642'de Paris'de yazılmış, başlangıçta elyazması olarak dağıtılmış ve 1647 yılında Amsterdam'da basılmış "De Cive" adlı kitabının önsözünde kullandığı ifade. (s. 30.)

[26] *Kartezyanizm* — 17. yüzyıl Fransız filozofu René Descartes'in (Latince: Cartesius) felsefesinden materyalist sonuçlar çıkaran yandaşlarının öğretisi. (s. 30.)

[27] 1789 Anayasal Meclis tarafından kabul edilen *"İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi"* nde, yeni burjuva düzenin politik ilkeleri belirlenmişti. Açıklama, 1791 Fransız Anayasası'na alındı; bunun temelinde, Jakobenlerin 1793 tarihli "İnsan ve Vatandaş Hakları" hazırlandı. Bu açıklama, Ulusal Konvensiyon'un 1793'de karara bağladığı Fransa'nın ilk cumhuriyetçi anayasasının girişi oldu. (s. 31.)

[28] *Code civil des Français* — 1807'de Code Napoléon olarak yeniden kaleme alınan 1804 tarihli Fransız medeni asası. Bu medeni yasa, Fransa tarafından, işgal edilen Batı ve Güney Almanya bölgelerinde uygulandı. Ren eyaletinde, Prusya ile birleşmeden sonra da yürürlükte kaldı. Code Napoléon, önemli ölçüde, Fransız Devrimi'nin kazanımlarını güvence altına aldı ve biçimsel burjuva eşitlik zemininde kaldı. (s. 31, 113.)

[29] Fransız Devrimi, İngiltere'de küçük–burjuvazinin ve burjuva aydınların radikal tabakalarında canlı bir sempati uyandırdı. Esas olarak "Londra Haberleşme Topluluğu" ve diğer büyük İngiliz kentlerinin haberleşme topluluklarında birleşmiş olan Fransız Devrimi yandaşları, devrimci düşüncelerin propagandasını yapıyor ve genel seçim hakkının yerleştirilmesini ve diğer demokratik reformlar talep ediyorlardı. Örgütçüleri ve katılımcıları arasında, işçi sınıfının temsilcileri de bulunuyordu. Haberleşme toplulukları, egemen İngiliz oligarşisinin baskılarına maruz kalıyorlardı. (s. 32.)

[30] Kastedilen, İngiliz Avam Kamarası tarafından 1831'de kabul edilen ve Lordlar Kamarası'nın 7 Haziran 1832'de kesin olarak onayladığı *Reformbill*'dir (seçim reformu üzerine yasa). Reform, toprak ve finans aristokrasisinin politik tekel konumuna karşı yöneliyor, İngiliz seçim hukukundaki en kötü feodal kalıntıları ortadan kaldırıyor ve sanayi burjuvazisinin temsilcilerinin parlamentoya girmesini sağlıyordu. Reform mücadelesinin ana güçleri olan proletarya ve küçük-burjuvazi, liberal burjuvazi tarafından aldatıldılar ve seçim hakkı elde edemediler. (s. 33.)

[31] 1824'de, İngiliz parlamentosu, işçilerin kitle hareketinin baskısı altında, işçi birlikleri (trade-unions) yasağını kaldıran bir yasayı kabul etmek zorunda kaldı. Ama parlamento, daha 1825'de, dernekler yasasını ya da işçi birlikleri yasasını kabul etti. Bu yasa gerçi, trade-union yasağının kaldırılmasını onaylıyor, ancak onların faaliyetini son derece kısıtlıyordu. Özellikle, işçiler arasında birliklere girme doğrultusunda ajitasyon ve grevlere katılma, "cebir" ve "şiddet" olarak nitelendiriliyor ve ağır suç olarak cezalandırılıyordu. (s. 34.)

[32] *Halk Şartı* (people's charter) — Çartistlerin taleplerini içeren bir belge. 8 Mayıs 1838'de, parlamentoya getirilecek bir yasa taslağı olarak yayınlandı. Talepler şunlardı: 1. Genel seçim hakkı (21 yaşının üzerindeki erkekler için), 2. yıllık parlamento seçimleri, 3. gizli oy, 4. seçim bölgelerinin denkleştirilmesi, 5. parlamento seçimlerine katılacak adaylar için servet koşulunun kaldırılması, 6. parlamento üyeleri için ödenek. Çartistlerin halk şartının kabulünü talep eden üç dilekçesi, parlamentoya sunuldu ve onun tarafından 1839, 1842 ve 1849'da reddedildi. (s. 34.)

[33] *Tahıl Yasası Karşıtı Parti* (Tahıl Yasası Karşıtı Liga) —1838 yılında fabrikatör Cobden ve Bright tarafından Manchester'de kurulan serbest ticaret yanlısı bir birlik. Yurtdışından tahıl ithalinin kısıtlanmasını ya da yasaklanmasını amaçlayan sözde tahıl yasası, 1813 yılında oradaki büyük toprak sahiplerinin, tarım lordlarının çıkarları doğrultusunda uygulanmaya konmuştu. Liga, tam ticaret özgürlüğü talebini yükseltti ve işçilerin ücretinin düşürülmesi ve toprak aristokrasisinin ekonomik ve politik konumlarını zayıflatılması amacıyla tahıl yasasının kaldırılması için mücadele yürüttü. Toprak sahiplerine karşı mücadelesinde Liga, işçi kitlelerini kullanmaya çalıştı. Ama tam da bu dönemde, İngiltere'nin en ileri işçileri, bağımsız, politik olarak belirgin işçi hareketi (çartizmin) yolunu seçmişlerdi. Sanayi burjuvazisiyle toprak aristokrasisi arasındaki mücadele, 1846'da tahıl yasasının kaldırılması yasasının kabul edilmesiyle sona erdi. (s. 34.)

[34] *Birader Jonathan* — İngilizlerin, İngiltere'nin Kuzey Amerika sömürgelerinin bağımsızlık savaşı sırasında (1775-1783) Kuzey Amerikalılıra taktığı alaycı lakap.

Revivalizm — Protestan kilisesinin İngiltere'de 18. yüzyılın birinci yarısında ortaya çıkan ve hızlı bir şekilde Kuzey Amerika'ya ayak basan bir akımı. Yandaşları, vaazlar ve yeni inananlar cemaatlerinin kurulması yoluyla hristiyan dininin gerileyen etkisini pekiştirmek ve geliştirmek için çaba gösterdiler. (s. 34.)

[35] Tutucu Derby-Disraeli hükümetinin uyguladığı 1867 tarihli parlamento reformlarına gönderme (bkz. Not 36). (s. 36.)

[36] İşçilerin kitle hareketinin baskısı altında, İngiltere'de ikinci parlamento reformu gerçekleştirildi. Uluslararası İşçi Birliği'nin Genel Konseyi, bu eylemlere etkin bir şekilde katıldı. Yeni yasaya göre, kontluklardaki seçmenler için servet sınırı düşürüldü; bu, şimdi kiracılar için yıllık 12 sterlin tutuyordu. Kentlerde ise, bütün ev sahipleri ve en az bir yıldır aynı yerde oturan ve yılda 10 Sterlin kira ödeyen bütün kiracılar seçim hakkı elde etti. Bu reform sonucunda, seçme hakkı olanların sayısı, iki kattan fazla arttı.

1884'de, kırsal bölgelerdeki kitlelerin baskısı altında, üçüncü parlamento reformu gerçekleştirildi. Kırsal bölgeler de, böylelikle, 1867'de kent bölgelerindeki seçmenlerle aynı hakları kazanıyordu. Önemli halk tabakaları, yani köy proletaryası, yoksul kentliler ve bütün kadınlar, bu üçüncü reformdan sonra da, seçim hakkına sahip değildiler. Gizli oy, 1872'de uygulamaya sokuldu. (s. 37.)

[37] *Kürsü Sosyalizmi* — Burjuva ideolojisinin, esas olarak da burjuva politik ekonomisinin, 19. yüzyılın yetmişli ve doksanlı yılları arasında Almanya'da ortaya çıkan bir akımı. Kürsü sosyalistleri, öncelikle de liberal profesörler, üniversite kürsülerinden, sosyalizm maskesi altında burjuva reformizmin propagandasını yapıyorlardı. (Temsilcileri arasında Adolph Wagner, Gustav Schmoller, Lujo Brentano, Werner Sombart ve diğerlerinin bulunduğu) Kürsü sosyalizmi, egemen sınıfların Marksizmin yayılması ve işçi hareketinin büyümesi karşısındaki korkularının bir ifadesi ve aynı zamanda, burjuva ideologlarının emekçileri sınıf mücadelesinden uzak tutmak için yeni yollar arama çabalarının bir ifadesiydi. Kürsü sosyalistleri, sömürücülerin devletinin sınıflar üzerinde durduğunu ve sınıfları uzlaştıracak, kapitalizmi toplumsal reformlar yoluyla yetkinleştirebilecek ve böylelikle, kapitalistlerin çıkarlarına dokunmadan yavaş yavaş sosyalizmi yerleştirecek durumda olduğunu öne sürüyorlardı. Kürsü sosyalizminin programı, işçi sigortasının oluşturulması ve fabrika yasaları alanında belli önlemlerin uygulanması vs.'den ibaretti. Her türlü sınıf mücadelesinden cayma anlamına geliyordu. Kürsü sosyalizmi, revizyonizmin ideolojik kaynaklarından birisiydi. (s. 38.)

[38] *Ritüalizm* (daha çok Oxford Üniversitesi'nde ders veren teolog

Pusey'in adına göre Puseyizm adı altında yaygındı) — 19. yüzyılın otuzlu yıllarında Anglikan kilisesinin içinde ortaya çıkmış bir akım. Savunucuları, katolik ritlerin (isim burdan geliyor) ve katolisizmin bazı dogmalarının Anglikan kilisesi içinde yeniden kurulması gerektiği çağrısı yapıyorlardı. (s. 38.)

[39] Lujo Brentano'nun "Şimdinin İşçi Loncaları"na, 2. cilt, Leipzig 1872, gönderme. Brentano burada, İngiliz trade-union'ları, kapitalizmin çerçevesi içinde işçilerin durumunun esaslı bir şekilde iyileştirilmesini sağlayan ve kendisini kapitalist sömürüden kurtaran işçi örgütlerinin örnek örgütü olarak övüyordu. Brentano ve diğer kürsü sosyalistleri (bkz. Not 37), iyi örgütlenmiş sendikaların politik mücadeleyi ve işçi sınıfının politik partisini gereksiz kılacağını iddia ediyorlardı. Engels, "Marx'a Karşı Brentano Davası" adlı yazısında (Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 22, s. 93-183), bu iddianın sahtekâr karakterini teşhir etti ve sınıf içeriğini ortaya çıkardı. (s. 40.)

[40] Bu düşünce, Marx ve Engels tarafından geliştirilen proleter devrim öğretisiyle en yakın bağ içinde duruyordu. Onlar, devrimin ancak birkaç ülkede aynı anda gerçekleşmesi durumunda zafer kazanabileceği şeklinde, tekel öncesi kapitalizm için doğru olan tezi savundular. Bu sonuç, nihai formülasyonunu Engels'in "Komünizmin İlkeleri"nde (Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 4, s. 361-380; (Karl Marx-Friedrich Engels, "Komünist Partisi Manifestosu ve Komünizmin Temel İlkeleri", s. 93-114, –İnter Yayınları) bulmaktadır.

Lenin, Marx'ın öğretisinden yola çıkarak, emperyalist aşamasında kapitalizmin ekonomik ve politik olarak dengesiz gelişmesi yasasını ve bununla birlikte var olan sosyalizmin az sayıda ya da bir ülkede zaferi olanağını ve zorunluluğunu ortaya koydu (bkz. Avrupa Birleşik Devletleri Sloganı Üzerine. V. İ. Lenin, Eserler C. 21, s. 242-246).

Tarih, bu Leninci tezi doğruladı. Sovyetler Birliği'nin faşist Almanya üzerindeki zaferi de, Engels'in "proletaryanın kendisini gerçekten kurtardığı" bir ülkenin ordularının üstün gücü tezini doğruladı. (s. 40.)

[41] *Rousseau'cu Toplum Sözleşmesi* — Jean Jacques–Rousseau'nun teorisine göre, bütün insanlar, başlangıçta, herkesin eşit olduğu doğal durumda yaşadılar. Özel mülkiyetin oluşması ve eşitsiz mülkiyet ilişkilerinin gelişmesi, "insanların doğal durumdan vatandaş durumuna geçmesi" ve bir toplum sözleşmesine dayanan devletin oluşması sonucunu doğurdu. Ancak politik eşitsizliğin gelişmeye devam etmesi, toplum sözleşmesinin parçalanmasına ve yeni bir doğal durumun oluşmasına yol açtı. Bunu ortadan kaldırmak, yeni bir toplum sözleşmesine dayanan akıl devletinin görevidir.

Bu teori, Roussea'nun "Discours sur l'origine et les fondemens de l'inégalite parmi les hommes", Amsterdam 1755 ve "Du Contrat social; ou principes du droit politique", Amsterdam 1762, yapıtlarında geliştirilmiştir. (s. 46.)

[42] *Leveller*'ler — burada, 17. yüzyıl İngiliz burjuva devrimi sırasında Leveller'lerin aşırı solcu kanadını oluşturan ve devrim süreci içinde kendilerini onlardan ayıran *gerçek Leveller* (eşit kılıcılar) ya da *Digger*'ler (kazıcılar). En yoksul köylü ve kentli tabakaların çıkarlarını savunan digger'lar, çalışan halkın, kira ödemeden komün topraklarını işletmeleri gerektiği görüşünü savunuyordu. Bazı köylerde, kendi başlarına, işlenmeyen toprakları işgal ettiler ve tohum ekmek için kazdılar. Cromwell'in askerleri tarafından dağıtıldıklarında, bu mücadelede yalnızca barışçıl araçlar kullanmak istediklerinden ve iknanın gücüne inandıklarından, hiçbir direniş göstermediler. (s. 47.)

[43] Kastedilenler, öncelikle ütopyacı komünizmin temsilcileri Thomas More (Morus) ("De optimo rei publicae statu deque noya insula Utopia", 1516'da yayınlanmış) ve Thomas Campanella'dır (1623 yılında yayınlanmış "Philosophia epilogistica realis"in eki olarak verilmiş ve 1643'de ayrı olarak yayınlanmış "Civitas solis"). (s. 47.)

[44] *Terör Dönemi* — Jacobenlerin Girondenlerin ve kralcıların karşıdevrimci terörlerine devrimci terör kullanarak yanıt verdikleri Jacobenlerin devrimci-demokratik diktatörlüğü dönemi (Haziran 1793'den Temmuz 1794'e kadar).

Direktuvar — Fransa'nın içlerinden birinin her yıl seçimle yeni-

lendiği beş üyeden oluşan en yüksek hükümet organı. Direktuvar, Jakobenler diktatörlüğünün devrilmesinden sonra kabul edilen 1795 anayasası temelinde oluşturuldu. Bonaparte'ın devlet darbesine kadar (18. Brumaire 1799) devam etti, demokratik güçlere karşı bir terör rejimi sürdürdü ve büyük burjuvazinin çıkarlarını savundu. (s. 48.)

[45] *Devrimci Slogan* — "Özgürlük! Eşitlik! Kardeşlik!" — Fransız Devriminin sloganı. (s. 49.)

[46] *Saint-Simon'un Cenevre Mektupları* — 1802'de Cenevre'de yazılmış, 1803'de yer ve zaman belirtilmeksizin anonim olarak Paris'te yayınlanmış Saint-Simon'un ilk yapıtı "Lettres d'un habitant de Genévé á ses contemporains". Engels'in verdiği zamanlar, Nicolas-Gustave Hubbard'ın Engels tarafından kullanılan ve Saint-Simon'un bazı yapıtlarının tarihi hakkında belirsizlikler içeren kitabı "Saint-Simon, sa vie et ses travaux", Paris 1857'dir.

Fourier'in ilk büyük yapıtı, 19. yüzyılın ilk yıllarında yazılmış ve 1808'de Lyon'da anonim olarak yayınlanmış "Théorie desquatre mouvements et des destrinées générales..."dir. Kitabın kapağında, yayın yeri olarak Leipzig verilmiştir.

New Lanark — İskoç kenti Lanark yakınlarında, 1784 yılında küçük bir yerleşim yeriyle birlikte kurulmuş pamuk dokuma fabrikası. (s. 49.)

[47] Alıntılar, Saint-Simon'un "Lettres d'un habitant de Genévé á ses contemporains"inin ikinci mektubundan alınmıştır. Hubbard'ın kitabında bu parçalar, "Saint-Simon ..."un 133-137. sayfalarında bulunmaktadır. (s. 52.)

[48] Saint-Simon'un 1817'de Paris'de "L'industrie, ou discussions politiques, morales et philosophiques, dans l'intérét de tous les hommes livrés á des travaux utiles et indépendans", T. 2 başlıklı derlemesinin içinde olan "Correspondance politique et philosophique. Lettre de H. Saint-Simon á un Américain"den sekizinci mektuba gönderme. Bkz. a.g.e., s. 83-87. Hubbard'ın kitabı "Saint-Simon ..."da, Saint-Simon'un bu görüşleri, 155-157. sayfalar arasında ortaya konmaktadır. (s. 53.)

[49] Engels, Saint-Simon ve öğrencisi Augustin Thierry (1795-1836) tarafından yazılan "De la réorganisation de la société europaéenne ou de la néssesite et des moyens de rassembler les peuples de l'Europe en un seul corps politique, en conservant á chacun son indépendance nationale" (Paris 1814) ve "Opinion sur les mesures á prendre contre la coalition de 1813" (Paris 1815) adlı iki çalışmasına göndermede bulunmaktadır. Hubbard'ın kitabı "Saint-Simon ..."da, birinci çalışmadan alıntılar sayfa 149-154 arasında bulunmaktadır ve her iki çalışmanın içeriği 68-76. sayfalar arasında ortaya konmaktadır.

Müttefiklerin Girişi — 31 Mart 1814'de Napoleon'a karşı kurulan koalisyonun (Rusya, Avusturya, İngiltere, Prusya ve diğer devletler) ordusu, Paris'e girdi. İmparatorluk çöktü. Napoleon, istifa etmek zorunda kaldı ve Elbe adasına sürgüne gitmeye zorlandı.

Yüz Gün — Napeleon'un Elbe adasından gelerek Paris'e girdiği 20 Mart 1813 ile onun Waterloo yenilgisinden sonra tekrar istifa etmek zorunda kaldığı 28 Haziran 1813 arasındaki I. Napoleon dönemi. (s. 53.)

[50] Belçika'da, *Waterloo*'da (Belle Aliance) Napoleon, 18 Haziran 1813'de, Wellington'un kumandası altındaki İngiliz-Hollanda birlikleri ve Blücher'in kumandası altındaki Prusya birlikleri tarafından yenilgiye uğratıldı. Muharebe, 1813 Seferi açısından tayin edici bir öneme sahipti ve Napoleon karşıtı (yediler) koalisyonun (İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya, İsveç, İspanya ve diğer devletler) kesin zaferine ve Napoleon'un devrilmesine yol açtı. (s. 53.)

[51] Fourier, bu düşünceleri, daha henüz "Théorie des quatre movements ..."inde ve şu tez halinde geliştirdi: "Dönemin toplumsal ilerlemeleri ve değişimleri, kadınların ilerleyen kurtuluşuyla atbaşı gider, toplumsal düzenin bozulması, buna uygun olarak, kadının özgürlüğünün de azalmasına yol açar." Ve Fourier, buradan şu sonucu çıkardı: "Kadınların haklarının genişletilmesi, bütün toplumsal ilerlemelerin ana ilkesidir." (Bkz. Charles Fourier, Œuvres completes, T. 1, Paris 1841, s. 195/196.) (s. 54.)

[52] Bkz. Charles Fourier, "Thórie de l'unité universelle", C. 1 ve 4;

Œuvres completes, T. 2, Paris 1843, s. 78/79 ve T. 5, Paris 1841, s. 213/214.

Uygarlığın içinde hareket ettiği "*kısır döngü*"ye ilişkin olarak, bkz. Charles Fourier, "Le nouveau monde industriel et sociétaire, ou intenvention du procédé d'industrie attrayante et naturelle distribuée en séries passionnées"; Œuvres completes, T. 6, Paris 1845, s. 27-46, 390. Bu yazının ilk baskısı 1829'da Paris'te yayınlandı. Bkz. Charles Fourier, Œuvres completes, T. 1, Paris 1841, s. 202. (s. 54.)

[53] Charles Fourier, Œuvres completes, T. 6, Paris 1845, s. 35. (s. 54.)

[54] Charles Fourier, Œuvres completes, T. 1, Paris 1841, s. 30 ve devamı, 63. (s. 54.)

[55] Bkz. Robert Owen, "Report of the proceeding at the several public meetings, held in Dublin. On the 18th March – 12th April – 19th April and 3rd May", Dublin 1823, s. 110 vd. (s. 57.)

[56] Robert Owen, bu planı, "The book of the new moral world, containing the rational system of society, founded on demonstrable facts, developing the constitution and laws of human nature and of society", London 1842-1844, adlı yapıtında geliştirdi. (s. 57.)

[57] 1812 yılında Owen, Glasgow'daki bir toplantıda, pamuk dokuma fabrikalarında çalışan bütün çocukların ve yetişkinlerinin durumlarının hafifletilmesi için bir dizi önlem önerdi. Owen'in girişimiyle, Haziran 1815'de getirilen yasa taslağı, ancak 1819'da, o da iyice kırpılarak, parlamento tarafından yasa olarak kabul edildi.

Yalnızca pamuk fabrikaları için geçerli olan yasa, diğer şeylerin yanısıra, 9 yaşının altındaki çocukların çalışmasını yasaklıyor ve 16 yaşının altındaki kişilerin çalışma süresini 12 saatle sınırlıyordu. Owen, bütün işçiler için çalışma süresinin 10,5 saati aşmaması için çaba gösterdi. (s. 58.)

[58] Ekim 1833'de, Owen'in başkanlığı altında, biçimsel olarak *Grand national consoludated Trades' Union*'un kurulduğu bir kooperatif toplulukları ve sendikalar kongresi yapıldı; program ve tüzük Şu-

bat 1834'de kabul edildi. Owen'in düşüncesine göre, bu birlik, üretimin yönetilmesini eline almalı ve barışçıl yoldan toplumun tümüyle dönüştürülmesini gerçekleştirmeliydi. Ancak bu ütopyacı plan başarısızlığa uğradı. Birlik, burjuva toplumunun ve devletinin güçlü direnişiyle karşılaştı ve Ağustos 1834'de kendisini dağıttı. (s. 58.)

[59] *Emek Pazarları* (Equitable Labour Exchange Bazaars — Emek ürünlerinin adil değişimi için pazarlar), İngiltere'nin birçok kentinde işçi kooperatif toplulukları tarafından yaratıldı; ilk emek pazarını Owen, Eylül 1832'de Londra'da kurdu ve bu, 1834 ortalarına kadar sürdü. (s. 58.)

[60] *Proudhon'cu Değişim Bankası*nı, Proudhon, 1848/49 devrimi sırasında kurmaya çalıştı. 31 Ocak 1849'da, Paris'te Banque du peuple'ı (Halk Bankası) kurdu. Bu, yaklaşık olarak iki ay yaşadı ve o da yalnızca kağıt üzerinde. Banka, "zaten daha doğru dürüst işe başlamadan, başarısızlığa uğramıştı" (Marx). (s. 58.)

[61] Denis Diderot'nun "Le neveu de Rameau" diyalogu, 1762 yılında yazıldı ve daha sonra yazar tarafından iki kez gözden geçirildi. İlk olarak 1805 yılında, çevirisi Goethe tarafından yapılmış olarak, Leipzig'de yayınlandı. Goethe'nin çevirisi Rameau'nün yeniden çevrisi olan ilk Fransızca baskı, 1823 yılında Paris'de yayınlanan "Œuvres inédites de Diderot"da gerçekleşti. (s. 60.)

[62] *İskenderiye Dönemi* — Mısır'ın liman kenti İskenderiye'nin döneminin düşünsel yaşantısının merkezi olduğu Batlamyus Hanedanlığı (M.Ö. 323–30) ve Arapların işgaline kadar Roma egemenliği (M.Ö. 30 – M.S. 640) dönemi. İskenderiye döneminde, bir dizi bilim, matematik (Euklit ve Arşimet), coğrafya, astronomi, anatomi, fizyoloji vb. büyük bir gelişme sağladı. (s. 61.)

[63] Kant'ın bulutsu teorisi, 1753'de Riga ve Leipzig'de anonim olarak yayınlanan "Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels, oder Versuch von der Verfassung und dem mechanischen Ursprung des ganzen Weltgebäudes, nach Newton'schen Grundsätzen abgehandelt" yazısında ortaya konmaktadır.

Laplace, güneş sisteminin oluşması üzerine hipotezlerini,

1795/1796'da yayınlanan iki ciltlik "Exposition du systéme du monde" yazısının son bölümünde geliştirdi. Bu yazının Laplace tarafından temin edilen ve ancak ölümünden sonra 1835'de yayınlanan baskısında, hipotezi 7. notta ortaya konmaktadır. (s. 64.)

[64] *17. ve 18. yüzyılın ticaret savaşları* — En büyük Avrupa devletleri arasında Hindistan ve Amerika ile ticaret egemenliği ve sömürge pazarlarının fethedilmesi amacıyla yürütülen bir dizi savaş. Başlangıçta birbiriyle rekabet eden en önemli ülkeler İngiltere ve Hollanda idi (tipik ticaret savaşları, 1632–1634, 1664–1667 ve 1672–1674 İngiliz-Hollanda savaşlarıdır) ve daha sonra İngiltere ve Fransa idi. Bütün bu savaşlardan İngiltere galip olarak çıktı. 18. yüzyılın sonunda, ellerinde neredeyse tüm dünya ticaretini toplamıştı. (s. 76.)

[65] Bkz. Charles Fourier, Œuvres completes, T. 6, Paris 1845, s. 393, 394. (s. 79.)

[66] Bismarck, yetmişli yıllarda, Prusya-Alman militarist devletinin artan silahlanması için yeni para kaynakları arayışı içinde, Alman İmparatorluğu içinde Prusya demiryollarının *devletleştirilmesini* ve tütün tekelinin yerleştirilmesini propaganda etmeye ve gerçekleştirmeye başladı.

Daha henüz sosyal-demokrasiye karşı olağanüstü hal yasalarının hazırlanması sırasında, egemen sınıflar ve özellikle de Bismarck, devrimci işçi hareketine karşı baskı önlemlerinin, sözde sosyalizmi adım adım hazırlayan hükümetin sosyal yasalarıyla tamamlanması gerektiği şeklindeki demagojik palavralarla hareket ediyorlardı. Bu "*hükümet sosyalizmi*", yasadışı mücadele yürüten işçiler tarafından bir rüşvet denemesi olarak görüldü, nefretle reddedildi ve Prusya-Alman militarist devletine karşı güçlü bir mücadeleyle yanıtlandı. (s. 82.)

[67] *Deniz Ticareti* — Prusya deniz ticareti şirketi (1904'e kadar resmi adı: "Deniz Ticareti Şirketi Genel Müdürlüğü"). 1772'de ticaret kredisi şirketi olarak kuruldu ve bir dizi önemli devlet ayrıcalığıyla donatıldı. Şirket, hükümetin emrine büyük krediler verdi ve pratik olarak devletin bankeri ve emlakçısı rolünü oynadı. 1820 yılında, Prusya devletinin para ve ticaret kurumu olarak ilan edildi ve 1904'de "Kraliyet Deniz Ticareti (Prusya Devlet Bankası)"na dönüştürüldü. (s. 82.)

[68] "*Özgür Halk Devleti*", "Alman sosyal-demokrasisinin yetmişli yıllardaki program talebi ve ülke çapındaki sloganıydı" (Lenin). Bu sloganın eleştirisi için bkz. Marx'ın "Alman İşçi Partisi'nin Programına Kenar Notları"nın ("Gotha Programının Eleştirisi") IV. bölümü ve Engels'in Bebel'e 18/28 mart 1875 tarihli mektubu (bkz. Karl Marx/Friedrich Engels, Eserler, C. 19, s. 11–32 ve 3–9; Karl Marx, ["Gotha Programı'nın Eleştirisi", s. 36-42 ve 45-52, –İnter Yayınları]. Ayrıca bkz. Lenin, "Devlet ve Devrim", Bölüm I, 4 ve Bölüm IV, 3 V. İ. Lenin, Eserler, C. 23, s. 407–413 ve 453–455; V. İ. Lenin, ["Devlet ve Devrim", s. 24-31 ve 80-83, –İnter Yayınları. – Karl Marx, "Gotha Programının Eleştirisi", s. 156-162 ve 163-166, –İnter Yayınları]). (s. 85.)

[69] Büyük Britanya ve İrlanda'nın bütün zenginliklerinin toplam miktarı üzerine yayınlanan sayı verileri, Robert Giffen'in 13 Ocak 1878'de Statistical Society'de yaptığı Birleşik Krallık'da Sermaye Birikimi ("Recent accumuyations of capital in the United Kingdom") üzerine yaptığı ve Mart 1878'de Londra "Journal of the Statistical Society"de yayınlanan konuşmasından alınmıştır. (s. 88.)

[70] Georg Ludwig Mauer'in çalışmaları (12 cilt), ortaçağ Almanya'sında köy, kent ve devlet yapısına ilişkin incelemelerdir. Bunlar, şunlardır: "Mark, Çiftlik, Köy ve Kent Anayasasının ve Kamu Otoritesinin Tarihine Giriş", Münih 1854; "Almanya'da Mark Anayasasının Tarihi", Erlangen 1856; "Almanya'da Angarya Çiftliklerin, Köylü Çiftliklerinin ve Çiftlik Anayasasının Tarihi" C. 1-4, Erlangen 1862-1863; "Almanya'da Köy Anayasasının Tarihi", C. 1 ve 2, Erlangen 1865-1866, "Almanya'da kent Anayasasının Tarihi", C. 1-4, Erlangen 1869-1871. (s. 97.)

[71] Bkz. Sezar, "De bello Gallico", liber VI, cp. 22. (s. 98.)

[72] *"İmparator Yasaları"* —Ortaçağ Alman İmparatorluğu'nda merkezi otorite tarafından yayınlanan imparatorluk yasaları. Bu yasaların tam bir derlemesi, 1846'da, Kassel'de H. E. Endemann tarafından yayınlanan "1372 Elyazmalarına Göre İmparator Yasaları"dır. Engels'in alıntıları, "Von rechte das die wälde hant" bölümünde yer almaktadır. (s. 99.)

[73] *Halk Yasaları* — 5. ile 7. yüzyılları arasında eski Batı Roma İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde ve ona komşu bölgelerde tek tek krallıklar ya da kontluklar kuran Cermen aşiretlerinin alışkan-

lık yasalarının kaleme alınması (Latince: leges barbarorum). Bu yasalar, 5. ve 9. yüzyıllar arasında derlendi; ortaçağ tarih kaynaklarının derlenmesi olan "Monumenta Germaniae historica"ya alınmışlardır. (s. 100.)

[74] *Ripuar Halk Yasaları* — 4. ve 5. yüzyıllar arasında Ren ile Maas arasında yaşayan eski Cermen aşiretlerinden Ripuar Frankonlarının alışkanlık yasaları. Ripuar halk yasaları, Ripuar Frankonlarının toplum düzeninin incelenmesinin ana kaynağıdır. "Lex Ribuaria et lex Francorum Chamavorum"un (Hannover 1883) § 82 (A fıkrası) ve § 84'ü (B fıkrası), ekilmiş toprağın özel mülkiyetini ele almaktadır. (s. 102.)

[75] *Bögürtlen Yasası* — Özel polis izni olmaksızın özellikle ot, bögürtlen ve mantar toplanmasını yasaklayan 15 Nisan 1878 tarihli "orman hırsızlıklarına ilişkin yasa". (s. 104.)

[76] *Jüri Mahkemeleri*, 1848 devriminden sonra kimi Alman devletlerinde ve 1871'de tüm Almanya'da yerleştirildi. Bunlar, memur konumunda olan bir yargıçtan ve karar verilmesine katılan iki üyeden (jüri üyesinden) oluşuyordu; burada, bunlar, ağır ceza mahkemelerinin üyelerinden farklı olarak, yalnızca suçu saptamakla kalmıyor, aynı zamanda ceza ölçüsünü de belirliyorlardı; bunların kararları temyiz edilemiyordu. (s. 105.)

[77] *Batı Frankonya İmparatorluğu*, Şarlman'ın imparatorluğunun dağılmasından sonra kuruldu. Geçici ve istikrarsız bir askeri-yönetsel birliği temsil ediyordu. 843 yılında, İmparatorluğun Şarlman'ın üç torunu arasında kesin bölünmesi gerçekleşti. Batı eyaletleri, Kel II. Şarl'a düştü. Bunlar, bugünkü Fransa toprağının en büyük bölümünü oluşturuyordu ve Batı Frankonya İmparatorluğunu oluşturdular. Ren'in doğusundaki eyaletler (gelecekteki Almanya'nın çekirdeği), Alman Ludwig'e verildi. Kuzey Denizi'nden Orta İtalya'ya kadar uzanan eyaletler kuşağı, Şarlmann'ın en yaşlı torunu olan Lothar'a kaldı. (s. 108.)

[78] *Otuz Yıllık Savaş*, Bohemya'da Habsburg monarşisinin boyunduruğuna ve katolik gericiliğin ilerlemesine karşı bir ayaklanmayla başlayan savaş. Bu, feodal katolik kamp (Papa, İspanya ve Avusturya Habsburg'ları, Almanya'daki katolik prensler) ve Habsburg'ların rakibi olan Fransız krallarından destek alan protestan ülkeler (Bohemya, Danimarka, İsveç, burjuva Hollanda ve refor-

masyonu üstlenmiş bir dizi Alman devleti) arasındaki bir savaşa dönüştü. Almanya, bu savaşın yürütüldüğü ana alan, savaşa katılanların yağmalarının ve haydutça taleplerinin nesnesi oldu. İlk aşamasında, feodal-mutlakiyetçi Avrupa'nın gerici güçlerine karşı bir direniş karakteri taşıyan bu savaş, özellikle 1635'den sonra, birbirleriyle rekabet eden yabancı güçlerin Alman bölgelerinde bir dizi işgaline yol açtı. Savaş, 1648 yılında, Almanya'nın politik bölünmesini pekiştiren Vestfalya Anlaşmasıyla son buldu. (s. 112.)

[79] Prusya'nın 14 Ekim 1806'da aldığı ve Prusya'nın Napoleon Fransa'sı karşısında teslimiyetini beraberinde getiren *Jena Yenilgisi*, feodal Hohenzollern monarşisinin toplumsal ve politik düzeninin tüm çürüklüğünü gösterdi. (s. 113.)

[80] Engels, burada, Alman sosyal-demokrasisinin önderlerinden Wilhelm Bracke'nin yetmişli yıllarda büyük başarıyla Kuzey Almanya köylüleri arasında yürüttüğü ajitasyona göndermede bulunmaktadır. Bu ajitasyonda, işçi sınıfının yalnızca köylülükle ve diğer emekçilerle ittifak içinde mücadelesinde başarılar elde edebileceği vurgulanmaktadır. Wilhelm Bracke'nin köylü ajitasyonu, "onun (işçi sınıfının) karşısında diğer bütün sınıfların *yalnızca gerici bir kitle oluşturduğunu*" öne süren yanlış Lassalle'ci palavranın aşılmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. (s. 115.)

YAZIN DİZİNİ

Marx ve Engels'in anılan eserleri dahil

I— Yapıtlar ve Makaleler

Carlyle, Thomas: Past and Present, London 1843.

Code Napoléon (bkz. Not 28).

Darwin, Charles: On the origin of species by means of natural selections, or the preservation of favoured races in the struggle for life. London 1859.

Diderot, Denis: La neveu de Rameau. Œuvres inédites de Diderot. T. 2. Paris 1821 (bkz. Not 61).

Dühring, Eugen: Cursus der National- und Sozialökonomie einschliesslich der Hauptpunkte der Finanzpolitik, 2, theilw. umgearb. Aufl. Leipzig 1876.

–Cursus der Philosophie als strengwissenschaftlicher Weltanschauung und Lebensgestaltung, Leipzig 1873.

–Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus, Berlin, 1871.

Engels, Friedrich: Bakuninciler İş Başında. 31 Ekim, 2 ve 5 Kasım 1873 tarihli Volksstaat, Leipzig.

– Bakuninciler İşbaşında. İspanya'daki Son Ayaklanma Üzerine Düşünceler. [Leipzig] aynı yıl.

– Alman Köylü Savaşı. Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue, Sayı 5/5. Mayıs-Ekim. Hamburg 1850.

– Alman Köylü Savaşı. Önsözüyle birlikte 2. Baskı. Leipzig 1870.

– Alman Köylü Savaşı. 3. Baskı. Leipzig 1875.

– Bay Eugen Dühring'in Felsefeyi Alt–Üst Edişi. Bay Eugen Dühring'in Politik Ekonomiyi Alt–Üst Edişi. Bay Eugen Dühring'in Sosyalizmi Alt–Üst Edişi. Vorwaerts. Leipzig. 3 Ocak – 7 Temmuz 1877 arası.

– Bay Eugen Dühring'in Bilimi, Felsefeyi, Politik Ekonomiyi, Sosyalizmi Alt–Üst Edişi. Leipzig 1878.

– Bay Eugen Dühring'in Bilimi Alt–Üst Edişi. 2. Baskı. Zürih 1886.

– İngiltere'de Çalışan Sınıfların Durumu. Kendi Görüşüne ve Orijinal Kaynaklara göre. Leipzig 1845.

– Alman İmparatorluk Meclisinde Prusya Şnapsı. 25 ve 27 Şubat ve 1 Mart 1876 tarihli Volksstaat. Leipzig.

– Alman İmparatorluk Meclisinde Prusya Şnapsı. "Volksstaat"dan ayrı baskı, Leipzig.

– Rusya'dan Toplumsal Şeyler. Mülteci yazını. V. 16, 18 ve 21 Nisan tarihli Volksstaat. Leipzig.

[Fourier, Charles:] Le nouveau monde industriel et sociétaire, ou invention du procédé d'industrie attrayante et naturelle distribuée en séries passionnées. Œuvres complétes. T. 6. Paris 1845.

Fourier, Ch[arles]: Théorie des quatre mouvements et des destinées générales. Prospectus et annonce de la dé couverte.Leipzig 1808. (Bkz. Not 46.)

– Théorie des quatre mouvements et des destinées générales. Œuvres complétes. T. 1. Paris 1841.

– Théorie de l'unite universelle. Vol. 4, a.g.e, T. 5. Paris 1841.

Giffen, Robert: Recent accumulations of capital in the United Kingdom. Journal of the Statistical Society. March 1878. Vol. 16. P. 1. London 1878.

Hegel, George Wilhelm Friedrich: Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie. Werke. Vollst. Ausg. durch einen Verein von Freunden des Verewigten. Bd. 9. 2. Aufl. Berlin 1840

Hubbard, [Nicolas] G[ustave]: Saint-Simon, sa vie et ses travaux. Paris 1857. (Bkz. Not 46-49).

Kant, Immanuel: Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels, oder Versuch von der Verfassung und dem mechanischen Ursprunge des ganzen Weltgebaeudes, nach Newton'schen Grundsätzen abgehandelt. Saemmtliche Werke. Th. 6. Schriften zur physischen Gegraphie. 3. Leipzig 1839 (bkz. Not 63).

Kovalevsky, Maxime: Tableau des origines de l'evolution de la familie et de la propriété. Stockholm 1890.

Laplace, Pierre-Simon: Exposition du systéme du monde. T. 1-2. Paris, l'an IV de la Republique Français [1795/96] (ayrıca bkz. Not 63).

Mobly, [Gabriel-Bonnot] de: De la l´gislation, ou principes des loix. Amsterdamm 1776.

Marx, Karl: Capital; a critical analysis of capitalist production. Transl. from the 3rd German ed., by Samuel Moore and Edward Aveling and ed. by Frederick Engels. Vol. 1 London 1887.

Marx, Karl ve Friedrich Engels: Komünist Partisi Manifestosu. Londra [1848].

Maurer, Georg Ludwig von: Mark, Çiftlik, Köy ve Kent Anayasası'nın ve Kamu Otoritesinin Tarihine Giriş. Münih 1854.

– Almanya'da Köy Anayasasının Tarihi C. 1 ve 2, Erlangen 1865–1866.

– Almanya'da Angarya Çiftliklerin, Köylü Çiftliklerinin ve Çiftlik Anayasasının Tarihi. C. 1-4, Erlangen 1862–1863.

– Almanya'da Mark Anayasasının Tarihi. Erlangen 1856.

– Almanya'da Kent Anayasasının Tarihi. C. 1-4, Erlangen 1869–1871.

Morelly: Code de la nature... Paris 1841

Owen, Robert: Report of the proceedings at the several public meetings, held in Dublin. On the 18th March — 12th April —19th April and 3rd May. Dublin 1823.

– The revolution in the mind and practise of the human race; or the coming change from irrationality. London 1849.

Rousseau, J[ean] J[acques]: Du Contrat social; ou principes du droit politique. Amsterdam 1762 (ayrıca bkz. Not 46).

– Discourssur l'origine et les fondeimens de l'inégalité parmi les hommes. Amsterdam 1755 (ayrıca bkz. Not 41).

[Saint-Simon, Claude Henri de:] Lettres d'un habitant de Genévé á ses contemporains. [Paris 1803] (ayrıca bkz. Not 46).

Saint-Simon [Claude-Henri de]: L'industrie, ou discussions politiques, morales et philosophiques, dans l'intérét de tous les hommes livrés á des travaux utiles et indépendans. T. 2. Paris 1817.

Saint-Simon, et Augustin Thierry: De la réorganisation de la société europaéenne ou de la néssesite et des moyens de rassembler les peuples de l'Europe en un seul corps politique, en conservant á chacun son indépendance nationale. Paris 1814 (ayrıca bkz. Not 49).

Tacitus: Germania.

II– Gazete ve Dergiler

Deutsche-Brüsseler-Zeitung. Bruxelles.

Deutsch-Französische Jahrbücher. Hrsg. Arnold Ruge und Karl Marx. Lfg. 1 und 2. Paris 1844.

Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie. Köln.

Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. H 1-6. London, Hamburg u. New York 1850.

The New Moral World and Gazette of the Rational Society. Leeds [ab 1841]; London.

The Northern Star, and National Trades' Journal. London.

La Revue socialiste. Paris.

Der Sozialdemokrat. Zürih (ayrıca bkz. Not 8)

Der Volksstaat. Leipzig.

Vorwaerts. Leipzig (ayrıca bkz. Not 13).

KİŞİ DİZİNİ

Anaksagoras, Klaksomenai'li (Küçük Asya), (M.Ö. yaklaşık 500-423) Yunanlı materyalist filozof.

Aristoteles (M.Ö. 384-322), "antik Yunan filizofları" arasında, "... diyalektik düşüncenin en esaslı biçimlerini de incelemiş bulunan en evrensel kafa (Engels). Materyalizmle idealizm arasında yalpaladı, köle sahipleri sınıfının ideologu.

Arkwright, Sir Richrad (1732-1792), sanayi devrimi döneminin İngiliz girişimcisi. Çeşitli örgü makinelerinin tasarımcısı ve yapımcısı.

Babeuf, François-Noél (Gracchus) [1760-1797), Fransız devrimci, ütopyacı komünist, Eşitler suikastinin örgütleyicisi.

Bacon, Francis, Viscount of Saint Alba and Baron of Veru lam (Baco von Verulam) (1561-1626), İngiliz devlet adamı ve politikacı, filozof, doğa araştırmacısı ve tarihçi.

Bebel, August (1840-1913), Marksist, Alman sosyal-demokrasisinin kurucularından ve en önemli önderlerinden; Marx ve Engels'in dostu ve öğrencisi. Prusya militarizminin kararlı düşmanlarından birisi olarak, Almanya'nın devrimci-demokratik yoldan birleşmesi için mücadele etti. 1878-1890 yıllarında, Sosyalistler Yasası'na karşı yasadışı mücadele içinde sosyal-demokrasiye önderlik etti; "Avrupa'nın en yetenekli parlamenteri, en yetenekli örgütçü ve taktisyen, reformizme ve oportünizme karşı düşmanca tavır alan uluslararası sosyal-demokrasinin en etkin önderi" oldu (Lenin).

Bismarck, Otto Fürst von (1813-1893), devlet adamı ve diplomat, Prusya junkerlerinin çıkarlarının temsilcisi, Prusya başbakanı (1862-1872 ve 1873-1890) ve İmparatorluk şansölyesi (1871-1890); (1866'da Avusturya'ya ve onlarla ittifakı içinde bulunan küçük Alman devletlerine ve 1870/71'de Fransa'ya karşı) hanedanlık savaşlarının yardımıyla, Almanya'nın "karşı-devrimci yoldan, junker tarzı" birleşmesini gerçekleştirdi; iç politik önlemler yoluyla junkerlerin ve büyük burjuvazinin ittifakını güvence altına aldı ve Prusya-Alman militarizminin güçlenmesini sağladı; işçi sınıfı hareketinin düşmanı olarak, 1878 yılında, işçi sınıfının mücadelesini engelleyen Sosyalistler Yasasını kabul ettirdi; bu aynı zamanda onun devrilmesinin ana nedeni de oldu.

Blanqui, Louis-Auguste (1805-1881), Fransız devrimci, ütopyacı komünist; bir çok gizli topluluğun ve suikastın örgütleyicisi, 1830 ve 1848 devrimlerinin aktif katılımcısı; Fransa'daki proleter hareketin önemli önderlerinden, toplam 36 yılını hapiste ve ceza kolonilerinde geçirdi.

Böhme, Jakob (1575-1624), meslekten ayakkabıcı, mistik filozof.

Bolingbroke, Henry St. John, Viscount (1678-1751), deist filozof, politikacı, Tory'lerin önderlerinden.

Bornstedt, Adalbert von (1808-1851), eski Prusyalı subay, gazeteci, küçük-burjuva demokrat, 1847/48 yıllarında "Deutsch-Brüsseler-Zeitung"un yayıncısı ve redaktörü, Paris'deki Alman Demokratik Topluluğunun önderlerinden biri; Komünistler Birliği üyesi; Mart 1848'de Birlik'den atıldı.

Bright, John (1811-1889) İngiliz fabrikatör, liberal politikacı, serbest ticaret yanlısı, Tahıl Yasası karşıtı Liga'nın kurucusu, liberal kabinelerde çok kereler bakanlık yaptı.

Buchland, Williams (1784-1836), İngiliz jeolog.

Calvin. Jean (1509-1564), Cenevre'de reformatör, burjuvazinin sermayenin ilkel birikimi dönemindeki çıkarlarının ifadesini bulduğu

Protestanlığın bir akımı olan Calvinizmin kurucusu.

Cartwright, Edmund (1743-1823), mekanik dokuma tezgahının bulucusu.

Carlyle, Thomas (1795-1881), İngiliz yazar, tarihçi ve idealist filozof, kahramanlık kültünün savunucusu; İngiliz burjuvazisini gerici romantizmin görüş açısıyla eleştirdi, daha sonra Tory'lere katıldı; 1848'den sonra işçi hareketinin açık düşmanı.

I. Charles (1600-1649) İngiltere Kralı (1623-1649), İngiliz burjuva devrimi sırasında idam edildi.

Cobden, Richard (1804-1865), Manchester'de fabrikatör, liberal, serbest ticaret yanlısı, Tahıl Yasası Karşıtı Liga'nın kurucularından, parlamento üyesi.

Collins, John Anthony (1676-1729) İngiliz materyalist filozof, deist.

Coward, Williams (yaklaşık olarak 1657-1725), İngiliz doktor, materyalist filozof.

Cromwell, Oliver (1599-1658), İngiliz devlet adamı; 17. yüzyıl burjuva devrimi sırasında, burjuvazinin ve burjuvalaşmış soyluların önderi; 1653-1658 arası İngiltere, İskoçya ve İrlanda'nın Lord-Protektor'ı (devlet başkanı).

Darwin, Charles Robert (1809-1882) İngiliz doğa araştırmacısı; bitki ve hayvan türlerinin oluşması ve gelişmesi öğretisinin kurucusu.

Demokrit[os], Abdera'lı (yaklaşık M.Ö. 460-370 arası), Yunan filozofu; atomistiğin kurucularından; daha sonra öğrencileri tarafından geliştirilen bir materyalist dünya görüşünü ilk kez o sundu.

Descartes (Cortesius), René (1596-1650), Fransız düalist filozof, matematikçi ve doğa araştırmacısı.

Diderot, Denis (1713-1784), Fransız filozof, mekanik materyalizmin temsilcilerinden, ateist; Fransız devrimci burjuvazisinin ideologlarından, Aydınlanmacı, ansiklopedistlerin önderi.

Disraeli (D'israeli) Benjamin (1876'dan itibaren) *Earl of Beacondsfield* (1804-1881), İngiliz devlet adamı ve yazar, Tory'lerin ve daha sonra Konservatiy Parti'nin önderi; Maliye Bakanı (1852, 1858'den 1859'a kadar ve 1866-1868), Başbakan (1868 ve 1874-1880).

Dodwell, Henry (the younger) (1784'de öldü), İngiliz materyalist filozof, deist.

Don Quijote (Kişot), Cervantes'in aynı adlı romanının başkahramanı.

Dühring, Eugen Karl (1833-1921), eklektik filozof ve vülger iktisatçı, gerici küçük-burjuva sosyalizminin temsilcisi; kendi felsefesi içinde idealizmi, vülger materyalizmi ve pozitivizmi birleştirdi; metafizikçi; 1863'den 1877'ye kadar Berlin Üniversitesi'nde doçent.

Duns Scotus, John (yaklaşık olarak 1265-1308), skolastik filozof, ortaçağda materyalizmin ifadesi olan nominalizmin temsilcisi; dört ciltlik "Opus Oxoniens"in yazarı.

Engels, Friedrich (1820-1895)

Eynern, Ernst von (1838-1906), politikacı ve tüccar, 1879'dan itibaren Prusya meclisi üyesi, sosyal-demokrasinin amansız düşmanı.

Fichte, Johann Gottlieb (1762-1814), klasik Alman felsefesinin baş temsilcisi, subjektiv idealist; bir zanaatkârın oğlu; Fransız devriminin coşkun yandaşı; 1811/1812'de Berlin Üniversitesi rektörü. "Alman Ulusuna Söylevleri" ile, o zamanlar temel hatları içinde ilerici olan burjuva milliyetçilik bilincinin Almanya'da oluşmasına katkıda bulundu.

Forster, William Edward (1818-1886), İngiliz fabrikatör ve politikacı, liberal, İrlanda Bakanı (1880-1882); İrlanda ulusal hareketini vahşi bir şekilde bastırdı.

Fourier, François-Marie-Charles (1772-1837), Fransız ütopyacı sosyalist.

III. Friedrich Wilhelm (1770-1840), Prusya Kralı (1797-1840).

Giffen, Sir Robert (1837-1910), İngiliz iktisatçı ve istatistikçi, maliye uzmanı, "Journal of the Statistical Society"nin yayıncısı, Board of the Trade'de (Ticaret ve Ulaştırma Bakanlığı) istatistik dairesinin yöneticisi (1876-1897 arası).

Hartley, David (1705-1757), İngiliz doktor ve materyalist filozof.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770-1831), "içinde tüm doğal, tarihsel ve düşünsel dünyanın ilk kez — ve bu, onun büyük kazanımıdır — bir süreç olarak, yani sürekli hareket, değişim, dönüşüm ve gelişim içinde bulunan olarak ortaya konduğu ve bu hareket ve gelişme içindeki iç bağın kanıtlanması için çaba gösterildiği" (Engels) Hegelci sistemde doruk noktasına ulaşan klasik Alman felsefesinin en önemli temsilcisi (objektif idealist).

VII. Henry (1437-1509), İngiltere Kralı.

VIII. Henry (1491-1547), İngiltere Kralı.

Hephestos, Yunan ateş tanrısı, demircilik zanaatının koruyucusu.

Heraklit (Heraklitos), Efesli (yaklaşık olarak M.Ö. 540-420 arası), Antik dönemin Yunan materyalist filozofu, diyalektiğin kurucularından birisi.

Hobbes, Thomas (1588-1679), İngiliz filozof, mekanik materyalizmin temsilcisi; sosyo-politik görüşlerinde anti-demokratik eğilimleri dile getirdi.

Kant, Immanuel (1724-1804), klasik Alman felsefesinin kurucusu. "Kantçı felsefenin temel özelliği, materyalizmle idealizmin bir barıştırılması, her ikisinin uzlaştırılması, çok çeşitli, birbiriyle çelişen felsefi akımların bir sistem içinde birleştirilmesidir" (Lenin). Faaliyetinin ilk döneminde oluşan doğa-bilimsel yazılar ve özellikle de dünyanın oluşumuna ilişkin hipotezler, materyalizmin ve kendiliğinden bir diyalektiğin ögelerini içermektedirler. 1795'de Kant tarafın-

dan geliştirilen halklar arasında sonsuz barışın zorunluluğu üzerine düşünce, o dönemin toplumsal düşüncesinin doruk noktasını oluşturdu.

Kowalevski, Maxim Maximoviç (1851-1916), Rus sosyolog, tarihçi ve hukukçu.

Lafargue, Paul (1842-1911), Fransız sosyalist, Marksizm propagandacısı, Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyi üyesi; Fransız işçi partisinin kurucularından (1879); 1889 ve 1891 Uluslararası Sosyalist İşçi Kongrelerinin delegesi; Marx ve Engels'in öğrencisi ve mücadele yoldaşı; Marx'ın kızı Laura'nın kocası.

Laplace, Pierre-Simon, marquis de (1749-1827), Fransız astronom, matematikçi ve fizikçi; Kant'dan bağımsız olarak güneş sisteminin gaza benzer bulutsu bir kitleden oluşması hipotezini geliştirdi ve bunu matematik olarak gerekçelendirdi.

Lassalle, Ferdinand (1823-1864), "1862'ye kadar, pratikte, güçlü Bonapartist eğilimleri olan özgül Prusyalı vülger demokrat" (Engels). Lassalle'in tarihsel kazanımı, onun, Genel Alman İşçi Birliği'nin Mayıs 1863'de kurulmasıyla, ileri işçilerin liberal burjuvaziden ayrı örgütlenme talebine uymasından oluşmaktadır. Ancak, işçi sınıfına devrimci bir perspektif sunmadı, tersine, junkerci-Prusya devletinin yardımıyla barışçıl yoldan sosyalizme geçilebileceği gibi bir hayal yaydı. "Kralcı-Prusya hükümet sosyalizmi"nin bu ideolojisi, Lassalle'i Bismarck ve junkerci-Prusya militarizmiyle ittifaka ve böylelikle, Prusya devletinin hegemonyası altında "yukarıdan" birliğin oluşturulmasından yana tavır almaya götürdü.

Lenin, Vladimir İlyiç (1870-1924)

Leonhardt, Gerhard Adolf Wilhelm (1815-1880), hukukçu ve gerici devlet adamı, Hannover'de (1865/1866) ve Prusya'da (1867-1879) Adalet Bakanı.

Linné, Carl von (1707-1778), İsveçli doğa araştırmacısı, bitkilerin ve hayvanların sınıflandırılması sisteminin kurucusu.

Locke, John (1632-1704), İngiliz filozof, duyumcu; iktisatçı, para teorisine ilişkin olarak nominalizmle monetarizm arasında yalpaladı.

Louis Bonaparte, bak: *III. Napoleon.*

Louis, Philippe, duc d'Orleans (1773-1830), Fransız Kralı (1830-1848).

Luther, Martin (1483-1546), Almanya'da protestanlığın kurucusu; bir maden işçisinin oğlu. Toplam yazınsal yapıtları, özellikle de İncil çevirisi, bütünlüklü bir Alman yazı dilinin gelişmesi üzerinde önemli etkide bulundu. 1524/25 Köylü Savaşı sırasında Luther, köylülerin devrimci davranışına karşı kesin bir tavır aldı ve "burjuvaların, soyluların ve prenslerin safında yer aldı" (Engels).

Mobly, Gabriel-Bonnot de (1709-1785) Fransız sosyolog, ütopyacı eşitlikçi bir komünizmin temsilcilerinden.

Manners, John James Robert, Earl of Rutland (1818-1906), İngiliz devlet adamı, Tory, daha sonra tutucu, kırklı yıllarda "Genç İngiltere" grubuna mensup, parlamento üyesi, çeşitli kereler bakanlık yaptı.

Mantell, Gideon Algernon (1790-1832), İngiliz jeolog, paleontolog ve doktor.

Martignetti, Pasquale, İtalyan sosyalist, Marx ve Engels'in çalışmalarını İtalyancaya çevirdi.

Marx, Karl (1818-1883).

Maurer, Georg Ludwig, Ritter von (1790-1872), tarihçi; ilkçağ ve ortaçağ Almanya'sının toplum düzenini araştırdı.

Metternich, Çlemens Wenzel Lothar, Fürst von (1773-1859), Avusturyalı devlet adamı ve diplomat; Dışişleri Bakanı (1809-1821) ve Şansölye (1821-1848), Kutsal İttifak'ın kurucularından.

Moody, Dawight Lyman (Ryther) (1837-1899), Amerikalı protestan vaiz.

Morelly (18. yüzyıl), Fransa'da ütopyacı eşitlikçi komünizmin temsilcisi.

Münzer, Thomas (yaklaşık olarak 1490-1525), devrimci, Reformasyon ve Köylü Savaşı sırasında köylü-plebyen kampın önderi ve ideologu; mistik bir biçim içine gizlenmiş ütopyacı eşitlikçi komünizmi propaganda etti; Köylü Savaşının bu "mükemmel siması", prenslerin ve soyluların iktidarının devrilmesine yönelik bir halk devriminin öncü savaşçısı, "o dönemde olanakların elverdiği ölçüde, gerçek bir demokrat"tı (Engels).

I. Napoleon Bonaparte (1769-1821), Fransız İmparatoru (1804'den 1814'e kadar ve 1815'de).

III. Napoleon Louis Bonaparte (1808-1873), I. Nopoleon'un yeğeni, İkinci Cumhuriyetin Başkanı (1848-1852), Fransız İmparatoru.

Owen, Robert (1771-1858), İngiliz ütopyacı sosyalisti; kapitalist olarak kendi sınıfını terketti ve işçi sınıfından yana tavır takındı.

Priestley, Joseph (1733-1804), İngiliz kimyacı ve fizikçi, materyalist filozof.

Prometheus, Yunan efsane kahramanı, Zeus'dan ateşi çalarak insanlara getirdi, bunun için de bir kayaya bağlandı.

Proudhon, Pierre-Joseph (1809-1863), Fransız gazeteci, sosyolog ve iktisatçı, küçük-burjuvazinin ideologu; anarşizmin teorik kurucularından.

Rousseau, Jean-Jacques (1712-1778) Fransız Aydınlanmacı, demokrat, küçük-burjuvazinin ideologu.

Ruge, Arnold (1802-1880), radikal gazeteci, genç Hegelci; küçük burjuva-demokrat; 1848'de Frankfurt Ulusal Meclisinin üyesi (sol ka-

nat); ellili yıllarda İngiltere'deki Alman küçük-burjuva göçmenlerin önderlerinden biri; 1866'dan sonra ulusal liberal.

Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy, comte de (1760-1825), Fransız ütopyacı sosyalist.

Sancho Pansa, Cervantes'in "Don Quijote" romanının figürü.

Sankey, Ira David (1840-1908), Amerikalı protestan vaiz.

Schapper, Karl (yaklaşık olarak 1812-1870), Adiller Birliği ve Londra Alman İşçi Eğitim Birliği'nin önderlerinden biri, Komünistler Birliği'nin merkez organı üyesi, 1848/49 devrimine katıldı; 1850'de Komünistler Birliği'nin bölünmesi sırasında Willich Führer ile birlikte Marx'a karşı olan sekter fraksiyonun önderi; 1856'dan sonra yine Marx'a yanaştı; 1865'de Uluslararası İşçi Birliği'nin Merkez Konsey üyesi.

Sezar, Gajus Julius (yaklaşık M.Ö. 100-44), Romalı general ve devlet adamı; tarih yazıcısı, "De bello Gallicio" adlı yapıtı kaleme aldı.

Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Earl of (1671-1713), İngiliz ahlâk felsefecisi, deizmin önemli temsilcilerinden; politikacı, Whig partisinden.

Spinoza, Baruch (Benedictus) (1632-1677), Hollandalı materyalist filozof, ateist.

Stuart'lar, İskoçya'da (1371-1714) ve İngiltere'de (1603-1649 ve 1660-1714) egemen olan kraliyet hanedanlığı.

Sybel, Heinrich von (1817-1895), tarihçi ve politikacı, ulusal liberal, küçük Alman görüş tarzını savundu; gerici Prusyalılık ve şovenizmle dolu yazılar yazdı.

Şarlman (yaklaşık olarak 742-814), Frankonya kralı; Roma İmparatoru (800-814).

Tacitus, Publius Cornelius (yaklaşık olara 55-120 arası), Romalı tarihçi ve politikacı.

Treitschke, Heinrich Gotthard von (1834-1896) gerici tarihçi ve gazeteci; 1886'dan itibaren Prusya devletinin tarih yazıcısı; İmparatorluk Meclisi üyesi (1871-1888); gerici Prusyalılığın, şovenizmin propagandacısı, önde gelen anti-semitlerden ve Alman yayılmacılığının savunucularından.

Watt, James (1736-1819) İskoçyalı kaşif, esaslı bir şekilde iyileştirilmiş bir buhar makinesinin tasarımcısı.

Weitling, Wilhelm (1808-1871), terzi, Alman işçi hareketinin oluşmaya başladığı dönemlerde en parlak temsilcilerinden, Adiller Birliği'nin üyesi; bilimsel komünizmin kurulmasına kadar "Alman proletaryasının ilk bağımsız teorik kıpırdanması" (Engels) olarak olumlu bir rol oynayan ütopyacı bir eşitlikçi komünizm propagandası yaptı; 1849'da Amerika'ya göç etti ve bundan kısa bir süre sonra işçi hareketini terketti.

Willich, August (1810-1878), politik inançlarından ötürü askerlik hizmetinden ayrılan eski Prusyalı teğmen; Komünistler Birliği'nin üyesi, 1849'da Badenya-Palatina ayaklanması sırasında bir gönüllüler birliğinin önderi; 1850'de Komünistler Birliği'nin bölünmesi sırasında Schapper ile birlikte Marx'a karşı olan sekter fraksiyonun önderi; 1853'de Amerika'ya göç etti, Amerikan İç Savaşı sırasında Kuzey Devletleri'nin generali.

ISBN 975-7349-76-3

inter
yayınları